

Výzvy starnutia slovenskej populácie

Ivan Lichner a kolektív

VÝZVY STARNUTIA SLOVENSKEJ POPULÁCIE

IVAN LICHNER – JÁN KOŠTA – VERONIKA HVOZDÍKOVÁ – PETER MARTIŠKA

Bratislava 2023

AUTORI:

Ing. Ivan Lichner, PhD. (2. kap, 3. kap.)

Ing. Ján Košta, CSc. (1. kap., 4. kap.)

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD. (2. kap)

Ing. Peter Martiška (3. kap.)

Autori sú pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV, v. v. i.

RECENZENTI:

doc. Mgr. Igor Melicherčík, PhD.

doc. RNDr. Branislav Šprocha, PhD.

Neprešlo jazykovou korektúrou.

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0143/21 *Výzvy starnutia slovenskej populácie a možnosti eliminácie jeho negatívnych dopadov.*

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v.v.i.

Bratislava 2023

e-ISBN 978-80-7144-342-1

O B S A H

Úvod.....	4
1. Vývoj sociálnej (príjmovej) situácie starších ľudí v procese celkového starnutia slovenskej populácie	5
1.1 Vývoj a porovnanie príjmov, rizika chudoby a materiálnej deprivácie starých ľudí	7
1.2 Diferenciácia pracovných príjmov podľa veku a mier nezamestnanosti ako faktorov budúcich starobných dôchodkov.....	16
1.3 Vybrané indikátory blahobytu starých ľudí	22
2. Odlišnosti v spotrebe domácností v závislosti od veku a ekonomického statusu	25
2.1. Teoretický kontext významu spotreby domácností	25
2.2. Makroekonomický kontext významu spotreby domácností	26
2.3. Metodológia	28
2.4. Rozdiely v štruktúre spotreby domácností v SR podľa veku a výdavkov – výsledky.....	30
3. Historický vývoj a udržateľnosť dôchodkového systému	51
3.1. História dôchodkového systému na Slovensku.....	53
3.2. Udržateľnosť	72
4. Vplyv adolescentnej pôrodnosti, chudoby a sociálneho vylúčenia na celkový demografický vývoj.....	88
4.1 Vývoj celkovej adolescentnej pôrodnosti	95
4.2. Adolescentná pôrodnosť podľa veku matiek a veku otcov detí adolescentných matiek	96
Literatúra.....	102

ZOZNAM GRAFOV

Graf 1.1 Porovnanie miery rizika chudoby (v %) vo vekových skupinách 50-64roční a 65+, vybrané krajiny EÚ, 2022	14
Graf 1.2 Porovnanie miery materiálnej a sociálnej deprivácie (v %) vo vekových skupinách 50-64 roční a 65+, vybrané krajiny EÚ, roky 2015 a 2022	15
Graf 2.1 Štruktúra konečnej spotreby slovenských domácností podľa účelu (v %).....	27
Graf 2.2 Distribúcia najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) domácností starších (65+) v SR podľa počtu členov domácnosti (2015; 2022).....	32
Graf 2.3 Veková pyramída prednostov najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) domácností starších v SR (2015; 2022)	32
Graf 2.4 Domácnosti najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) starších v SR podľa pohlavia prednostu domácnosti (2022)	33
Graf 2.5 Výdavková kategória 01 - Potraviny a nealkoholické nápoje	35
Graf 2.6 Výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje v detailnejšej klasifikácii (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)	36
Graf 2.7 Výdavková kategória 02 - Alkoholické nápoje a tabak	37
Graf 2.8 Výdavková kategória 03 - Odievanie.....	38
Graf 2.9 Porovnanie priemerných výdavkov na Potraviny a Bývanie (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti).....	39
Graf 2.10 Výdavková kategória 04 - Bývanie.....	40
Graf 2.11 Podiel výdavkov na potraviny a bývanie z celkových výdavkov domácností (v %)	41
Graf 2.12 Štruktúra výdavkov na bývanie v detailnejšej klasifikácii (podieľ v %).....	42
Graf 2.13 Výdavková kategória 05 – Nábytok a údržba domácnosti.....	43
Graf 2.14 Porovnanie priemerných výdavkov na zdravie (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)	43
Graf 2.15 Výdavková kategória 06 – Zdravie	44
Graf 2.16 Porovnanie priemerných výdavkov na dopravu (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)	44
Graf 2.17 Výdavková kategória 07 – Doprava.....	45
Graf 2.18 Výdavková kategória 08 – Komunikácia.....	45
Graf 2.19 Výdavková kategória 10 – Vzdelávanie	46
Graf 2.20 Výdavková kategória 09 – Rekreačia a kultúra	47
Graf 2.21 Výdavková kategória 11 – Reštaurácie a hotely	48
Graf 2.22 Výdavková kategória 12 – Ostatné tovary a služby	48
Graf 3.1 Prognóza vekovej štruktúry obyvateľstva Slovenska	51
Graf 3.2 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zavedenia plného 13. dôchodku	78
Graf 3.3 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zavedenia plného 13. dôchodku so zrušením RD	78
Graf 3.4 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zníženia odvodov do II. piliera	79
Graf 3.5 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár znovuzavedenia dôchodkového stropu	80
Graf 3.6 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zrušenie rodičovského dôchodku	81
Graf 3.7 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, kombinovaný scenár	82
Graf 3.8 Očakávaný vývoj miery náhrady novopriznaných dôchodkov z I. piliera.....	83
Graf 3.9 Počet poberateľov PSD k 31. 12.	85
Graf 3.10 Výška novopriznaného dôchodku priemerného jednotlivca	86
Graf 4.1 Porovnanie hodnôt úhrnnej plodnosti, vybrané krajiny EÚ	88
Graf 4.2 Vývoj adolescentnej pôrodnosti (15-19-ročných matiek) na 1000 matiek vo vybraných krajinách	96

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1.1 Hlavné indikátory starnutia populácie, Slovenská republika, roky 2003 a 2022	5
Tabuľka 1.2 Vývoj miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (v %), Slovenská republika	9
Tabuľka 1.3 Vývoj miery rizika príjmovej chudoby po sociálnych transferoch (v %), Slovenská republika	10
Tabuľka 1.4 Vývoj hĺbky príjmovej chudoby (v %), Slovenská republika.....	11
Tabuľka 1.5 Vývoj miery „materiálnej deprivácie“ a miery „závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie“ (v %), v hlavných vekových skupinách podľa starej i novej metodiky EU SILC, Slovenská republika	13
Tabuľka 1.6 Indexy priemerných mesačných zárobkov (hrubých miezd) podľa vekových skupín (veková skupina menej ako 30 roční = 100), roky 2002 a 2010	18
Tabuľka 1.7 Indexy zárobkov (miezd) podľa vekových skupín (veková skupina menej ako 30 roční = 100), 2018	19
Tabuľka 1.8 Dlhodobé miery nezamestnanosti v krajinách EÚ; podiel obyvateľstva dlhodobo nezamestnaných v % na pracovných silách vo veku 20-64 rokov	20
Tabuľka 1.9 Medzinárodné porovnanie priemerných hodnôt agregátnych mier náhrady miezd starobnými dôchodkami, priemer rokov 2005 - 2022	21
Tabuľka 1.10 Subjektívna chudoba (v % obyvateľov vo vekovej skupine), vybrané krajiny EÚ	22
Tabuľka 1.11 Počet očakávaných priemerných rokov v plnom zdraví (pre ľudí vo veku 65 rokov)	23
Tabuľka 2.1 Výsledné početnosti domácností vo vzorke na základe v metodike definovaného rozdelenia	30
Tabuľka 2.2 Priemerný počet členov domácností na základe v metodike definovaného rozdelenia	31
Tabuľka 3.1 Výška príspevkov na sociálne poistenie	56
Tabuľka 3.2 Trinásť dôchodok podľa výšky priznaného dôchodku	60
Tabuľka 3.3 Rozloženie majetku v predvolenej investičnej stratégii do dovŕšenia dôchodkového veku	63
Tabuľka 3.4 Výška príspevkov na sociálne poistenie vo výsluhovom systéme.....	67
Tabuľka 4.1 Podiely detí narodených adolescentným matkám vo veku 15-19 rokov v manželstve, v %	96
Tabuľka 4.2 Adolescentná pôrodnosť; počty živonarodených detí matkám vo vekovej skupine 12 až 19 ročných a ich podiel z celkového počtu živonarodených detí v SR (v %).....	97
Tabuľka 4.3 Vývoj priemerného poradia narodených detí matkám vo vekovej skupine 12 -19 rokov	97
Tabuľka 4.4 Vek otcov detí narodených adolescentným matkám (vo veku 12 až 19 rokov)	98

Úvod

Publikácia Výzvy starnutia slovenskej populácie predstavuje čiastkový výstup projektu VEGA č. 2/0143/21 „Výzvy starnutia slovenskej populácie a možnosti eliminácie jeho negatívnych dopadov“. Výsledky prezentované v tejto monografii poskytujú pohľad na problematiku starnutia z viacerých vzájomne komplementárnych uhlov pohľadu.

V prvej kapitole je starnutie slovenskej populácie analyzované z hľadiska príjmových nerovností, chudoby a materiálnej deprivácie starších ľudí. Pohľad na vývoj v tejto oblasti je následne obohatený o rozdielnosť v pracovných príjmoch a mierach nezamestnanosti podľa veku, ako hlavných determinantoch výšky budúcich starobných dôchodkov. Pričom na záver sú zdôraznené viaceré špecifiká merané vybranými ukazovateľmi blahobytu starších ľudí v celoeurópskom kontexte.

V ďalšej časti je pozornosť venovaná odlišnostiam v spotrebe domácností v závislosti od veku a ich ekonomického statusu meraného prostredníctvom úrovne výdavkov na člena domácnosti. Na úvod je rozpracovaný teoretický a makroekonomický kontext významu spotreby domácností. Následne sú identifikované rozdiely v štruktúre spotreby domácností v SR podľa veku hlavy domácnosti pre jednotlivé výdavkové kategórie. Osobitná pozornosť je venovaná výdavkom na potraviny a bývanie, ktoré predstavujú dominantnú časť celkových výdavkov, obzvlášť v prípade domácností starších.

V tretej kapitole je detailne zmapovaný historický vývoj dôchodkového systému na Slovensku, ktorý sa zaoberá všetkými formami dôchodkového zabezpečenia. Tento historický pohľad je následne rozšírený o analýzu dlhodobej udržateľnosti prvého piliera slovenského dôchodkového systému. Tento prístup podporil alarmujúce zistenia iných výskumov v predmetnej oblasti a naznačil potrebu zásadnejšej, ako len parametrickej, reformy fungovania dôchodkového systému. Na záver je poskytnutý krátky pohľad na motiváciu k odchodom do predčasného dôchodku vo svetle zmien podmienok vo vysoko-inflačnom prostredí

Záverečná kapitola sa venuje špecifickej problematike adolescentnej pôrodnosti, ktorú zasadzuje do širšieho kontextu chudoby a sociálneho vylúčenia. V kritickom svetle je zhodnotená úroveň sociálnej inklúzie a vnútorná migrácia, ktoré negatívne prispievajú k budúcemu potenciálu viacerých oblastí Slovenska vo svetle akcelerujúceho starnutia. Na záver sú prezentované návrhy potenciálnych úprav legislatívy, ktoré by mohli prispieť k postupnému znižovaniu adolescentnej pôrodnosti.

Ivan Lichner
vedúci autorského kolektívu

1. Vývoj sociálnej (príjmovej) situácie starších ľudí v procese celkového starnutia slovenskej populácie

Starnutie populácie možno stručne charakterizovať ako rast podielu starých ľudí v populácii nad určitou vekovou hranicou (napr. nad hranicou 65 rokov), s čím je priamo spojený aj rast počtu starobných dôchodcov.

Pre charakterizovanie procesov starnutia populácie však jestvuje viacero demografických indikátorov. Hlavné indikátory starnutia populácie z hľadiska predmetu skúmania uvádzame v tabuľke 1.1.

Tabuľka 1.1 Hlavné indikátory starnutia populácie, Slovenská republika, roky 2003 a 2022

			2003	2022
Stredná dĺžka života pri narodení	roky	Muži	69,77	73,57
	roky	Ženy	77,62	80,3
Priemerný vek	roky	Muži	35,2	40,05
	roky	Ženy	38,35	43,11
Úhrnná plodnosť	priemerný počet	Spolu	1,199	1,57
Index ekonomickej závislosti starých ľudí	%	Spolu	16,02	27,02

Poznámka: Index ekonomickej závislosti starých ľudí (Old-Age dependency ratio) je počet osôb v poproduktívnom veku 65+ v pomere k osobám v produktívnom veku 15 – 64 rokov.

Zdroj: Štatistický úrad SR, DATAcube

Údaje v tabuľke 1.1 svedčia o zostarnutí slovenskej populácie za posledných 20 rokov. Proces populačného starnutia je fenomén súčasnej etapy populačného vývoja väčšiny krajín sveta. Chesnais (2000) charakterizuje tento proces ako výsledok tzv. hyperlongevity - dlhovekosti kombinovanej s hypofertilitou - nízkou plodnosťou. V odbornej literatúre sa všeobecne za príčiny celkového starnutia považuje kombinácia tzv. starnutia zhora a starnutia zdola (pozri Jurčová, 2002). Hlavnou príčinou starnutia i problémov udržania úrovne starobných dôchodkov (ceteris paribus) je skutočnosť, že úhrnná plodnosť nedosahuje záchovnú hodnotu, t. j. úroveň úhrnnej plodnosti (2,1), pri dosiahnutí ktorej je zabezpečená jednoduchá reprodukcia v populácii.

Trend rastúceho podielu starých ľudí v populácii má negatívne dôsledky predovšetkým pre dlhodobé udržanie primeranej úrovne príjmov tejto vekovej skupiny a na ich základe zabezpečenia dostatočnej úrovne spotreby pre uspokojovanie nielen základných (bývanie, výživa, odievanie atď.), ale aj „vyšších“ (kultúrnych, rekreačných a pod.) potrieb a celkovej kvality ich života. Bližšie sa problematike spotreby venujeme v kapitole č. 2. Skúsenosti z vyspelých krajín potvrdzujú, že ani silný kapitalizačný dôchodkový pilier nezaručuje automaticky primeranú úroveň starobných dôchodkov pre všetkých, resp. pre podstatnú väčšinu starých ľudí v podmienkach intenzívneho starnutia populácie. Stále je nutná pomerne vysoká miera solidarity medzi generáciami vzhľadom na nezamestnanosť v priebehu pracovnej kariéry veľkého počtu ľudí i vzhľadom na relatívne vysoké príjmové nerovnosti, keď odvody z nízkych miezd do dôchodkových fondov nepostačujú na slušný starobný dôchodok. Očakávaný vývoj

udržateľnosti a úrovne miery náhrady priebežného piliera slovenského dôchodkového systému je spracovaný v kapitole č. 3.

Proces starnutia populácie na Slovensku, aj keď začal s pomerne veľkým časovým posunom oproti vyspelým západoeurópskym krajinám, sa na rozdiel od týchto vyspelejších krajín vyznačuje vysokou intenzitou spôsobenou hlavne extrémnym prepadom pôrodnosti (Šprocha a Ďurček, 2019). Slovensko patrí dlhodobo po radikálnych spoločenských zmenách začatých v roku 1989 do skupiny krajín v Európskej únii s najnižšou mierou úhrnnej plodnosti, ktorá sa po troch desaťročiach stále podstatnejšie prejavuje nízkym prílevom mladých pracovných síl po skončení prípravy na povolanie na trh práce. Sprievodným javom starnutia obyvateľstva je aj nedostatok pracovných síl v produktívnom veku, čo vyvoláva aj špecifické nerovnováhy na trhu práce vrátane zmien v úrovni odmeňovania podľa veku. Starnutie obyvateľstva je z pozitívnej stránky reprezentované predlžovaním strednej dĺžky života ako dôsledok skvalitnenia výživy obyvateľstva, lepšej zdravotnej starostlivosti i likvidácie zdraviu škodlivých výrob vďaka technologickému pokroku, na čo vládna politika reaguje zvyšovaním zákonom stanoveného dôchodkového veku.¹ Avšak hlavným negatívnym dôsledkom starnutia obyvateľstva sú problémy štátu s udržiavaním potrebnej úrovne príjmov (starobných dôchodkov) starých ľudí. Preto nie náhodou M. Potůček (2011, s. 40) konštatoval: *„Ako vtipne poznamenal jeden francúzsky špecialista na dôchodky, jediný rozumný spôsob, ako riešiť problémy dôchodkových systémov, je mať dostatok detí.“* Na Slovensku situáciu so zabezpečením dôchodkových fondov komplikuje aj vysoká emigrácia za prácou, pochopiteľne mladších ľudí v produktívnom veku, čo bude v budúcnosti ďalej znižovať prírastky mladých ľudí preto, že aj časť detí týchto emigrantov sa už nevráti žiť a pracovať na Slovensko. Vážnym problémom je aj vysoký počet študentov vysokých škôl zo Slovenska v zahraničí² a nízka miera ich návratu, čo bude mať v budúcnosti negatívny vplyv nielen sprostredkované cez index ekonomickej závislosti na dôchodky, ale aj na kvalifikačnú štruktúru pracovných síl.

Reakciou na negatívne trendy v sociálnej situácii v celom rade krajín EÚ, a to nielen z dôvodu strnutia populácie, bolo prijatie Európskeho piliera sociálnych práv³ (Európska komisia, 2017), ktorý má slúžiť ako prostriedok posilnenia sociálneho charakteru Európskej únie. V kontexte starnutia európskej populácie sú významné body 9 a 10 uvedené v preambule Európskeho piliera sociálnych práv, v ktorých sa konštatuje *„...spoločenský a demografický vývoj prinášajú nové príležitosti, ako aj nové výzvy. Tieto výzvy, ako napr. značná nerovnosť, dlhodobá nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí alebo solidarita medzi generáciami, sú často v členských štátoch podobné, aj keď v rôznej miere.“* A taktiež: *„Sociálne dôsledky krízy – od nezamestnanosti mladých ľudí a dlhodobej nezamestnanosti až po riziko chudoby – sú však ďalekosiahle a riešenie týchto dôsledkov ostáva naliehavou prioritou.“* Konkrétnejšie boli tieto výzvy a ich riešenia s ohľadom na starnutie obyvateľstva formulované v III. Kapitole Európskeho piliera sociálnych práv „Sociálna ochrana a začleňovanie“, a to v zásade č. 15 „Príjem v starobe a dôchodky“, podľa ktorej: a) zárobkovo činné osoby na dôchodku majú

¹ Zákonom stanovený dôchodkový vek predstavuje vek, v ktorom má daná osoba nárok na plný starobný dôchodok v závislosti od počtu rokov, počas ktorých prispievala do dôchodkových fondov. Zákonom dôchodkový vek sa môže líšiť pre mužov a pre ženy, u žien podľa počtu vychovaných detí, podľa namáhavosti práce a pod.

² Z celkového počtu absolventov stredných škôl, ktorí pokračujú v štúdiu na vysokých školách, až cca 22 % smeruje na vysoké školy v zahraničí.

³ Európsky pilier sociálnych práv bol prijatý spoločne Európskym parlamentom, Radou Európskej únie a Európskou komisiou a vyhlásený v Göteborgu v novembri 2017; ním sa má riadiť Európska sociálna agenda.

právo na dôchodok, ktorý zodpovedá ich príspevkom a zaručuje primeraný príjem, b) každý v starobe má právo na prostriedky, ktoré zaručujú dôstojný život. Okrem uvedenej zásady (č. 15) venovanej výlučne starým ľuďom bola formulovaná aj zásada č. 14 „Minimálny príjem“. Podľa tejto zásady má každý právo na primerané dávky minimálneho príjmu, ktoré zaručujú dôstojný život vo všetkých etapách života, a na účinný prístup k podpornému tovaru a službám. To znamená, že aj zásada č. 14 sa môže týkať a týka sa aj osôb v poproduktívnom (dôchodkovom) veku, ak na ich dôstojný život nepostačujú prostriedky zo starobného dôchodku.

Zásady Európskeho piliera sociálnych práv nemajú len proklamatívny charakter. Na úrovni EÚ sú zásady konkretizované v sústave ukazovateľov, ktoré predstavujú tzv. „Social scoreboard“ (Sociálna výsledková tabuľka). Akčný plán realizácie Európskeho piliera sociálnych práv pripravený Európskou komisiou bol schválený na Sociálnom samite v Porte v Portugalsku v máji 2021 a hneď potom v júni 2021 bol schválený aj Európskou radou vo forme Záverov v súlade s vyhlásením z Porta. Prostredníctvom konkrétnych ukazovateľov Európska komisia monitoruje plnenie zásad Európskeho piliera sociálnych práv v jednotlivých krajinách. Zásady Európskeho piliera sociálnych práv a ich realizácia prostredníctvom príslušných indikátorov z Akčného plánu Európskej komisie a po konzultáciách Európskej komisie s vládou Slovenskej republiky sú pretransformované do Národného programu reforiem (Ministerstvo financií SR, 2023).

V tejto prvej kapitole zhodnotíme vývoj sociálnej situácie starých ľudí v porovnaní s mladšími vekovými skupinami (v produktívnom veku) podľa zisťovania EU SILC.⁴ Z hľadiska metodiky hodnotenia je podstatné, že EU SILC poskytuje aj dáta, ktoré sú zhodné s požiadavkou skupiny expertov (Stiglitz, Senn, Fitoussi, 2009), aby sa v oblasti príjmov, spotreby a dostupných zdrojov jednotlivcov a domácností nesledovali len priemery a mediány, ale aby sa analyzovala situácia komplexne, a to aj na dne a na vrchole rebríčka príjmov a spotreby. Okrem toho špeciálny modul EU SILC-u v posledných rokoch umožňuje analyzovať úroveň kvality života, indikátory ktorého idú nad rámec príjmov a umožňujú komplexnejší pohľad na životné podmienky aj starých ľudí, na ich vývoj a porovnanie v čase s ostatnými vekovými skupinami. Na záver preto uvedieme údaje o stave zdravia starých ľudí.

1.1 Vývoj a porovnanie príjmov, rizika chudoby a materiálnej deprivácie starých ľudí

Hlavným indikátorom na monitorovanie cieľa EÚ do roku 2030 v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia je indikátor „miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“ (AROPE).⁵ Ide o indikátor, ktorý syntetizuje tri dimenzie – príjmovú chudobu, materiálnu a sociálnu depriváciu a vylúčenie z trhu práce, t.j. je tvorený kombináciou troch parciálnych indikátorov, a to mierou rizika príjmovej chudoby, mierou závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie a mierou veľmi nízkej intenzity práce.⁶ Miera rizika príjmovej chudoby predstavuje podiel osôb

---

⁴ Statistics of income and living conditions

⁵ AROPE = At risk of poverty or social exclusion.

⁶ Miera veľmi nízkej intenzity práce vyjadruje podiel všetkých osôb vo veku od 0 do 64 rokov žijúcich v domácnostiach, v ktorých členovia v pracovnom veku odpracovali počas predchádzajúceho roka menej ako 20 % z ich celoročného pracovného potenciálu. To znamená, že miera veľmi nízkej intenzity práce sa netýka starých ľudí na dôchodku (po 65. roku veku) a príslušná referenčná populácia je upravená tak, aby nezahŕňala osoby na dôchodku a študentov.

(v percentách) na celkovej populácii, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem⁷ je pod hranicou rizika chudoby. Hranica rizika chudoby je stanovená ako 60 % mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu. Miera závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie vyjadruje podiel populácie (v percentách), ktorá subjektívne pociťuje vynútený nedostatok (po zmene metodiky EU SILC od roku 2021) v najmenej 7 položkách z nového zoznamu 13-tich položiek materiálnej a sociálnej núdze.⁸ Osoby sú do syntetického indikátora zahrnuté len raz, aj keď sa môžu nachádzať vo viacerých z troch znevýhodnených situácií. Vývoj miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v období rokov 2015 – 2022 zachytávajú údaje v tabuľke 1.2.

Podľa údajov v tabuľke 1.2 je podiel starých ľudí vo vekovej skupine (65 roční +) v oboch pohlavných skupinách v riziku chudoby, alebo sociálneho vylúčenia najnižší spomedzi všetkých analyzovaných vekových skupín a v každom z uvedených rokov. Najvyššie hodnoty miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia sa evidujú vo vekovej skupine 0 až 17-roční (skupina detí, resp. mladistvých), kde až temer štvrtina (v roku 2022) žije v domácnostiach v znevýhodnených podmienkach. V tejto najmladšej vekovej skupine sa po roku 2015 situácia zlepšovala do roku 2020, aby sa potom situácia zhoršovala a v roku 2022 sa dostala na rovnakú úroveň ako v roku 2015, t. j. vo východiskovom roku analýzy. Porovnávajúc rok 2022 s rokom 2015 (čo bol rok jednoznačne už po období finančnej a ekonomickej krízy) sa podiely osôb v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia mierne zlepšili (vo vekovej skupine 0 až 17-ročných boli zaznamenané rovnaké podiely) o všetkých ostatných vekových a rodových skupinách s výnimkou starých ľudí. V prípade vekovej skupiny starých naopak došlo k nárastu uvedenej miery, ktorá kulminovala už pred koncom analyzovaného obdobia (v roku 2021). Nerovnosti vo vývoji hodnôt indikátorov možno čiastočne pripísať vplyvu pandémie COVID-19.

---

⁷ Ekvivalentný disponibilný príjem znamená, že reálny príjem v domácnosti v eurách nie je vydelený reálnym počtom osôb v domácnosti, ale prepočítaným počtom osôb, tzv. ekvivalentným počtom členov domácnosti. Pre výpočet ekvivalentnej veľkosti domácnosti sa v zisťovaní EU SILC používa tzv. modifikovaná OECD škála, na základe ktorej je každému prvému dospelému členovi domácnosti priradený koeficient 1, každému druhému a ďalšiemu dospelému členovi domácnosti a 14-ročným a starším osobám koeficient 0,5 a každému dieťaťu mladšiemu ako 14 rokov koeficient 0,3. Takto vypočítaný ekvivalentný disponibilný príjem domácnosti je nakoniec priradený každej osobe v rámci domácnosti.

⁸ Do roku 2020 boli osoby vystavené materiálnej deprivácii (resp. závažnej materiálnej) deprivácii, ak sa im finančné prostriedky nedostávali v troch (resp. v štyroch) depriváčnych položkách (v skupinách spotreby) z celkového počtu 9 depriváčnych položiek. Depriváčne položky boli definované jednoznačne na základe finančných výdavkov na tovary a služby, ktoré zabezpečovali uspokojovanie materiálnych potrieb, v ktorých respondent (resp. celá jeho domácnosť) mohla pociťovať určité obmedzenia z hľadiska nedostatočnosti príjmov. Od roku 2021 sa sleduje až 13 uvedených depriváčnych položiek a deprivácia sa zisťuje len jedným syntetickým depriváčnym indikátorom „miera závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie“ (pozri ďalej).

Tabuľka 1.2 Vývoj miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (v %), Slovenská republika

		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Spolu	17,3	17,1	15,8	15,2	14,8	13,8	15,6	16,5
SR spolu	Muži	17,2	17,0	15,8	15,0	14,1	13,4	15,0	16,0
	Ženy	17,5	17,2	15,8	15,3	15,5	14,2	16,2	17,0
Veková skupina 0-17 roční	Spolu	24,7	24,5	22,3	23,4	21,0	18,4	19,7	24,7
	Spolu	16,6	16,3	14,8	14,0	13,7	12,9	14,8	15,4
Veková skupina 18-64 roční	Muži	16,8	16,2	14,9	13,7	13,1	12,7	14,5	14,6
	Ženy	16,4	16,3	14,7	14,3	14,3	13,2	15,2	16,1
	Spolu	11,1	11,5	11,8	10,3	12,3	12,3	13,9	11,9
Veková skupina 65 roční +	Muži	8,5	10,5	9,6	8,9	8,9	10,3	10,3	9,7
	Ženy	12,8	12,1	13,2	11,3	14,6	13,7	16,3	13,4

Zdroj: Štatistický úrad SR, DATAcube

Je nesporné, že pozitívny vplyv na celkové zlepšenie príjmov časti starých ľudí s nízkymi príjmami malo zavedenie minimálneho dôchodku do dôchodkového systému počnúc 1. júlom 2015 a od 1. januára 2020 navyše upustenie od podmienky, že na nárok na minimálny dôchodok sa zohľadňujú iba odpracované roky, v ktorých mal občan odvody zaplatené z príjmu najmenej vo výške 25 % priemernej mzdy. To znamená, že od 1. 1. 2020 stačilo na získanie minimálneho dôchodku 30 rokov obdobia dôchodkového poistenia, a to bez ohľadu na výšku zaplatených odvodov. Avšak vplyv zavedenia minimálneho dôchodku na pokles podielu osôb v riziku chudoby alebo v sociálnom vylúčení nebol výrazný (prejavil sa u žien v roku 2016) a netrval dlho z dôvodu nástupu pandémie COVID-19 a následnej inflácie. Vplyv rastúcej inflácie na zhoršenie príjmov starých ľudí sa podarilo znížiť až v roku 2022.⁹ Je pozoruhodné, že po roku 2020 sa situácia zhoršila vo všetkých vekových a rodových skupinách s výnimkou práve starých ľudí, aj keď v tejto najstaršej vekovej skupine bolo v roku 2021 zaznamenané výraznejšie zhoršenie situácie oproti roku 2020 hlavne u žien (z 13,7 na 16,3 %). Ak sa za dlhšie obdobie (ešte pred tu prvým analyzovaným rokom 2015) začali postupne mierne vyrovnávať dôchodky mužov a žien, tak predovšetkým z dôvodu vyrovnávania dôchodkového veku z hľadiska pohlaví. Do výpočtu novopriznaných dôchodkov žien (relatívne oproti mužom) sa započítavalo postupne viac a viac odpracovaných rokov po dôchodkovej reforme, ktorá vstúpila do platnosti na začiatku roka 2004. Napríklad ak priemerná doba dôchodkového poistenia v roku 2005 u novopriznaných starobných dôchodkov¹⁰ bola u mužov 42,97 rokov a u žien 36,23 rokov, tak do roku 2021 sa uvedený rozdiel podstatne znížil, keď priemerná doba poistenia u mužov vzrástla na 43,92 rokov (t. j. o 0,95 roka) a u žien na 43,04 rokov (t. j. za uvedené obdobie až o 6,81 rokov).¹¹ Zatiaľ čo priemerný starobný novopriznaný dôchodok žien v roku 2005 predstavoval len 68,96 % priemerného starobného dôchodku mužov, do roku 2021 sa podiel priemerného starobného dôchodku žien (527,83 eur) zvýšil na 79,99 % úrovne

⁹ V tejto súvislosti zdôrazňujeme, že referenčným obdobím príjmov pre zisťovanie SILC je 12 mesiacov predchádzajúceho roku. To znamená, že napr. indikátor za rok 2022 je spracovaný na základe reálnych údajov domácností z roku 2021. Túto skutočnosť treba brať do úvahy pri porovnávaní dát zo SILC-u s dátami z iných štatistických databáz za príslušný rok. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Income_poverty_statistics/sk&oldid=267180

¹⁰ Za všetky tri typy dôchodkového poistenia spolu, t. j. za zamestnancov, SZČO (samostatne zárobkovo činné osoby) a dobrovoľne poistené osoby.

¹¹ Sociálna poisťovňa (2005, s. 58), Sociálna poisťovňa (2021, s. 58).

dôchodku mužov (659,91 eur).¹² Napriek tomu je stále podstatne vyšší podiel žien oproti mužom v riziku chudoby alebo v sociálnom vylúčení, keď napr. v roku 2021 tento rozdiel dosiahol až extrémnych 6,0 p. b, aby v roku 2022 poklesol na 3,7 p. b. Uvedený rozdiel je len o málo nižší (4,3 p. b.) ako vo východiskovom analyzovanom roku 2015 (je to de facto rok pred zavedením minimálneho dôchodku do dôchodkového systému). Vyrovnanie miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia medzi mužmi a ženami bude aj v blízkej budúcnosti stále ovplyvňovať nižšia úroveň pracovných príjmov (miezd) žien, ktoré vstupujú ako parameter do výpočtu novopriznaného starobného dôchodku, ale aj nižšia miera ich zamestnanosti.

Rozhodujúcou dimenziou pre celkový vývoj syntetického indikátora „miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“ je miera rizika príjmovej chudoby po sociálnych transferoch,¹³ ktorá má najvyššiu váhu v syntetickom indikátore. Vývoj miery rizika príjmovej chudoby zachytávajú údaje v tabuľke 1.3.

Tabuľka 1.3 Vývoj miery rizika príjmovej chudoby po sociálnych transferoch (v %), Slovenská republika

		2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022
	Spolu	13,3	12,0	12,3	12,2	11,9	11,4	12,3	13,7
SR spolu	Muži	13,2	11,7	12,1	12,2	11,6	11,1	11,7	13,5
	Ženy	13,5	12,2	12,4	12,3	12,1	11,7	12,8	13,9
	Spolu	14,1	11,4	11,9	11,3	10,4	10,2	11,3	12,2
Veková skupina 25-49	Muži	13,4	11,3	12,0	10,4	9,5	9,8	10,9	11,5
	Ženy	14,7	11,5	11,9	12,1	11,3	10,6	11,8	12,9
	Spolu	8,3	8,7	10,3	10,2	9,6	9,8	9,7	11,3
Veková skupina 50-64	Muži	8,3	9,0	11,6	11,0	10,3	10,2	9,9	11,4
	Ženy	8,3	8,4	9,2	9,4	8,9	9,4	9,5	11,2
	Spolu	7,1	7,7	5,6	6,4	8,7	9,5	10,3	8,1
Veková skupina 65+	Muži	2,7	3,9	3,4	5,2	6,1	7,3	6,8	6,1
	Ženy	9,8	10,1	7,0	7,1	10,5	10,9	12,6	9,5

Zdroj: Štatistický úrad SR, DATAcube

Údaje v tabuľke 1.3 svedčia o postupných, ale jednoznačných zmenách mier rizika príjmovej chudoby v reláciách medzi hlavnými vekovými skupinami. EU SILC za celú SR prezentuje jednoznačný nárast príjmovej chudoby v rokoch 2021 a 2022. Hlavné jednorazové a mimoriadne sociálne dávky a podpory vyvolané pandemiou COVID-19 sa tak u mužov, ako aj u žien v najstaršej vekovej skupine 65+ prejavili poklesom miery príjmovej chudoby medzi rokmi 2021 a 2022 na rozdiel od ostatných dvoch vekových skupín (v produktívnom veku), v ktorých bol naopak zaznamenaný jednoznačný nárast hodnôt uvedenej miery. Ak v roku 2005 (čo je východiskový rok údajov z EU SILC v tabuľke 2) bol pomerne veľký rozdiel v mierach príjmovej chudoby medzi vekovou skupinou 25 – 49 ročných a vekovou skupinou 50 – 64

¹² Sociálna poisťovňa (2005, s. 44 a 45), Sociálna poisťovňa (2021, s. 44 a 45). Údaje o výške starobných dôchodkov sa týkajú len prvého dôchodkového piliera. Možno konštatovať, že dôchodkové príjmy z druhého dôchodkového piliera sú stále pomerne nízke a týkajú sa malej časti dôchodcov.

¹³ Príjmy sú pri výpočte tohto indikátora reprezentované (konečnými) disponibilnými príjmami domácností určenými na spotrebu všetkých členov domácností. Medzi sociálne transfery sú zaradené: rodinné dávky a príspevky pre rodiny s deťmi, príspevky na bývanie, dávky v nezamestnanosti, starobné dávky (starobné dôchodky), dávky pre pozostalých, nemocenské dávky, dávky v invalidite, príspevky na vzdelanie a dávka a príspevky v rámci sociálnej exklúzie.

ročných, kedy nižšia príjmová chudoba sa zaznamenala v staršej vekovej skupine (50 – 64 ročných) z týchto dvoch vekových skupín v produktívnom veku, tak v roku 2022 sa hodnoty príjmovej chudoby v uvedených dvoch hlavných vekových skupinách v produktívnom veku značne priblížili. Toto priblíženie bolo spôsobené predovšetkým rastom príjmovej chudoby vo vekovej skupine 50 – 64 ročných a v menšej miere poklesom príjmovej chudoby vo vekovej skupine 25 – 49 ročných. Možno predpokladať, že významným faktorom uvedeného priblíženia mier príjmovej chudoby je vývoj hlavného zdroja príjmov, a to pracovných príjmov (pozri ďalej), keď pracovné príjmy starších vekových skupín začali zaostávať (pozri ďalej).

Dôležitým aspektom príjmovej chudoby je hĺbka chudoby. Všetky osoby, ktoré majú príjem nižší ako je hranica rizika chudoby (vyjadrená v hodnote 60 % mediánu ekvivalentného príjmu), spadajú medzi chudobných, ale zároveň je dôležité, ako hlboko je príjem týchto ľudí pod hranicou rizika chudoby. Mierou, ktorá určuje hĺbku chudoby je „relatívny prepád mediánu príjmov v riziku chudoby“ pod hranicou rizika chudoby, t. j. o koľko percent je uvedená mediánová hodnota nižšia ako hranica rizika chudoby (zdôrazňujeme, na úrovni 60 % mediánu ekvivalentného príjmu). Čím nižšia je hodnota mediánu príjmov pod hranicou rizika chudoby, tým je hĺbka chudoby väčšia, a pre tieto osoby je veľmi ťažké zvýšiť si príjmy, aby sa vymanili z tejto hlboknej chudoby. Hĺbku chudoby charakterizujú údaje v tabuľke 1.4.

Tabuľka 1.4 Vývoj hĺbky príjmovej chudoby (v %), Slovenská republika

		2014	2018	2022
	Spolu	29,0	25,6	18,4
Celková populácia	Muži	30,7	26,0	19,0
	Ženy	26,1	22,9	17,7
Veková skupina 0 – 17 roční	Spolu	31,9	26,1	25,0
	Spolu	29,5	26,0	17,1
Veková skupina 18 – 64 roční	Muži	30,5	26,3	15,7
	Ženy	29,0	25,1	17,7
Veková skupina 65 roční +	Spolu	10,5	7,4	12,7
	Muži	10,5	3,6	14,4
	Ženy	10,5	8,6	11,2

Zdroj: Štatistický úrad SR, DATAcube

Napriek pandémie COVID-19 i napriek rastúcej inflácii po roku 2020 sa sociálnou politikou darilo znižovať, a to dosť podstatne, hĺbku chudoby aj po roku 2018. Avšak s výnimkou najstaršej vekovej skupiny 65+, v ktorej prepád hodnoty mediánového príjmu pod hranicou rizika chudoby sa zvýšil. To svedčí o potrebe rastu starobných dôchodkov, resp. dávok sociálnej pomoci ako dvoch možných spôsobov znižovania hĺbky chudoby tejto najstaršej vekovej skupiny a z nej hlavne pre podskupiny osôb s príjmami nachádzajúcimi sa pod hranicou rizika chudoby stanovenej na úrovni 50 %, resp. 40 % úrovne mediánového príjmu, t. j. tých najchudobnejších domácností.

Druhou významnou dimenziou rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia je „závažná materiálna a sociálna deprivácia“. Táto bola od roku 2021 v metodike EU SILC rozšírená z pôvodných 9 depriváčnych položiek, ktoré mali prednostne charakter materiálnej spotreby, o ďalšie 4 depriváčne položky, a tie sa týkajú prednostne potenciálneho sociálneho vylúčenia. Samozrejme, aby dodatočné štyri „sociálne“ depriváčne položky nemali negatívny vplyv na

sociálne vylúčenie členov domácnosti, sú potrebné dostatočné finančné prostriedky. To znamená, že aj „sociálna“ deprivácia tesne koreluje s finančnými príjmami domácností. Na rozdiel od metodiky a dát EU SILC do roku 2020, sa od roku 2021 materiálna a sociálna deprivácia už nedelí na (materiálnu) depriváciu a závažnú (materiálnu) depriváciu. V prípade vynúteného nedostatku v minimálne v siedmich depriváčnych položkách (z celkových 13 položiek) sa jedná o „závažnú materiálnu a sociálnu depriváciu“.¹⁴ Aby boli hodnoty mier deprivácie porovnateľné aj pred rokom 2020, Eurostat hodnoty prepočítal dozadu. Podľa novej metodiky EU SILC je pre zaradenie jednotlivca medzi deprivované osoby potrebný relatívne vysoký počet neuspokojených depriváčnych položiek, čím sa znížilo percento deprivovaných osôb oproti pôvodnej metodike. V tabuľke 4 sú uvedené tak miery „materiálnej deprivácie“ podľa pôvodnej metodiky, ako aj miery „závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie“ podľa novej metodiky, aby sa detailnejšie prezentovali rozdiely v miere materiálnej deprivácie a rozdiely medzi jednotlivými vekovými skupinami.

Z dát uvedených v tabuľke 1.5 vyplýva viacero významných skutočností o vývoji materiálnej deprivácie. Podľa dát získaných na základe pôvodnej metodiky EU SILC po roku 2015 sa do roku 2020 podstatne znížila materiálna deprivácia všetkých hlavných vekových skupín a hlavne mladých ľudí do 18 rokov. Ešte intenzívnejšie sa znížila materiálne deprivácia starých ľudí nad 65 rokov (o 9,6 p. b. na 15,4 % v roku 2020). Napriek intenzívnemu poklesu materiálnej deprivácie v najstaršej vekovej skupine zostala v roku 2020 táto veková skupina s najvyššou mierou materiálnej deprivácie. Za roky 2021 a 2022 došlo k významnému rastu závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie v najmladšej vekovej skupine do 18 rokov, keď jej miera od roku 2020 do roku 2022 vzrástla viac ako dvojnásobne (z hodnoty 4,9 % na 10,8 %). Nárast u oboch ďalších analyzovaných vekových skupín, v produktívnom veku (18-64) i poproduktívnom veku (65+), vzrástol iba nepodstatne. Za zmienku stojí konštatovanie o stálom zaostávaní mier materiálnej a sociálnej deprivácie žien oproti mužom v najstaršej vekovej skupine nad 65 rokov, čo vyplýva predovšetkým z nižších starobných dôchodkov žien. Metodika EU SILC sa aplikuje na štatistické zisťovanie vo všetkých krajinách EÚ, čo umožňuje exaktné medzinárodné porovnávanie. Do nasledujúceho medzinárodného porovnania sme vybrali väčšinu krajín EÚ a dva významné indikátory, ktoré charakterizujú dve dimenzie

---

¹⁴ 13 depriváčnych položiek v EU SILC je definovaných nasledovne:

1. nedoplatky spojené s hypotékou alebo nájomným, úhradou za energie alebo splácaním nákupov na splátky a iných pôžičiek,
2. schopnosť dovoliť si raz za rok na jeden týždeň dovolenku mimo domu,
3. schopnosť dovoliť si jesť jedlo s mäsom, kuracím, rybou (alebo vegetariánskou náhradou) každý druhý deň,
4. schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom vo výške sumy stanovenej ako mesačná národná hranica rizika chudoby za obdobie predchádzajúceho roka,
5. domácnosť si nemôže dovoliť automobil,
6. schopnosť domácnosti finančne si dovoliť udržiavať doma primerané teplo (energetická chudoba),
7. nahradiť opotrebovaný nábytok novým (nie secondhandovým),
8. nahradiť obnosené šatstvo novým (nie secondhandovým),
9. mať k dispozícii dva páry topánok vhodnej veľkosti (vrátane jedného páru topánok, ktoré sú vhodné do každého počasia),
10. dovoliť si každý týždeň utrátiť malú sumu peňazí na seba (bez toho, aby bolo potrebné s niekým sa poradiť),
11. pravidelná účasť na voľnočasovej aktivite (šport, návšteva kina, koncertu a pod.),
12. stretnutie s priateľmi/rodinou (príbuznými) za účelom posedenia pri jedle/pítí najmenej raz za mesiac,
13. pripojenie internetu v domácnosti.

určujúce sociálnu situáciu starých ľudí. Dimenzia (a jej miera) veľmi nízkej pracovnej intenzity sa u starých ľudí nehodnotí; preto medzinárodné porovnanie obsahuje mieru rizika chudoby a mieru závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie (podľa novej metodiky EU SILC).

Tabuľka 1.5 Vývoj miery „materiálnej deprivácie“ a miery „závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie“ (v %), v hlavných vekových skupinách podľa starej i novej metodiky EU SILC, Slovenská republika

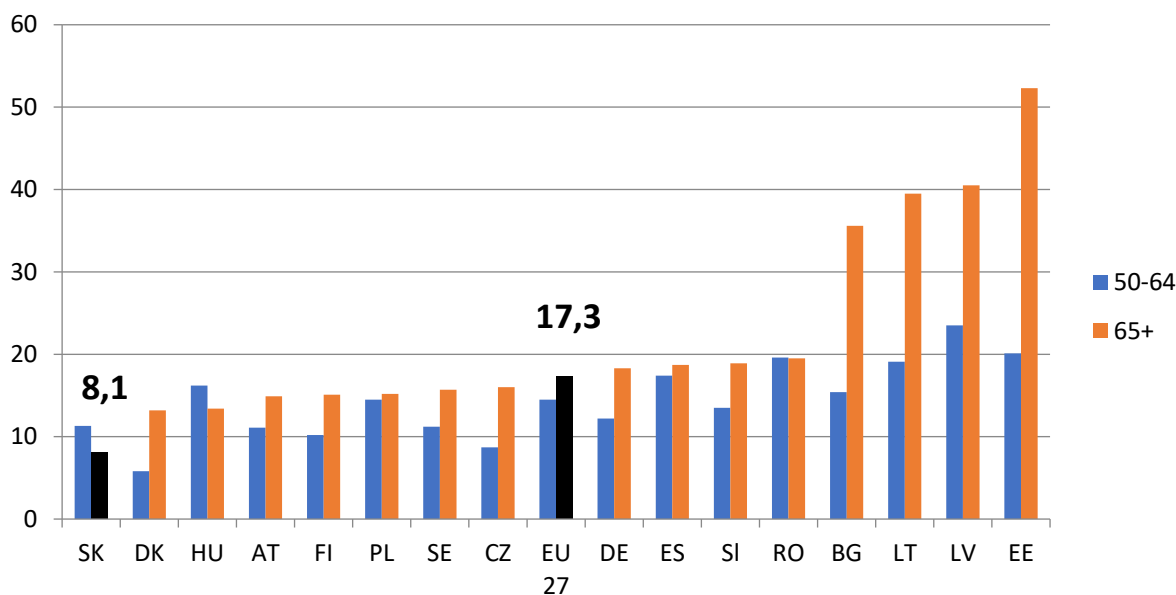
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Miera materiálnej deprivácie								
celkom	20,3	19,1	16,4	17,2	15,2	12,6	.	.
0 – 17 roční	22,3	20,9	17,8	18,9	15,3	12,9	.	.
18 – 64 roční	18,8	17,7	14,9	15,8	14,3	11,7	.	.
65+	25	22,9	21,3	21,5	18,9	15,4	.	.
Miera závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie								
celkom	8,4	7,6	6,3	5,4	5,9	4,5	5,7	6,3
0-17 roční	12,3	10,5	9,3	7,9	7,4	4,9	7,4	10,8
18-64 roční	7,7	7	5,5	4,8	5,6	4,4	5,1	5,1
65+	6,9	7	6,2	5	5,3	4,5	5,7	5,8
65+ Muži	6,2	6,9	5,5	4,3	4,3	4,3	4,6	5
65+ Ženy	7,4	7	6,6	5,4	6	4,7	6,3	6,3

Zdroj: Štatistický úrad SR (2023) a Eurostat database, tabuľka [ilc_mdsd11].

Finančné príjmy domácností sú rozhodujúce pre vývoj chudoby. Podľa metodiky EU SILC v každej krajine pre vývoj počtu chudobných nie je podstatná absolútna úroveň priemerných príjmov, ale rozdelenie príjmov medzi domácnosti a relatívne rozdiely medzi domácnosťami s vysokými a nízkymi príjmami a početnosti domácností s vysokými, resp. nízkymi príjmami. Preto aj medzinárodné porovnanie príjmovej chudoby vyznieva paradoxne, keď Slovenská republika s relatívne nízkymi priemernými disponibilnými príjmami na osobu (i na domácnosť) v eurách vykazuje v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ veľmi nízke miery príjmovej chudoby. Do medzinárodného porovnania sme zahrnuli podstatnú časť krajín EÚ a dve vekové skupiny, ktoré predovšetkým vo vzájomnom porovnaní primerane charakterizujú postavenie najstaršej vekovej skupiny ako hlavného cieľa analýzy. Údaje na grafe 1 sú zoradené vzostupne podľa hodnôt za vekovú skupinu 65+.

Graf 1.1 Porovnanie miery rizika chudoby (v %) vo vekových skupinách 50-64roční a 65+, vybrané krajiny EÚ, 2022

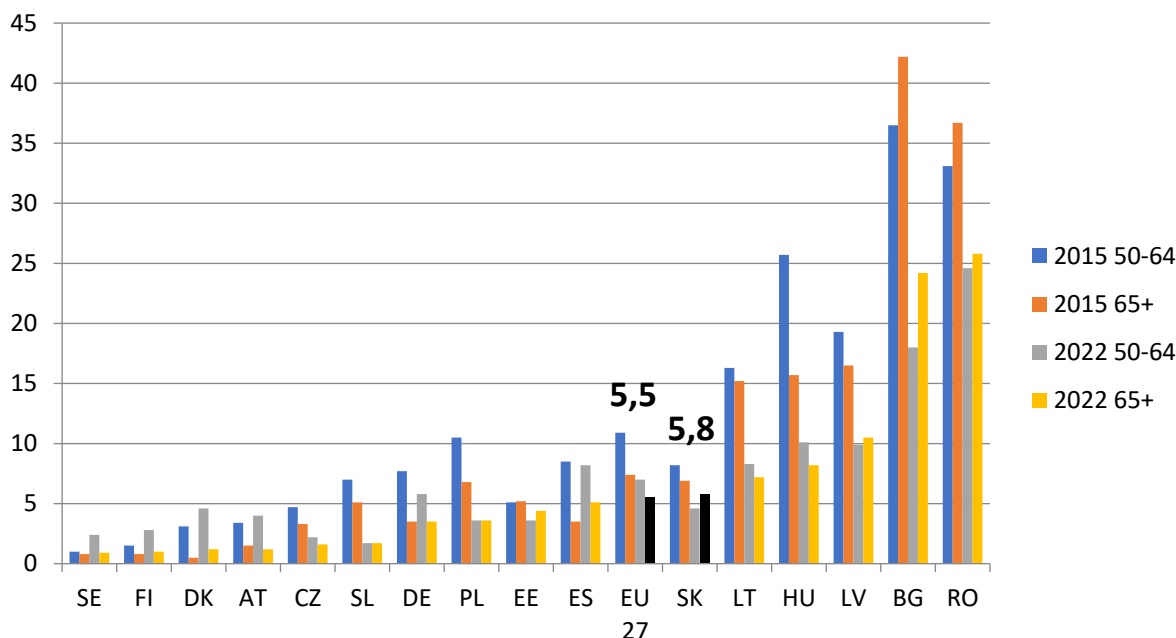
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [ilc_li02].

Podľa údajov na Grafe 1.1 v roku 2022 zaznamenala Slovenská republika najnižší podiel chudobných vo vekovej skupine 65+, keď priemerná hodnota za krajiny EU27 (t. j. vrátane aj tých krajín EÚ, ktoré nie sú na grafe 1) bola 17,3 %. Je pozoruhodné, že pod priemernými hodnotami v tejto najstaršej vekovej skupine sú všetky krajiny skupiny V 4, zatiaľ čo na opačnom konci rebríčka krajín vykazujú pobaltské štáty najvyššie miery príjmovej chudoby. Podpriemernú úroveň príjmovej chudoby (z hľadiska priemeru EU 27) vykazujú aj nadpriemerne vyspelé krajiny Západnej Európy, a to Dánsko, Rakúsko, Fínsko a Švédsko. Slovenská republika sa vyznačuje aj ďalším charakteristickým znakom, a to, že miera chudoby najstaršej vekovej skupiny (65+) je nižšia ako miera chudoby vekovej skupiny 50-64ročných osôb. Z porovnávaných krajín túto opačnú reláciu medzi vekovými skupinami vykázalo okrem Slovenskej republiky len Maďarsko. Pritom za Slovenskú republiku nejde o výnimočný rok, lebo aj napr. v roku 2015 bol podiel osôb v príjmovej chudobe v najstaršej vekovej skupine 65+ podstatne nižší (5,6 %) ako vo vekovej skupine 50 – 64ročných (10,3 %). V období rokov 2015 – 2022 bola v Slovenskej republike miera rizika chudoby vo vekovej skupine 65+ iba v roku 2021 o 0,6 p. b. vyššia ako vo vekovej skupine 50 – 64 rokov. Naopak v v Rakúsku v uvedenom období mala v každom roku vyššiu mieru rizika chudoby veková skupina 65+.

Z hľadiska reálnej úrovne uspokojovania skupín potrieb, ktoré sú reprezentované tzv. depriváčnymi položkami, majú z hľadiska medzinárodného porovnania mimoriadny význam indikátory materiálnej a sociálnej deprivácie. Hodnoty indikátorov materiálnej a sociálnej deprivácie totiž nesúvisia s relatívnou úrovňou príjmov domácnosti, resp. respondenta oproti mediánovej hodnote, ale s reálnou možnosťou a úrovňou uspokojenia potrieb respondenta podľa depriváčnych položiek. V nasledujúcom medzinárodnom porovnaní materiálnej a sociálnej deprivácie sme opäť považovali za podstatné porovnávať miery deprivácie medzi dvoma najstaršími vekovými skupinami. Hodnoty indikátorov materiálnej a sociálnej deprivácie z EU SILC by nemali byť lepšie v krajinách s nižšou úrovňou priemerných príjmov na osobu oproti krajinám s vyššou úrovňou príjmov tak, ako je tomu v mnohých prípadoch pri

medzinárodnom porovnaní hodnôt indikátorov príjmovej chudoby. Tento predpoklad je splnený v nasledujúcom porovnaní vybraných krajín EÚ (graf 2). Zoradenie krajín na grafe je vzostupné podľa hodnôt miery materiálnej a sociálnej deprivácie vo vekovej skupine 65+ v roku 2022.

Graf 1.2 Porovnanie miery materiálnej a sociálnej deprivácie (v %) vo vekových skupinách 50-64 roční a 65+, vybrané krajiny EÚ, roky 2015 a 2022

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [ilcmds11].

Porovnanie krajín na Grafe 1.2 medzi rokmi 2015 a 2022 zahŕňa obdobie pandémie COVID-19 a svedčí o tom, ako sa krajiny zhostili úlohy ochrániť predovšetkým najstaršie vekové skupiny pred prepadom do materiálnej a sociálnej deprivácie. Uvedené dáta na Grafe 1.2 potvrdzujú, že paradoxne vzrástla v období rokov 2015 – 2022 materiálna a sociálna deprivácia vo vekovej skupine 50 – 64 ročných vo vyspelých krajinách (Švédsko, Fínsko, Dánsko, Rakúsko). A s výnimkou Rakúska aj vo vekovej skupine 65+. Avšak nárast bol nepodstatný, a tieto vyspelé krajiny si stále zachovávajú kvalitatívny predstih pred krajinami skupiny V4 a pobaltskými štátmi. Tradične dobré postavenie v sociálnom vývoji má už dlhodobejšie Slovensko i Česká republika, ktoré začínajú „konkurovať“ aj vyspelejším krajinám, napr. Nemecku. V uvedenom období si podstatne polepšilo v oboch vekových skupinách Poľsko, Estónsko, ale aj Maďarsko. Slovenská republika si zachovala lepšie postavenie ako Lotyšsko i Litva, ale tieto dve krajiny na rozdiel od Slovenskej republiky si intenzívnejšie polepšili sociálne postavenie oboch najstarších vekových skupín. Zaostávanie Bulharska i Rumunska za Slovenskou republikou je stále pomerne značné. Je otázne, či si Slovenská republika môže polepšiť, resp. výraznejšie polepšiť sociálne postavenie starých ľudí v nadchádzajúcich rokoch, v ktorých sa očakáva postupne intenzívnejšia konsolidácia verejných financií. V podmienkach keď na potrebný rast starobných dôchodkov nestačia sociálne odvody, a ich rast bude vo väčšej miere závislý na vývoji verejných financií, už v blízkej budúcnosti to môže sťažiť zlepšovanie alebo aspoň udržanie sociálneho postavenia starých ľudí.

1.2 Diferenciácia pracovných príjmov podľa veku a mier nezamestnanosti ako faktorov budúcich starobných dôchodkov

Z dôvodu nerovnováhy medzi vekovými skupinami odchádzajúcimi do starobného dôchodku a vekovými skupinami prichádzajúcimi na trh práce dochádza k nedostatku pracovných síl. V dôsledku minulého demografického vývoja prebiehajú aj štrukturálne zmeny pracovných síl podľa veku. Rastú podiely zamestnancov z vyšších vekových skupín na celkovom počte pracovných síl. V podmienkach hlbokých a rýchlych technologických zmien naráža dopyt po pracovných silách tak na kvantitatívne, ako aj na kvalitatívne (kvalifikačné) bariéry v ponuke pracovných síl. Súhrnnou reakciou dopytu po pracovných silách na jestvujúcu ponuku práce sú zmeny v odmeňovaní podľa veku, ktoré sú úzko späté s kvalifikačnou štruktúrou starých i mladších pracovných síl. Staršie pracovné sily postupne sa blížiacie k dôchodkovému veku, a ktorých je stále relatívny dostatok, majú čoraz ťažšie uplatnenie na trhu práce z hľadiska svojej kvalifikačnej štruktúry. Pre zamestnávateľov sú starší zamestnanci menej zaujímaví, a investovanie do nich je menej efektívne, ako v prípade mladých zamestnancov. Preto viacerí autori konštatovali diskrimináciu starších pracovníkov na trhu práce (Bútorová a kol., 2013; Pawera, Štefancová, 2013). Aj v najnovších prieskumoch verejnej mienky intenzívne rezonuje fenomén diskriminácie starších ľudí na trhu práce (IVO, 2022).¹⁵

Za posledných 20 až 25 rokov došlo k zrýchleniu zmien v odmeňovaní podľa veku a k zmene mier nezamestnanosti, hlavne dlhodobej nezamestnanosti, a to v neprospech starších zamestnancov ku koncu ich pracovnej kariéry. Obidva uvedené procesy majú významný vplyv na budúcu úroveň starobných dôchodkov. Negatívny vplyv dlhodobej nezamestnanosti na úroveň starobných dôchodkov je všeobecne uznávaný, na strane druhej sa menšia pozornosť venuje znižovaniu pracovných príjmov (miezd) zamestnancov s blížiacim sa odchodom do starobného dôchodku. Trendy v odmeňovaní podľa veku v krajinách EÚ boli podrobne analyzované v čase prípravných prác na stratégiu (programe) aktívneho starnutia Slovenskej republiky na roky 2014 – 2020 (Centrum vzdelávania MPSVR SR, 2013).

V tejto časti uvidíme vývoj miezd podľa vekových skupín a rozdielny vývoj dlhodobej nezamestnanosti v krajinách EÚ podľa porovnateľných dát Eurostatu. V závere tejto časti analyzujeme dáta z EU SILC o agregátnych koeficientoch náhrady miezd starobnými dôchodkami,¹⁶ ktoré sa zisťujú podľa rodovej príslušnosti od roku 2005.

Medzinárodne porovnateľné dáta o vývoji miezd (aj) podľa veku zamestnanca zisťuje a prepočítava Eurostat na základe prieskumu o zárobkoch (SES)¹⁷ so štvorročnou periodicitou. Posledným rokom, za ktorý sú dáta k dispozícii, je rok 2018. Do analýzy sme kvôli prehľadnosti použili dáta za roky 2002, 2010 a 2018. V priebehu času Eurostat upravil počet a rozpätie sledovaných vekových skupín v uvedenom prieskume o zárobkoch. Okrem toho došlo v roku 2008 k novému triedeniu ekonomických činností (European Commission, 2008), ktoré však v žiadnom prípade podstatne neovplyvnilo porovnávané dáta, resp. trendy vývoja analyzovaných dát. Porovnanie priemerných mesačných zárobkov (hrubých miezd) za roky 2002 a 2010 podľa vekových skupín zachytáva tabuľka 1.6.

V tabuľke 1.6 sú červenými hodnotami označené indexy zárobkov (miezd), ktoré vyjadrujú

¹⁵<https://www.ivo.sk/8864/sk/aktuality/diskriminacia-z-dovodu-starsieho-veku-%E2%80%93-zavaznost-osobna-skusenost-oblasti-diskriminacie>

¹⁶ Aggregate replacement ratio for pensions (excluding other social benefits).

¹⁷ SES = The Structure of Earnings Survey

skutočnosť, že zárobky (mzdy) v uvedenej vekovej skupine boli nižšie ako v bezprostredne mladšej vekovej skupine. Kým v roku 2002 vo vekovej skupine 40 – 49 ročných boli zárobky nižšie ako v bezprostredne mladšej vekovej skupine 30 – 39 ročných v piatich krajinách EÚ (Česká republika, Estónsko, Lotyšsko, Maďarsko a Slovensko), čo sú všetko nové členské krajiny EÚ s nižšími zárobkami a nižšou ekonomickou úrovňou ako staré vyspelé západné krajiny EÚ. Tak v roku 2010 sa uvedený jav v tých istých porovnávaných vekových skupinách už vyskytoval v deviatich krajinách EÚ (Bulharsko, Česká republika, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Malta, Poľsko a Slovenská republika), čo sú znova len nové krajiny EÚ. Uvedený fenomén sa vo vyspelých starých krajinách EÚ medzi porovnávanými vekovými skupinami v roku 2010 stále nevyskytoval. Podobný trend, t. j. zníženie priemerných mesačných zárobkov v staršej vekovej skupine 50 – 59 ročných oproti mladšej vekovej skupine 40 – 49 ročných sa v roku 2002 vyskytol v siedmich krajinách EÚ (v Českej republike, Dánsku, Estónsku, Litve, Malte, Fínsku a Švédsku), zatiaľ čo v roku 2010 to bolo až v trinástich krajinách (v Bulharsku, Českej republike, Dánsku, Estónsku, Írsku, Lotyšsku, Litve, Maďarsku, Malte, Poľsku, Slovenskej republike, Fínsku a Švédsku). Znova väčšinu krajín predstavujú nové členské krajiny EÚ. Pri nižších priemerných zárobkoch staršej desaťročnej vekovej skupiny treba rozlišovať, či nižšia úroveň zárobkov je výrazná alebo nie. Z uvedených indexov vývoja zárobkov pre porovnanie daných dvoch vekových skupín vyplýva, že napríklad pokles v prípade Dánska, Írska, Litvy, Fínska a Švédska bol v porovnaní s ostatnými krajinami iba mierny. Je nesporné, že pokles zárobkov starších pracovníkov v porovnaní s mladšími pracovníkmi začal už aj vo vyspelých krajinách. Pokles zárobkov (miezd) vo vekovej skupine nad 60 rokov v porovnaní s vekovou skupinou 50 – 59 ročných tak v roku 2002, ako aj v roku 2010 ovplyvnila pravdepodobne už širšia paleta faktorov ako pri mladších vekových skupinách. Aj uvedené rozdiely v najvyššej vekovej skupine medzi krajinami sú ovplyvňované rôznymi dôchodkovými systémami s rôznou hranicou veku odchodu do starobného dôchodku, ale aj pravdepodobnosťou, že dlhšie po dosiahnutí veku 60 rokov môžu pracovať skôr zamestnanci s vyššou kvalifikáciou a lepším zdravotným stavom a pod. Postupné oslabovanie rastu miezd s pribúdajúcim vekom, resp. rýchlejšia rast miezd mladších pracovníkov, svedčí tiež o znižujúcom sa význame praxe ako faktora rastu kvalifikácie. Zamestnávateľia potrebujú nielen mladších pracovníkov, ale aj ich modernejšie a aktuálnejšie kvalifikácie a zručnosti. Napriek tomu je uvedený pokles zárobkov vo vekovej skupine nad 60 rokov pomerne intenzívny a týka sa značného počtu krajín EÚ. Uvedený jav ku koncu pracovnej kariéry potom negatívne ovplyvňuje úroveň novopriznaných starobných dôchodkov. Na strane druhej vyššie mzdy mladších pracovníkov, a tým aj absolútne vyššie odvody (nie zvýšené sadzby odvodov) do priebežného dôchodkového piliera (pay-as-you go) umožňujú financovať starobné dôchodky a ich rast začínajúcim dôchodcom a udržiavať mieru náhrady miezd starobnými dôchodkami (aggregate replacement rate for pensions) na pomerne stabilnej úrovni napriek postupnému rastu počtu dôchodcov. V tejto súvislosti však nemožno opomenúť skutočnosť, že starobné dôchodky sú a budú musieť byť v mnohých krajinách okrem odvodov do dôchodkových fondov (hradených zamestnancami a zamestnávateľmi) postupne stále vo väčšej miere dotované zo štátnych rozpočtov. Tabuľka 6 zachytáva porovnanie indexov zárobkov vo vekových skupinách podľa naposledy publikovaného prieskumu zárobkov Eurostatu v roku 2018.

Tabuľka 1.6 Indexy priemerných mesačných zárobkov (hrubých miezd) podľa vekových skupín (veková skupina menej ako 30 roční = 100), roky 2002 a 2010¹⁸

	2002				2010			
	Veková skupina				Veková skupina			
	30-39	40-49	50-59	nad 60	30-39	40-49	50-59	nad 60
BE	121,8	131,0	143,6	153,8	125,6	140,7	151,9	163,1
BG	126,4	138,0	140,4	146,5	118,1	115,2	110	100,6
CZ	120,4	116,6	116,2	115,0	127,8	124,4	116,6	125,6
DK	144,4	152,0	147,6	143,3	147,9	160,9	158,6	157,1
DE	153,2	158,5	161,8	146,4	162,7	178	179,4	177,1
EE	113,9	98,3	90,6	78,3	124	111,7	96,8	88,3
IE	140,0	149,7	149,7	129,4	138,6	164,3	163,2	139,4
EL	138,4	179,3	212,9	218,7	132,6	160,2	187,2	217,2
ES	132,2	152,3	166,9	159,1	124,6	135,6	147,8	173,1
IT	124,5	142,0	157,5	165,9	124,2	142	159,7	185,8
CY	136,8	159,5	162,8	131,4	148,9	171,4	190,4	159,3
LV	104,6	100,9	100,9	98,1	117,8	102,1	96,2	98,2
LT	110,4	111,5	110,4	106,5	110,4	103,1	102,2	106,2
LU	132,8	143,5	152,7	184,2	141,2	162,7	169,6	197,3
HU	116,5	116,0	126,0	140,5	123,9	118,7	115,3	142,4
MT	124,4	128,8	127,6	120,0	127,4	125,5	119,7	115,6
NL	148,9	163,5	172,1	172,5	161,5	169,7	172	165,2
AT	143,3	155,0	172,9	180,6	144,6	158,6	164,9	185
PL	128,7	129,0	143,5	177,9	133,4	130,5	124,5	154,3
PT	135,8	139,8	155,9	131,8	137,5	160	180,8	179,8
RO	128,9	143,4	166,0	202,6	116,6	117,1	124,9	153,8
SI	124,2	135,1	157,3	264,4	128,7	135,4	140	225,9
SK	116,7	110,7	116,2	114,9	122,5	114,1	109,3	117,7
FI	122,1	124,3	121,4	118,4	127,3	134,5	131,3	130,5
SE	125,7	132,5	130,4	121,2	124,1	133	130,1	127,5

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, The Structure of Earnings Survey, tabuľky [earn_ses_agt21] a [earn_ses10_21].

¹⁸ Za podniky s počtom zamestnancov viac ako 10.

Tabuľka 1.7 Indexy zárobkov (miezd) podľa vekových skupín (veková skupina menej ako 30 roční = 100), 2018

Krajina	Veková skupina		Krajina	Veková skupina	
	30-49	viac ako 50		30-49	viac ako 50
BE	132,4	150,1	LT	120,0	99,9
BG	111,0	92,6	LU	152,6	176,5
CZ	124,2	114,7	HU	125,8	116,5
DK	156,7	162,4	MT	128,0	119,8
DE	153,3	157,1	NL	176,9	187,3
EE	118,8	93,7	AT	145,3	166,3
IE	157,8	162,9	PL	128,0	117,0
EL	153,8	191,6	PT	138,4	157,8
ES	130,5	145,4	RO	118,7	115,8
FR	136,7	156,2	SI	130,8	141,1
HR	128,6	126,6	SK	123,4	111,1
IT	127,4	147,6	FI	131,7	134,7
CY	158,3	179,9	SE	128,7	133,9
LV	118,1	90,2			

Poznámka: Za podniky s počtom zamestnancov viac ako 10.

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, *The Structure of Earnings Survey*, tabuľky [earn_ses_agt21] a [earn_ses10].

Údaje za rok 2018 na rozdiel od údajov za predchádzajúce roky (2002 a 2010 v tabuľke 1.6) sú triedené len v troch vekových skupinách, keď poslednou vekovou skupinou je veková skupina nad 50 rokov. Podľa údajov v tabuľke 1.7 o rozdieloch hrubých miezd medzi vekovou skupinou 30 – 49 ročných a vekovou skupinou nad 50 rokov sa potvrdzuje trend nižšieho odmeňovania zamestnancov, ktorí sa blížia k dôchodkovému veku. Prepad zárobkov sa eviduje len v nových členských krajinách EÚ (pri prezentovanom členení vekových skupín). Uvedený vývoj potvrdzuje hypotézu, že dlhšia prax prestáva byť v týchto krajinách faktorom rastu kvalifikácie, čo neplatí o starých krajinách EÚ. Prepad zárobkov v najstaršej vekovej skupine je veľmi veľký v Bulharsku, Estónsku, Lotyšsku, Litve, Poľsku, ako aj v Slovenskej i Českej republike. Mierny pokles bol zaevidovaný v Chorvátsku a Rumunsku. Predstih miezd v najstaršej vekovej skupine oproti vekovej skupine 30 – 49 ročných je veľmi silný hlavne v Belgicku, v Grécku, Francúzsku, Taliansku, Luxembursku, Rakúsku, Portugalsku i na Cypre. Na prekvapenie sú rozdiely v hrubých mzdách medzi dvoma (tu) analyzovanými a (takto) definovanými najstaršími vekovými skupinami relatívne nízke vo Fínsku i Švédsku. Znova možno konštatovať, že mzdový vývoj v nových krajinách EÚ v uvedených vekových skupinách nevytvára priaznivé podmienky pre rast starobných dôchodkov. Ďalším negatívnym faktorom ovplyvňujúcim budúcu úroveň dôchodkov je miera dlhodobej nezamestnanosti. Tabuľka 1.8 uvádza vývoj mier dlhodobej nezamestnanosti v krajinách EÚ.¹⁹

¹⁹ Miera dlhodobej nezamestnanosti je definovaná ako podiel osôb nezamestnaných dlhšie ako 12 mesiacov alebo viac na celkovom počte aktívnych osôb (súčet zamestnaných a nezamestnaných osôb) na trhu práce.

Tabuľka 1.8 Dlhodobé miery nezamestnanosti v krajinách EÚ; podiel obyvateľstva dlhodobo nezamestnaných v % na pracovných silách vo veku 20-64 rokov

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Priemer 2004-2020
EU 27	:	4,5	4,1	3,3	2,8	3,1	4,0	4,4	5,0	5,5	5,5	5,0	4,4	3,8	3,3	2,8	2,5	4,0
EL	5,5	5,2	4,8	4,2	3,7	3,9	5,7	8,9	14,5	18,5	19,6	18,3	17,0	15,7	13,6	12,2	10,9	10,7
SK	11,7	11,5	10,0	8,2	6,5	6,4	9,1	9,2	9,3	9,9	9,2	7,5	5,8	5,0	4,0	3,3	3,2	7,6
ES	3,5	2,2	1,8	1,7	2,0	4,2	7,2	8,8	10,9	12,9	12,9	11,4	9,5	7,7	6,4	5,3	5,0	6,7
HR	:	7,6	6,8	5,9	5,3	5,2	6,4	8,3	10,2	11,0	10,1	10,3	6,6	4,6	3,4	2,4	2,0	6,6
PO	3,1	3,8	4,0	3,9	3,7	4,4	5,9	6,4	7,9	9,6	8,6	7,4	6,4	4,6	3,2	2,8	2,3	5,2
IT	3,7	3,6	3,2	2,8	3,0	3,4	4,0	4,2	5,5	6,8	7,7	6,9	6,7	6,5	6,2	5,6	4,8	5,0
BG	7,1	6,0	4,9	4,0	2,9	2,9	4,7	6,3	6,7	7,4	6,9	5,6	4,5	3,4	3,0	2,4	2,3	4,8
LV	5,0	4,6	2,4	1,7	1,9	4,6	8,8	9,0	8,0	5,9	4,7	4,6	4,1	3,3	3,2	2,5	2,3	4,5
IE	1,5	1,4	1,4	1,4	1,7	3,5	6,9	8,9	9,2	8,1	6,7	5,4	4,3	3,1	2,1	1,6	1,3	4,0
LT	5,6	4,5	2,7	1,4	1,3	3,3	7,5	8,2	6,7	5,1	4,9	4,0	3,1	2,8	2,1	2,0	2,6	4,0
PL	10,4	10,4	7,9	5,0	2,4	2,5	3,0	3,6	4,1	4,4	3,9	3,0	2,2	1,5	1,0	0,7	0,6	3,9
BE	4,1	4,4	4,2	3,7	3,3	3,5	4,0	3,5	3,4	3,9	4,3	4,4	4,1	3,5	2,9	2,4	2,3	3,6
FR	3,3	3,4	3,4	3,0	2,6	3,0	3,4	3,5	3,7	3,9	4,2	4,3	4,3	4,0	3,5	3,1	2,8	3,5
EE	5,3	4,5	3,0	2,3	1,7	3,6	7,7	7,2	5,6	3,9	3,4	2,5	2,3	2,1	1,3	0,9	1,2	3,4
SI	3,3	3,1	3,0	2,3	1,9	1,8	3,2	3,7	4,3	5,3	5,4	4,8	4,3	3,2	2,3	1,9	1,9	3,3
HU	2,6	3,2	3,3	3,4	3,6	4,1	5,5	5,3	5,0	4,9	3,7	3,1	2,4	1,7	1,4	1,1	1,1	3,3
CY	:	1,2	0,9	0,7	0,5	0,6	1,3	1,7	3,6	6,1	7,8	6,9	5,9	4,6	2,7	2,1	2,2	3,1
DE	:	6,0	5,9	5,0	4,0	3,6	3,3	2,8	2,5	2,4	2,3	2,1	1,7	1,6	1,4	1,2	1,2	2,9
RO	4,8	4,1	4,1	3,2	2,4	2,2	2,5	3,0	3,1	3,3	2,9	3,0	3,0	2,0	1,8	1,6	1,4	2,9
MT	3,1	3,0	2,5	2,5	2,4	2,8	3,7	3,5	3,4	3,3	2,8	2,6	2,3	1,9	1,7	0,9	1,1	2,6
CZ	4,2	4,1	3,8	2,8	2,1	2,0	3,0	2,7	3,0	3,0	2,7	2,4	1,7	1,0	0,7	0,6	0,6	2,4
FI	2,2	2,2	2,0	1,6	1,2	1,4	2,1	1,8	1,7	1,8	2,0	2,4	2,4	2,2	1,7	1,2	1,3	1,8
NL	1,5	2,3	2,1	1,6	1,2	1,1	1,3	1,6	1,9	2,6	2,9	3,0	2,5	2,0	1,4	1,0	0,9	1,8
LU	1,0	1,2	1,3	1,1	1,5	1,2	1,3	1,4	1,6	1,8	1,6	1,9	2,2	2,1	1,4	1,2	1,7	1,5
AT	1,5	1,4	1,5	1,3	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,5	1,7	1,9	1,9	1,4	1,1	1,3	1,4
SE	1,3	:	:	0,9	0,8	1,1	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,3	1,3	1,2	1,0	1,2	1,3
DK	1,2	1,2	0,9	0,6	0,5	0,6	1,5	1,8	2,2	1,9	1,8	1,7	1,3	1,3	1,0	0,9	1,0	1,3

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [une_lth_a_h].

Krajiny v tabuľke 1.8 sú zoradené zostupne podľa priemerných mier dlhodobej nezamestnanosti za roky 2004 – 2020. Slovenská republika je druhou najhoršou krajinou EÚ po Grécku, čo sa týka dlhodobej miery nezamestnanosti. Negatívne dôsledky na výšku starobných dôchodkov osôb postihnutých dlhodobou nezamestnanosťou zhoršuje skutočnosť, že od 1. januára 2004 si všetky nezamestnané osoby, t. j. aj tie poberajúce podporu v nezamestnanosti, musia samé uhrádzať (napr. z podpory v nezamestnanosti) odvody do sociálneho fondu, aby sa im obdobie nezamestnanosti zarátávalo do odpracovaných rokov pre výpočet starobného dôchodku, a to aj počas obdobia v ktorom poberajú podporu v nezamestnanosti.

Napriek uvedeným negatívnym faktorom, ktoré znižujú úroveň starobných dôchodkov jednotlivých osôb, Slovenská republika podľa dlhodobých údajov EU SILC vykazuje pomerne vysokú úroveň indikátora agregátnej miery náhrady miezd starobnými dôchodkami, hlavne žien, keď hodnota indikátora prevyšuje priemernú hodnotu EU 27 (tabuľka 1.9). Indikátor je definovaný ako podiel mediánových hodnôt individuálnych hrubých starobných dôchodkov²⁰ vo vekovej skupine 65 – 74 rokov a individuálnych hrubých zárobkov (miezd) vo vekovej skupine 50 – 59 rokov. Indikátor vychádza z údajov získaných každoročne v rámci štatistického zisťovania EU SILC. V tabuľke 1.9 sú krajiny EÚ zoradené vzostupne podľa mier náhrady miezd mužov (s výnimkou EU 27).

Tabuľka 1.9 Medzinárodné porovnanie priemerných hodnôt agregátnych mier náhrady miezd starobnými dôchodkami, priemer rokov 2005 - 2022

	MUŽI	ŽENY	(M - Ž)		MUŽI	ŽENY	(M - Ž)
EU 27	0,59	0,54	0,05	MT	0,51	0,45	0,06
HR	0,40	0,38	0,02	NL	0,53	0,51	0,02
EE	0,40	0,53	-0,13	SK	0,56	0,6	-0,04
LV	0,41	0,47	-0,06	HU	0,61	0,59	0,02
IE	0,41	0,45	-0,04	RO	0,61	0,55	0,06
DK	0,41	0,46	-0,05	SE	0,61	0,55	0,06
BG	0,44	0,37	0,07	EL	0,63	0,56	0,07
CY	0,44	0,39	0,05	FR	0,64	0,61	0,03
LT	0,45	0,45	0,00	ES	0,64	0,52	0,12
DE	0,46	0,49	-0,03	PT	0,65	0,58	0,07
SI	0,48	0,42	0,06	AT	0,66	0,58	0,08
BE	0,48	0,47	0,01	PL	0,66	0,57	0,09
CZ	0,50	0,55	-0,05	IT	0,67	0,53	0,14
FI	0,50	0,50	0,00	LU	0,73	0,76	-0,03

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [tespn_070]

²⁰ Starobné dôchodky v indikátore agregátnej miery náhrady miezd starobnými dôchodkami sú v metodike EU SILC špecifikované a definované ako hrubé starobné dôchodky preto, lebo vo väčšine krajín EÚ sa zo starobných dôchodkov platia dane z príjmu (osobitnými mierami zdanenia), alebo sa z nich platia niektoré odvody do sociálnych fondov, napr. na zdravotné poistenie. Slovenská republika patrí k malej skupine krajín EÚ, v ktorých sú starobné dôchodky doteraz nezdanené. V nedávnej minulosti malo zvyšovanie dôchodkov v Slovenskej republike rovnakou sumou všetkých dôchodkov bez ohľadu na ich výšku charakter zdanenia vyšších dôchodkov, a tým zabezpečenia väčšej solidarity medzi príjemcami vyšších a nižších starobných dôchodkov.

V tabuľke 1.9 je červenými hodnotami zvýraznených 7 krajín, medzi nimi aj Slovenská republika, v ktorých miery náhrady miezd sú vyššie u žien ako u mužov. V analyzovanom období (2005 – 2022) bola najnižšia hodnota indikátora za ženy zaznamenaná v roku 2009 (0,54) a najvyššia v roku 2014 (0,68). Zmeny v hodnote indikátora v čase sú skôr prejavom zmien v dôchodkovom systéme v určitých rokoch (napr. možnosť odchodu do predčasného starobného dôchodku, zavedenie minimálneho starobného dôchodku a pod.) ako zmien v úrovni miezd, ktoré treba považovať v kontexte uvedenej analýzy za stabilnejšie a meniace sa len pozvoľna. Treba brať do úvahy tiež skutočnosť, že indikátor je založený na výberovej vzorke respondentov EU SILC, čo môže ovplyvniť rozdiely medzi mužmi a ženami. Z krajín EÚ si treba všimnúť Taliansko, kde je vyššia priemerná miera náhrady miezd u mužov v priemere až o 14 p. b., Španielsko (12 p. b.), ale aj Poľsko (9 p. b.) a Rakúsko (8 p. b.). Z medzinárodného porovnania vyplýva predsa len mierny trend vyššej miery náhrady miezd starobnými dôchodkami vo vyspelých západných krajinách EÚ ako v krajinách Strednej a Východnej Európy, resp. v nových členských krajinách.

1.3 Vybrané indikátory blahobytu starých ľudí

Koncept blahobytu (well-being) obyvateľstva je veľmi široký a implicitne pracuje tak s objektívnymi, ako aj subjektívnymi indikátormi, ktoré napomáhajú hodnotiť jeho všetky podstatné aspekty. Doteraz použité indikátory v analýze o úrovni príjmov starých ľudí (miezd a starobných dôchodkov) a uspokojovania ich potrieb v tejto časti doplníme o dva indikátory, ktoré dotvárajú základný pohľad na kvalitu života a blahobytu starých ľudí. Prvý indikátor je subjektívneho charakteru, ako vyplýva už z jeho názvu – subjektívna chudoba. Druhý indikátor je objektívneho charakteru a hodnotí zdravotný stav starých ľudí a jeho perspektívu prostredníctvom očakávaného priemerného počtu rokov v plnom zdraví.

Tabuľka 1.10 Subjektívna chudoba (v % obyvateľov vo vekovej skupine), vybrané krajiny EÚ

	2014		2018		2022	
	18-64	65 a viac	18-64	65 a viac	18-64	65 a viac
DE	9,2	5,6	6,1	4,6	8,5	6,2
AT	15,2	8,0	11,4	7,5	12,2	8,1
CZ	29,7	28,8	15,5	16,5	11,5	11,4
EE	18,7	23,8	12,7	17,7	8,3	14,3
SI	31,2	29,8	20,1	23,1	13,9	15,3
PL	29,3	31,4	18,4	21,9	14,8	17,4
LT	27,2	37,4	20,9	32,2	11,6	18,6
HU	49,5	42,4	34,0	31,0	20,8	22,5
SK	32,5	38,5	23,4	31,3	26,2	30,0
LV	46,5	55,6	29,4	42,6	22,3	30,5

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [ilc_sbjp01]

Predchádzajúce objektivizované hodnotenie chudoby vychádza z konsenzu o potrebe primeranej úrovne finančných príjmov na zabezpečenie tovarov a služieb, ktoré slúžia na pokrytie plnej štruktúry potrieb v určitej miere, keď príjem pod určitou hranicou spôsobuje objektívne chudobu, teda nedostatky v uspokojovaní potrieb. Popri tomto prístupe k hodnoteniu chudoby sa zisťuje periodicky (nie každý rok) v rámci EU SILC aj

subjektívne pociťovanie chudoby. Subjektívnou chudobou sa rozumie stav, ako jednotliviec vníma svoju finančnú a materiálnu situáciu. Vlastné hodnotenie zohľadňuje materiálnu situáciu domácnosti vrátane príjmov, výdavkov, dlhov a bohatstva (tabuľka 1.10).

Krajiny v tabuľke 1.10 sú zoradené podľa podielu obyvateľstva v chudobe vo vekovej skupine 65+ v roku 2022. Z porovnania údajov vyplýva výrazný rozdiel medzi Nemeckom a Rakúskom, ako krajinami reprezentujúcimi vyspelé krajiny a ostatným krajinami. Je pozoruhodné, že vo všetkých krajinách po roku 2014 nastalo zníženie subjektívnej chudoby v oboch vekových skupinách. Pokles miery subjektívnej chudoby v Slovenskej republike v najstaršej vekovej skupine 65+ bol najmenej intenzívny zo všetkých porovnávaných krajín. Hodnoty indikátora za Slovenskú republiku v porovnaní s pobaltskými krajinami sú výrazne horšie v porovnaní s hodnotami indikátora miery materiálnej a sociálnej deprivácie prezentovanými na grafe 1.2. To svedčí o potrebe používania viacerých indikátorov pre hodnotenie podobných aspektov sociálneho javu, ktoré súvisia s blahobytom ľudí.

Posledným použitým indikátorom pre porovnanie vývoja v Slovenskej republike a v ostatných krajinách EÚ je počet očakávaných priemerných rokov života v plnom zdraví pre starých ľudí vo veku 65 rokov (tabuľka 1.11).

Tabuľka 1.11 Počet očakávaných priemerných rokov v plnom zdraví (pre ľudí vo veku 65 rokov)

	2012		2015		2018		2021	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
RO	5,7	5,2	6,3	5,7	6,3	5,9	4	4
LV	5,3	6,4	4,1	4,0	4,2	4,7	4,4	5
SK	3,5	3,1	4,1	3,8	4,0	4,6	4,8	5,1
HR	7,7	7,9	4,7	4,5	5,0	5,0	5,1	5,2
LT	5,6	6,1	5,0	5,5	5,6	6,3	5,2	6,6
PT	9,9	9,0	7,0	5,4	7,8	6,9	8,4	7,4
EE	5,4	5,5	5,3	5,3	5,6	5,8	6,2	7,6
EL	8,6	7,3	7,9	7,5	7,4	7,2	7,6	7,7
HU	6,5	6,4	5,9	5,9	6,9	7,4	7,1	7,8
CZ	8,3	8,9	8,0	8,6	8,1	8,5	7	8,2
PL	7,4	7,8	7,6	8,4	8,2	8,8	7,7	8,9
BG	8,7	9,5	8,7	9,5	9,2	10,2	7,7	9
CY	8,8	7,7	8,4	7,3	8,1	6,9	9,1	9,3
NL	10,0	10,1	10,5	9,4	9,9	9,5	9,2	9,7
AT	8,9	9,5	7,9	7,7	7,5	7,4	9,3	9,7
DK	10,7	12,8	11,0	11,9	10,8	11,8	9,5	10,2
ES	9,2	9,0	9,5	8,9	11,5	11,3	10,7	10,3
IT	7,8	7,0	7,8	7,5	9,8	9,2	10,8	10,7
LU	11,6	11,9	10,7	8,7	9,1	8,8	10,7	11,2
BE	10,6	11,0	11,2	11,0	10,8	11,4	11	11,3
DE	6,6	6,8	11,4	12,3	11,5	12,2	10,2	11,4
SI	7,3	6,9	8,2	7,6	7,5	7,4	10	11,4
FI	8,4	9,0	9,3	9,0	9,5	9,4	10,3	11,4
MT	12,5	12,3	13,3	13,9	14,0	14,5	12,2	11,6
FR	9,4	10,4	9,8	10,7	10,2	11,3	11,3	12,6
IE	10,9	12,1	11,4	12,1	12,0	13,8	12,3	13
SE	:	:	15,5	16,5	15,6	15,8	14,5	14,8

Zdroj: Eurostat, tabuľka [hlth_hlye]

Krajiny v tabuľke 10, do ktorej sme zaradili hodnoty za všetkých 27 krajín EÚ, sú zoradené zostupne podľa hodnôt priemerného počtu rokov v plnom zdraví pre ženy v roku 2021. Hodnoty pre mužov i ženy Slovenskej republiky v tejto tabuľke sú nanajvyš nepriaznivé v porovnaní s ostatnými hodnotami indikátorov všeobecne používaných pre porovnanie príjmov starých ľudí a ich chudoby (indikátorov obsiahnutých v predchádzajúcich tabuľkách a grafoch). Uvedený indikátor je kompozitný indikátor, ktorý obsahuje aj dáta o úmrtnosti obyvateľstva, čo zvyšuje jeho vypovedaciu schopnosť. Zlé zdravie vo vyššom veku spôsobuje starým ľuďom celý rad obmedzení a zvyšuje ich osobné výdavky na zdravotnú starostlivosť a lieky, čo má nepriaznivý stav aj na výdavky na uspokojovanie ostatných potrieb. Zlepšenie tohto indikátora by malo v budúcnosti za následok aj zníženie verejných výdavkov na zdravotnú starostlivosť. Uvedené porovnanie svedčí o potrebe širších zmien v spôsobe života, zvýšenia kvality pracovných miest (kvality zamestnanosti), skvalitnenia výživy obyvateľstva, zníženia spotreby tabaku²¹ a alkoholu, ako aj celého radu zmien v súvislosti s využívaním voľného času a nielen o potrebe skvalitnenia zdravotnej a lekárskej (nemocničnej) starostlivosti, a taktiež o potrebe starostlivosti zameranej na prevenciu vážnych chorôb, ktorými obyvateľstvo v súčasnosti najviac trpí. Už pred desaťročím prijalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2014) Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. Program aktívneho starnutia bol aktualizovaný aj na roky 2021 – 2030 (MPSVR SR, 2021). Bude potrebné ho dôslednejšie uskutočňovať ako program na predchádzajúce obdobie.

* * *

Schválenie Európskeho piliera sociálnych práv hlavnými orgánmi Európskej únie a ich realizácia v reálnom živote zvyrazňuje aj potrebu porovnávania a monitorovania vývoja krajín EÚ detailnejšími indikátormi. Aj preto došlo následne k istým úpravám štatistického zisťovania o príjmoch a sociálnych podmienkach ľudí EU SILC. Vykonané porovnanie Slovenskej republiky s ostatnými krajinami EÚ za oblasť sociálnej (príjmovej) situácie starých ľudí na základe vývoja hlavných indikátorov potvrdilo skutočnosť, že aj tie nové krajiny EÚ, ktoré za Slovenskou republikou v minulosti zaostávali, sa jej za posledné roky značne priblížili. Terajší stav by mal aktivizovať všetky príslušné subjekty a aktérov k intenzívnejšiemu napĺňaniu cieľov Európskeho piliera sociálnych práv. Rast solidarity medzi generáciami vo vzťahu k dostatočnej úrovni starobných dôchodkov bude potrebný, ale samotná solidarita neprinesie požadované efekty v celkovom skvalitnení života starých ľudí a zvýšení počtu rokov prežitých starými ľuďmi v plnom zdraví, ako jedného z dôležitých cieľov štátnej politiky.

---

²¹ Podľa tlačovej správy Úradu verejného zdravotníctva SR zo dňa 26.5.2023 klesajúci trend v počte fajčiarov v rokoch 2013-2019 sa v posledných dvoch rokoch zastavil. Počet fajčiarov v roku 2022 stúpol na 21,2 % a približuje sa stavu v roku 2013. <https://www.uvzsr.sk/web/uvz/>.

2. Odlišnosti v spotrebe domácností v závislosti od veku a ekonomického statusu

V odbornej literatúre sa stretávame s prácami, ktoré sledujú vývoj spotreby a odlišnosti v jej štruktúre v širšom kontexte materiálnej životnej úrovne populácie (pozri napr. Krueger – Perri, 2005; Aguiar – Bils, 2015; Jappelli – Pistaferri, 2009; Lichner – Lyócsa – Výrostová, 2022). Konsenzom u týchto autorov býva, že výdavky na spotrebu považujú za vhodnejší indikátor aktuálnej životnej úrovne než príjmy, keďže príjmy indikujú nielen súčasnú, ale aj potenciálnu spotrebu. Vzhľadom na iné socio-ekonomické charakteristiky a rozličné spotrebné správanie v závislosti od veku spotrebiteľ a má zásadná demografická zmena v krajine potenciál zasiahnuť do stávajúcej štruktúry spotreby domácností, s implikáciami pre širší makroekonomický rámec a pre vývoj hospodárstva vôbec.

1.1. Teoretický kontext významu spotreby domácností

Do širšieho historického kontextu tento prístup zasadila už Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, keď pripomenula, že pokusy o zber údajov o výdavkoch na mikroúrovni (a tým sa myslí na úrovni domácnosti, rodín) sa datujú už do prelomu 19. a 20. storočia, s cieľom osvetliť rôzne aspekty ekonomickej situácie populácie tej či ktorej krajiny (OECD, 2013). Štandardne je spotreba považovaná za jeden z primárnych komponentov ekonomického blahobytu, a teda kľúčový indikátor životnej úrovne. Príjmy spolu s ostatnými formami bohatstva sú v tomto prípade považované za širší ukazovateľ, keďže sú predpokladom súčasnej, ale aj budúcej spotreby (cez úspory a naakumulované bohatstvo). Realizovaná spotreba tak presnejšie reflektuje situáciu v danom časovom okamihu, keďže rozhodnutia o budúcej spotrebe podliehajú viacerým okolnostiam (napr. inflačné očakávania, predpoklady zhodnotenia úspor, očakávania ohľadne individuálnych budúcich príjmov a pod.). Ukazovatele spotreby, resp. výdavkov, sú tak považované za indikátor aktuálnej materiálnej životnej úrovne, kým ukazovatele príjmu (a bohatstva) sa považujú za indikátor potenciálnej materiálnej životnej úrovne. O obmedzeniach merania ekonomického blahobytu alebo životnej úrovne na základe objemu spotrebovaných tovarov a služieb polemizoval už na začiatku milénia Slesnick v knihe *Consumption and Social Welfare* (Slesnick, 2000). Blahobyt totiž nemožno odvodiť len od ekonomickej situácie jednotlivca, podlieha aj sociálnym, politickým, emocionálnym či psychologickým vplyvom. Pre komplexnosť problému sa meranie zužuje len na ekonomický/materiálny blahobyt. Tradičný prístup vychádza z ekonomickej teórie, ktorá blahobyt jednotlivca odvodzuje od spotreby, pričom spotrebné rozhodnutia robí jednotlivec s cieľom maximalizácie úžitku (teda úžitku pre svoj blahobyt), a to v rámci limitov, ktoré mu stanovujú jeho finančné a materiálové možnosti (príjem a bohatstvo). Preto možno údaje o spotrebe, v súlade s ekonomickou teóriou, považovať za indikátor blahobytu, resp. súčasnej životnej úrovne danej skupiny populácie.

Zmeny v reprodukčnom správaní v posledných desaťročiach súvisiace v nemalej miere s hospodárskym rozvojom, ktoré sa nevyhli ani Slovensku, spolu s pokrokom v oblasti predlžovania ľudského života priniesli trend výraznej zmeny vo vekovej štruktúre populácií mnohých, prevažne vyspelých krajín. Pri rozsahu a tempe, akým starne

slovenská populácia, sa novým oprávneným predmetom výskumu stáva, alebo by sa malo stať, pozorovanie, vysvetlenie, a následne predvídanie zmien v štruktúre spotreby slovenských domácností, ku ktorým dôjde vplyvom nerovností v spotrebe podľa veku. Inými slovami, proces starnutia slovenskej populácie ovplyvní štruktúru spotreby domácností v SR na agregátnej (makro) úrovni, a to v dôsledku nerovností v spotrebe, ktoré pozorujeme medzi mladšími a staršími spotrebiteľmi. V tomto kontexte teda možno očakávať aj vplyv na úroveň ekonomického blahobytu, resp. životnej úrovne.

Ponúka sa tu porovnanie s vývojom zmien v štruktúre spotreby v podobných ekonomikách, ktoré v procese starnutia pokročili ešte viac. Demografické prognózy však naznačujú, že SR by mala v tomto smere patriť k premiantom v rámci EÚ. Netreba pritom zabúdať, že nielen samotný vek diferencuje populáciu domácností s implikáciami pre spotrebu, ale aj vývoj príjmov vo vnútri vybranej skupiny obyvateľstva môže a bude ovplyvňovať očakávaný vývoj. Ako východisko by mali slúžiť porovnania spotreby v závislosti od veku, ale zároveň aj od príjmu v danom veku. Efekty starnutia môže v tomto kontexte tmiť redistribúcia príjmov, teda rozsah a nastavenie medzigeneračných transferov. Táto výskumná otázka si preto vyžaduje hlbší záujem a pozornosť. Predkladaná kapitola je jednou z možností, ako k analýze tohto prehlbujúceho sa problému pristúpiť. Problematika spotreby domácností starších je pritom súčasťou širšieho kontextu vývoja príjmov a príjmových nerovností, ktorým je venovaná prvá kapitola tejto publikácie, a tým aj súčasťou kontextu medzigeneračných transferov, problematiku ktorých približuje tretia kapitola, preto nasledujúci text možno považovať zároveň za akési premostenie prvej a tretej kapitoly.

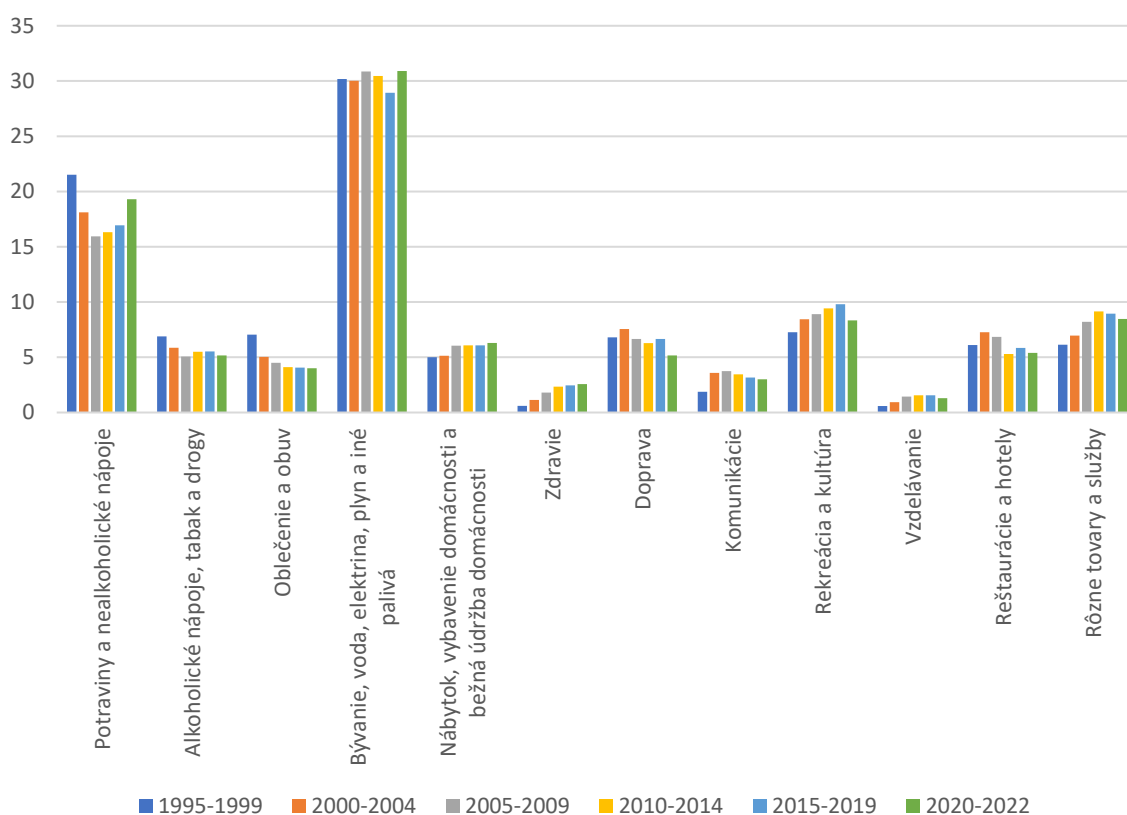
1.2. Makroekonomický kontext významu spotreby domácností

Akcelerácia rastu spotreby domácností po roku 2014 sa stala motorom rastu slovenskej ekonomiky. Aj po odznení najväznejších hospodárskych následkov pandémie došlo k jej pomerne mohutnému oživeniu, rozhodne nad rámec tempa zotavovania hospodárstva. Pretrvanie trendu silného rastu spotreby domácností aj po vypuknutí vojny na Ukrajine, ktorá priniesla európskym ekonomikám kombináciu šokov, bolo na pozadí zrýchľujúcej inflácie, oslabenia reálnej mzdy a v prostredí celkovej neistoty ohľadne najbližšieho vývoja ešte prekvapivejšie (pre vysvetlenie príčin pozri napríklad Morvay a kol., 2023).

Do svetla pozornosti sa spotreba domácností v ostatnom období dostáva aj v súvislosti s čoraz častejšie diskutovaným problémom zabrzdzenia konvergenie slovenskej ekonomiky. V tempe dobiehania európskeho priemeru bola slovenská ekonomika úspešná od 90. rokov až do vypuknutia globálnej finančnej krízy v roku 2008. Po prekonaní recesie z roka 2009 sa tempo dobiehania ekonomík EÚ zabrzdilo a po roku 2015 možno dokonca pozorovať trend vzdľavovania sa úrovne HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily od priemeru EÚ. V skutočnosti sa aktuálne úroveň reálnej konvergenie vrátila o 14 rokov späť. Odhalenie nezrovnalosti v metodike výpočtu parity kúpnej sily vysvetlilo len časť tohto problému. Pri porovnaní HDP v eurách a nie v parite sa ukázalo, že k divergencii slovenskej ekonomiky síce možno v skutočnosti nedochádzalo, ale k jednoznačnej konvergencii tiež nie. Na vyjadrenie dobiehania životnej úrovne je však možné použiť aj užšiu kategóriu než HDP, a to len spotrebu domácností. A v jej prípade je obraz o niečo

optimistickejši. Keďže SR zaostáva prevažne v tvorbe kapitálu, porovnanie samotných výdavkov na konečnú spotrebu domácností odhalí, že v tejto užšej kategórii vyjadrenia životnej úrovne SR v dobiehaní EÚ sleduje podobný trend, ako ostatné krajiny regiónu a je v tom porovnateľne úspešné, ako Česko a o niečo úspešnejšie, ako Maďarsko (detailnejšie pozri napríklad Hošoff – Blažo et al., 2022). Okamžitú spotrebu však Slováci realizovali na úkor úspor, ktorých miera sa v roku 2022 prepadla na historické minimum.

Graf 2.1 Štruktúra konečnej spotreby slovenských domácností podľa účelu (v %)

Zdroj údajov: Eurostat - nama_10_co3_p3 (2023).

V agregátном vyjadrení je teda spotreba domácností kľúčovým komponentom vývoja ekonomiky, nie je však len subjektom, ale aj objektom zmien v makroekonomickom vývoji. Je o. i. nielen pod vplyvom vývoja v sektoroch ekonomiky s implikáciami pre situáciu na trhu práce (tu netreba zabúdať ani na dopad demografických zmien na ponuku pracovnej sily) s efektom pre vývoj miezd, ale aj pod vplyvom zmien cenovej hladiny. Zrýchlenie inflácie v roku 2022 tak opätovne prináša do debaty otázku rekordne nízkych úspor. Pri tak rýchлом tempe rastu cien kľúčových životných potrieb, ako základné potraviny či bývanie, už je potrebné z pohľadu udržateľnosti vývoja spotreby odlišovať situáciu v domácnostiach podľa ich ekonomického statusu. Vypuknutie konfliktu na Ukrajine len prehĺbilo celosvetový trend zrýchlenia cenového rastu, zato výrazne. Rok 2022 sa tak spájal s rekordným rastom cien potravín a chaotickým rastom cien energetických surovín, predovšetkým ropy a plynu. Aj v prípade Slovenska bola inflácia ťahaná hlavne dvoma hlavnými kategóriami v spotrebe domácností, teda potravinami

a nealkoholickými nápojmi a bývaním (vrátane výdavkov na vodu, elektrinu, plyn a ostatné energie), ktoré spolu tvoria takmer polovicu váh spotrebného koša. Rámcový pohľad na dopad potravinovej inflácie v kontexte Engelovho zákona, ktorý životnú úroveň populácie krajiny odvodzuje od podielu výdavkov na potraviny, možno nájsť napríklad v publikácii Morvay a kol. (2023). Tento podiel sa na Slovensku v roku 2022 vrátil na hodnotu spred 20 rokov, čo má zrejme implikácie pre životnú úroveň obyvateľstva.

To je vidieť aj z grafu 2.1, ktorý približuje dlhodobější vývoj štruktúry spotreby slovenských domácností podľa výdavkovej klasifikácie COICOP. U dvoch hlavných kategórií výdavkov Potraviny a nealkoholické nápoje a Bývanie ich podiely v čase klesali a stúpali. Aktuálne sa agregátne doťahujú na polovicu výdavkov na konečnú spotrebu.

Keďže spotrebné správanie, ako aj úroveň príjmov a úspor sa s vekom mení, v kontexte zvyšujúceho sa podielu staršej populácie je potrebné poznať odlišnosti ich spotrebného správania, ako aj odlišnosti v charakteristikách samotných spotrebiteľov. Zásadné zmeny vo vekovej štruktúre populácie s určitosťou budú vplývať na štruktúru spotreby domácností, rovnako ako miera zaťaženia nimi preferovaných kategórií spotrebných výdavkov infláciou.

1.3. Metodológia

Zhrnutie

Výsledky v tejto kapitole vychádzajú z analýzy údajov zo zisťovania rodinných účtov (databáza HBS, zisťovania z rokov 2015, 2020, 2021 a 2022). Okrem základného porovnania vývoja výdavkov v hlavných kategóriách klasifikácie COICOP (Potraviny, Alkohol a tabak, Odievanie, Bývanie, Nábytok a údržba domácnosti, Zdravie, Doprava, Komunikácia, Rekreácia, Vzdelávanie, Reštaurácie a hotely, a Ostatné tovary a služby) je detailnejšia pozornosť venovaná zmenám v štruktúre výdavkov v dvoch najväčších výdavkových položkách spotreby slovenských domácností, teda v kategóriách Potraviny a Bývanie. Ťažiskovou je pritom komparatívna analýza spotreby u odlišných typov domácností, ktoré členíme podľa veku na mladé (prednosta domácnosti vo veku do 55 rokov) a staršie (prednosta domácnosti nad 65 rokov). Staršie domácnosti sú rozdelené na základe výšky ich výdavkov (v prepočte na jedného člena domácnosti) v príslušnom roku na chudobné (dolný kvintil rozdelenia) a bohaté (horný kvintil distribúcie výdavkov).

Detailnejší popis

Cieľom tohto porovnania je zisťovanie, do akej miery (a či) sa štruktúra výdavkov domácností starších odlišuje od štruktúry výdavkov domácností mladších v závislosti od toho, či ide o domácnosti s vysokou alebo nízkou materiálnou životnou úrovňou. Preukázanie odlišností v spotrebnom správaní domácností v závislosti od veku má v kontexte prehlbujúcich sa efektov starnutia slovenskej populácie mimoriadny význam, pretože prebiehajúce zmeny vo vekovej štruktúre populácie tým pádom ovplyvnia charakter vývoja spotreby domácností v agregátном, národohospodárskom ponímaní. Na druhej strane, ak sa štruktúra spotreby domácností starších osôb s vyššou životnou

úrovňou od štruktúry tých mladších výraznejšie neodlišuje, potvrdí sa tým význam zachovania príjmu vo vyššom veku, resp. dôležitosť medzigeneračných transferov a nastavenia správnej miery náhrady. Predpokladá sa však, že aj u vysokopríjmových domácností starších v určitých kategóriách výdavkov k odlišnostiam súvisiacich výlučne s vekom dochádza, pretože ich spotrebné správanie ovplyvňuje nielen príjem, ale aj iné spotrebiteľské preferencie (napr. môžu viac využívať služby zdravotnej a sociálnej starostlivosti, menej zdrojov vynakladajú na služby cestovného ruchu, stravovacie služby apod.).

Z pohľadu použitej metodológie je potrebné poukázať na dve obmedzenia. Prvým je obmedzenie týkajúce sa samotnej klasifikácie výdavkov. Výdavky sú zaradené do kategórií podľa účelu, ten istý tovar tak môže byť zaradený do rôznych kategórií, v závislosti od posúdenia účelu, na aký bol obstaraný. S klasifikáciou výdavkov (COICOP či COICOP-HBS) súvisí aj problém príliš hrubého členenia výdavkov na najvyššej, základnej úrovni klasifikácie, ktorá sa najčastejšie pre porovnanie štruktúry spotreby v prácach používa, v niektorých kategóriách nevhodného pre sledovanie štruktúry spotreby v závislosti od veku. Napríklad sociálne služby dennej a ústavnej starostlivosti (opatrovateľské služby) a nákup a oprava osobných predmetov náboženského charakteru sú v kategórii spolu so službami osobnej starostlivosti, ako kadernícke a vizážistické služby a tiež so službami starostlivosti o detí – teda jedna výdavková kategória obsahuje položky, u ktorých sa predpokladá výrazne odlišné spotrebiteľské správanie v závislosti od veku. V tomto prípade je najlepším riešením realizovať porovnanie na detailnejšej úrovni klasifikácie len u vybraných výdavkových položiek, zahrnutie kompletného obsahu subkategórií by robilo porovnanie neprehľadným. Na zreteli treba mať aj to, že údaje o výdavkoch získané zo zisťovania rodinných účtov, teda dáta na mikroúrovni, nemusia byť v súlade s dátami o spotrebe domácností na makroúrovni (podľa metodiky národných účtov).

Druhým obmedzením je existencia viacerých možností definovania typov domácností podľa veku aj podľa ekonomického statusu. Dôležitá je voľba referenčnej osoby, teda osoby, podľa ktorej sa domácnosti prisúdi súbor socio-demografických charakteristík, na základe ktorých je potom možné vytvárať klasifikácie domácností. Referenčnou osobou môže byť člen domácnosti s najvyšším príjmom (hlavný živiteľ), resp. osoba, ktorá robí najdôležitejšie investičné rozhodnutia, najstaršia osoba, osoba vlastniaca nehnuteľnosť, apod. Pre účely tejto analýzy sme domácnosti rozdelili podľa veku referenčnej osoby, a to v zmysle údajov Štatistického úradu SR, teda podľa veku „prednostu“ domácnosti (hlava domácnosti; určuje respondent v zisťovaní). Pri diferenciacii domácností na skupinu „mladých“ a skupinu „starších“ domácností zámerne vynechávame desaťročný interval veku (55 – 65), a to z dôvodu prekryvu rôznych zdrojov príjmu na hranici preddôchodkového a dôchodkového veku (príjem z pracovnej činnosti a príjem zo starobného dôchodku). Vynechanie tejto vekovej kategórie je dôležité aj preto, že analyzujeme zmeny štruktúry spotreby v čase, v ktorom došlo k posunu dôchodkového veku. Táto veková skupina referenčných osôb je preto heterogénna nielen z pohľadu príjmu, ale jej použitie je nevhodné na porovnávanie v dlhšom časovom horizonte. Tento

predpoklad bolo potrebné zohľadniť z dôvodu, že domácností starších ďalej členíme podľa ekonomického statusu, a to na kategórie „starší chudobní“ a „starší bohatí“.²² Ako indikátor ekonomického statusu, resp. materiálnej životnej úrovne, sme zvolili priemerné výdavky na člena domácnosti, nie celkové výdavky, opäť preto, aby sme zabránili prílišnej heterogenite v príslušnej skupine domácností. Označenie „chudobní“ bolo pridelené domácnostiam v dolnom kvintile distribúcie (teda 20 % domácností starších s najnižšími priemernými výdavkami) a označenie „bohatí“ bolo pridelené domácnostiam v hornom kvintile (20 % domácností starších s najvyššími priemernými výdavkami). Výsledné početnosti domácností (n) v jednotlivých skupinách, ktoré sú výsledkom týchto definícií kategórií, uvádzame v tabuľke 2.1. Keďže účelom následnej analýzy bude aj porovnanie zmien v čase, tabuľka obsahuje početnosti domácností vo vzorke v oboch zisťovaniach, v rokoch 2015 aj 2022. Zmeny v početnostiach domácností jednotlivých typov vo výberovej vzorke medzi týmito dvoma obdobiami reflektujú proces starnutia slovenskej populácie.

Tabuľka 2.1 Výsledné početnosti domácností vo vzorke na základe v metodike definovaného rozdelenia

	Domácnosti mladých	Domácnosti starších bohatých	Domácnosti starších chudobných
Zisťovanie 2015			
Početnosť (n)	2 346	266	266
Suma váh domácností	1 137 691	62 539	89 596
Zisťovanie 2022			
Početnosť (n)	2 122	367	367
Suma váh domácností	1 073 902	52 536	106 257

Tým sa vraciame k spomínanému druhému obmedzeniu, ktorou je možná diverzita voľby metodiky, a teda, iné práce sa môžu prikloniť k voľbe inej referenčnej osoby, iných vekových hraníc, ako aj odlišnému ukazovateľu ekonomického statusu. To sťažuje prípadné budúce porovnania výsledkov rôznych štúdií, čo treba brať do úvahy.

1.4. Rozdiely v štruktúre spotreby domácností v SR podľa veku a výdavkov – výsledky

V nasledujúcom texte prezentované výsledky sú založené na porovnaní podielu výdavkov

²² Zvolená kategorizácia domácností reflektuje ciele publikácie v rámci výskumného projektu, ktorého je výstupom, t. j. odhaliť nerovnosti v štruktúre spotreby domácností starších, čo je zároveň zasadené do kontextu príjmových nerovností. Preto sa v tejto časti práce členia domácnosti na „mladé“ a „staršie“ tak, aby čo možno najvhodnejšie kopirovali odlišenie domácností s príjmom z pracovnej činnosti (kde prednosta domácnosti je v produktívnom, ekonomicky aktívnom veku) od domácností, kde je prednosta domácnosti v poproduktívnom, ekonomicky neaktívnom veku (t. j., predpokladá sa závislosť na príjme zo starobného dôchodku). Keďže cieľovou skupinou sú domácnosti starších, tie sa ďalej rozlišujú podľa ekonomického statusu, ktorý je priblížený výškou celkových výdavkov – cieľom je odhaliť odlišnosti v spotrebe starších v závislosti od materiálnej životnej úrovne. Samozrejme, rovnaký prístup by sa dal aplikovať aj na inú kategorizáciu, napríklad na odhalenie odlišnosti v spotrebe u „mladých“ domácností, keďže spotrebné správanie sa odlišuje aj počas cyklu produktívneho veku, teda aj v kategórii domácností s pracujúcimi prednostami. Rovnako by sa u nich dalo rozlišovať spotrebné správanie podľa ekonomického statusu. To ale nebolo cieľom tohto výskumného projektu.

vynaložených v jednotlivých hlavných výdavkových kategóriách na celkových výdavkoch domácností. Keďže cieľom bolo porovnať spotrebné správanie domácností starších aj podľa ich ekonomického statusu, porovnávame podiel výdavkov na danú kategóriu tovarov alebo služieb (na celkových výdavkoch domácnosti) u dvoch skupín starších domácností, a to medzi nimi navzájom aj voči priemernej domácnosti mladých.

Socio-demografické charakteristiky domácností starších

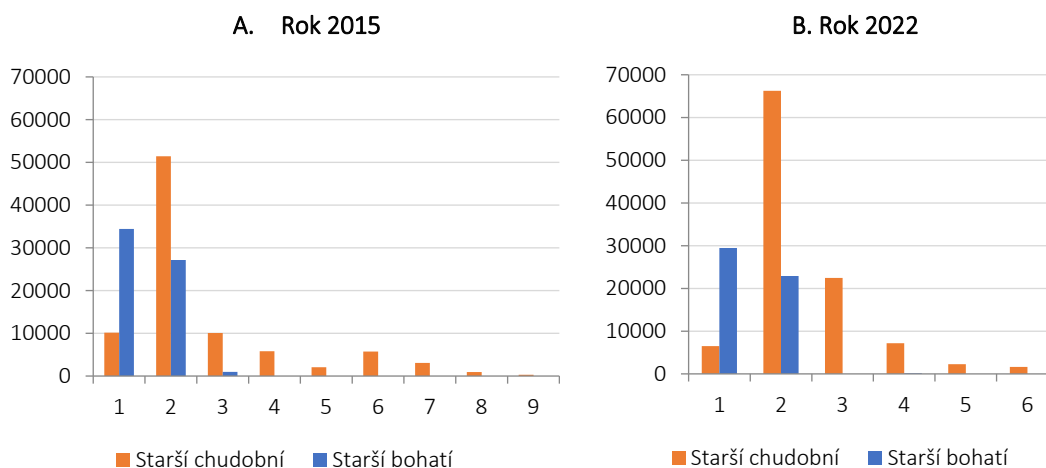
Nakoľko na rozčlenenie domácností starších do týchto dvoch skupín sme ako indikátor približujúci materiálnu životnú úroveň domácnosti (kategórie „bohatí“, „chudobní“) zvolili priemerné celkové výdavky na člena domácnosti, je nevyhnutné brať do úvahy aj počet členov domácností (jeho vplyv na priemerné výdavky na jedného člena ovplyvňuje zaradenie domácnosti do skupiny).

Tabuľka 2.2 Priemerný počet členov domácností na základe v metodike definovaného rozdelenia

	Domácnosti mladých	Domácnosti starších bohatých	Domácnosti starších chudobných
	Zisťovanie 2015		
Priemerný počet členov	3,4	1,4	2,4
	Zisťovanie 2022		
Priemerný počet členov	3,6	1,6	2,5

Z tabuľky 2.2 je zrejmé, že počet členov domácností starších, neprekvapivo, má vplyv na materiálnu životnú úroveň, a tým na spotrebné správanie domácnosti v danom časovom okamihu. Pre ešte lepšiu vizualizáciu tejto charakteristiky prinášame graf 2.2, ktorý detailnejšie ilustruje distribúciu „najbohatších“ a „najchudobnejších“ domácností starších (kde hlava rodiny je vo veku 65 a viac rokov) v SR podľa absolútneho počtu členov domácností (horizontálna os) v rokoch 2015 a 2022 (vzorka je prepočítaná na celú populáciu daného veku). Mnohočlenné domácnosti sa ocitli v kategórii chudobné, a naopak, jediná kategória, kde dominujú bohaté domácnosti, a to výrazne, sú jednočlenné domácnosti. Najčastejšie sú domácnosti starších dvojčlenné, v nich pomer tých, ktoré sa ocitli v dolnom kvintile distribúcie priemerných výdavkov voči tým, ktorí sa ocitli v hornom kvintile (pomer chudobných voči bohatým) bol podľa najnovších údajov 3:1. V roku 2015 bol tento podiel približne 2:1. V najbohatšej pätine domácností starších sa len výnimočne ocitli 3-členné (v roku 2015), resp. 4-členné (v roku 2022) domácnosti, v drvivej väčšine tam teda spadajú domácnosti s jedným, maximálne dvoma členmi.

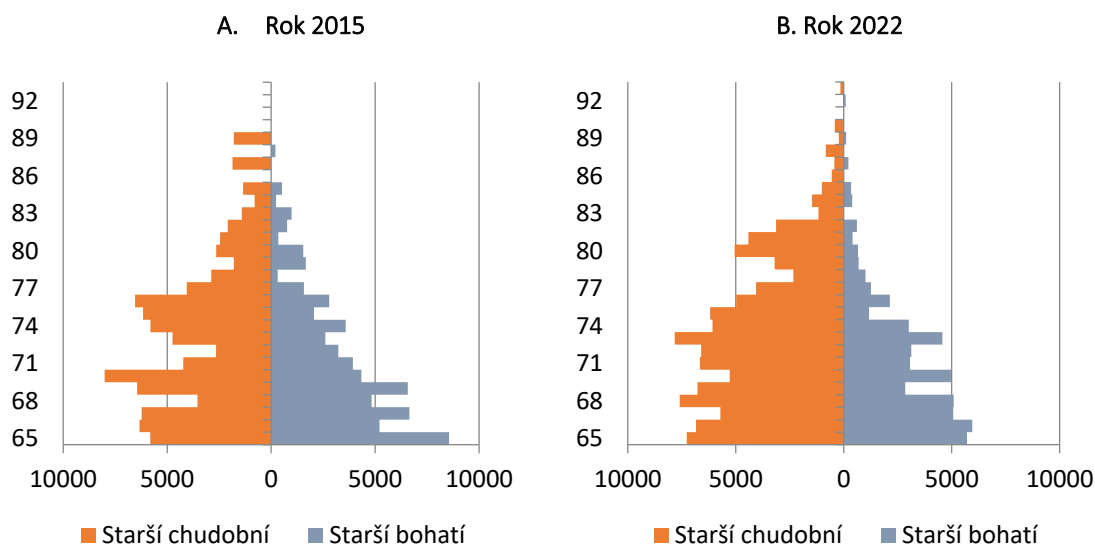
Graf 2.2 Distribúcia najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) domácností starších (65+) v SR podľa počtu členov domácnosti (2015; 2022)

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Ďalším socio-demografickým faktorom, ktorý môže vo vnútri skupiny ovplyvňovať spotrebné správanie nielen v kontexte odlišného ekonomického statusu, je príslušnosť ku skutočnej vekovej kohorte. Hrubé definovanie kategórie „starší“ ako 65 a viac rokov neumožňuje odhaliť odlišnosti vo vnútri skupiny domácností starších detailnejšie podľa skutočného veku. Detailnejší pohľad je potrebný preto, že aj samotná skupina poproduktívnej populácie v SR starne, teda svoj podiel v nej zvyšujú vyššie vekové kategórie.

Graf 2.3 Veková pyramída prednostov najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) domácností starších v SR (2015; 2022)

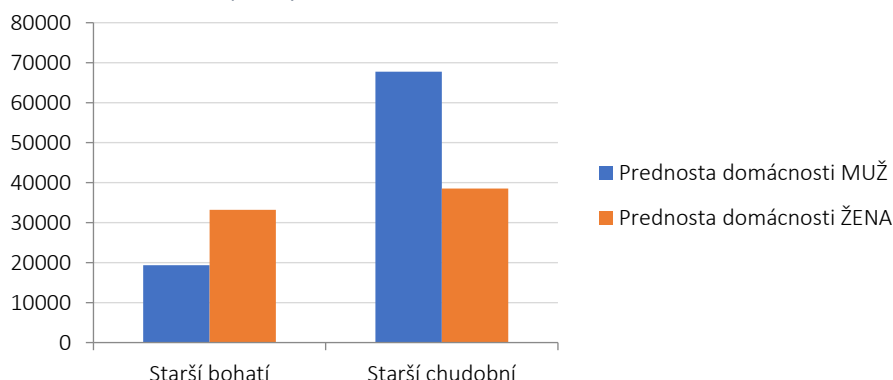

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Porovnanie tvaru vekových pyramíd z rôznych období obvykle slúži na preukázanie intenzity procesu starnutia (štandardne sa to ilustruje na zužujúcej sa základni, sploštení šírky pyramídy či na náraste početnosti v najvyšších vekových skupinách). V našom prípade umožňuje veková pyramída porovnať, aký je najčastejší vek hlavy domácnosti²³ u bohatých a aký u chudobných starších domácností a ako sa to zmenilo v čase. Z grafu 2.3 možno vyčítať, že s postupujúcim vekom prednostu domácnosti ubúda domácnosti bohatých a pribúda domácností chudobných, ako aj to, že tento trend sa medzi rokmi 2015 a 2022 ešte zvýraznil.

Zaujímavosťou je aj to, že domácností najbohatších a najchudobnejších starších sa odlišujú aj v tom, či je hlavou domácnosti žena alebo muž. Výrazne viac najbohatších 20 % domácností starších má totiž ako hlavu domácnosti ženu (netreba zabúdať, že najpočetnejšou skupinou domácností bohatých sú jednočlenné), zatiaľ čo v skupine domácností chudobných (dolných 20 %) býva prevažne hlavou domácnosti muž. Hlavne (ale nielen) u jednočlenných domácností má pohlavie prednostu rozhodne vplyv na spotrebné správanie a preferencie.

Graf 2.4 Domácnosti najbohatších (horných 20 %) a najchudobnejších (dolných 20 %) starších v SR podľa pohlavia prednostu domácnosti (2022)

Zdroj údajov: HBS 2022.

Vyššie uvádzané charakteristiky vychádzajú zo vzorky domácností a sú prepočítané na populáciu, preto slúžia hlavne na ilustráciu odlišností v socio-demografických faktoroch vo vnútri v metodike zadefinovaných skupín domácností starších. Nielen príjem, ale aj tieto faktory majú dopad na spotrebné správanie domácností, čo je potrebné mať na zreteli pri porovnávaní odlišností v štruktúre spotreby „bohatých“ a „chudobných“ domácností starších.

Porovnanie podielu spotrebných výdavkov v hlavných výdavkových kategóriách a jeho zmien v čase podľa skupín domácností

Kategóriami výdavkov, ktoré odčerpávajú z rozpočtov slovenských domácností najviac, sú bývanie, potraviny a doprava. Len tieto tri skupiny spotrebných výdavkov

²³ Mediánový vek hlavy domácnosti starších bohatých sa medzi rokmi 2015 a 2022 zvýšil zo 69 na 70 rokov. V prípade starších chudobných ostal mediánový vek prednostu domácnosti nezmenený na úrovni 73 rokov.

predstavovali v roku 2022 takmer 59 % celkových výdavkov domácností. Podobne je tomu aj v EÚ 27, kde sa však v priemere citeľne viac míňa na dopravu a menej na potraviny.

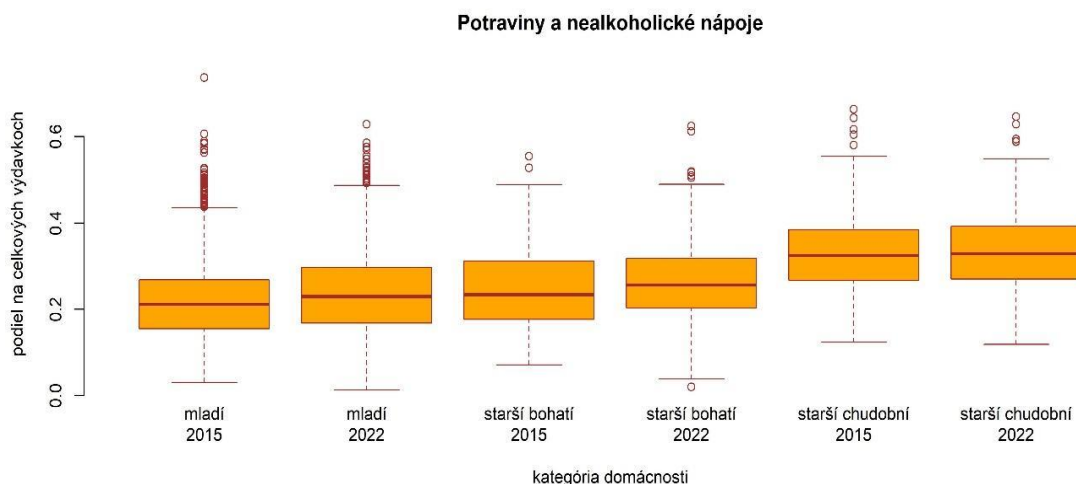
Čo sa týka zmien v štruktúre spotrebných výdavkov slovenských domácností medzi sledovanými obdobiami, výraznejšie oproti minulosti (2015) zaťažujú rozpočet slovenských domácností len výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje. Tie zvýšili svoj podiel na celkových výdavkoch za ostatných sedem rokov o takmer 3 percentuálne body. Ďalšou kategóriou výdavkov, kde slovenské domácnosti míňajú oproti minulosti relatívne viac, sú reštaurácie a hotely, tam je to však nárast len o 0,7 p. b. O pol percentuálneho bodu narástol aj podiel výdavkov na bývanie (a náklady súvisiace s bývaním) a na nábytok a vybavenie domácnosti. Ostatné kategórie svoj podiel na celkových výdavkoch znížili, z toho v rozsahu nad jeden percentuálny bod došlo k poklesu podielu len v kategórii doprava (podľa údajov o výdavkoch na konečnú spotrebu domácností v SR podľa účelu, Eurostat).

Podľa štatistiky rodinných účtov (HBS) predstavovali výdavky na potraviny v roku 2020²⁴ 20,2 % celkových výdavkov slovenských domácností v porovnaní s priemerným podielom 17,1 % v EÚ 27. Ide o druhú najväčšiu kategóriu spotrebných výdavkov a porovnanie medzi nami zadanými kategóriami domácností odhaľuje, že tu možno pozorovať výraznejšie odlišnosti aj podľa veku, aj podľa životnej úrovne (graf 2.5). Kým priemerná domácnosť s hlavou domácnosti vo veku do 55 rokov míňa na potraviny (2022) niečo cez 24 % svojich celkových výdavkov na jedného člena domácnosti, domácnosti najbohatších starších venujú na potraviny 26 % svojho rozpočtu a v kategórii dvadsiatich percent najchudobnejších domácností starších dokonca až 32,8 % svojich celkových výdavkov na osobu, teda v podstate tretinu. Výraznejšie pritom v čase narástol podiel výdavkov na potraviny v prípade mladých domácností, keďže ten v roku 2015 nedosahoval ani 22 %.

---

²⁴ Za účelom porovnania situácie slovenských domácností s priemerom EÚ 27 využívame údaje z rodinných účtov podľa klasifikácie COICOP za rok 2020, čo je v databáze Eurostatu aktuálne posledný dostupný údaj pre priemer EÚ.

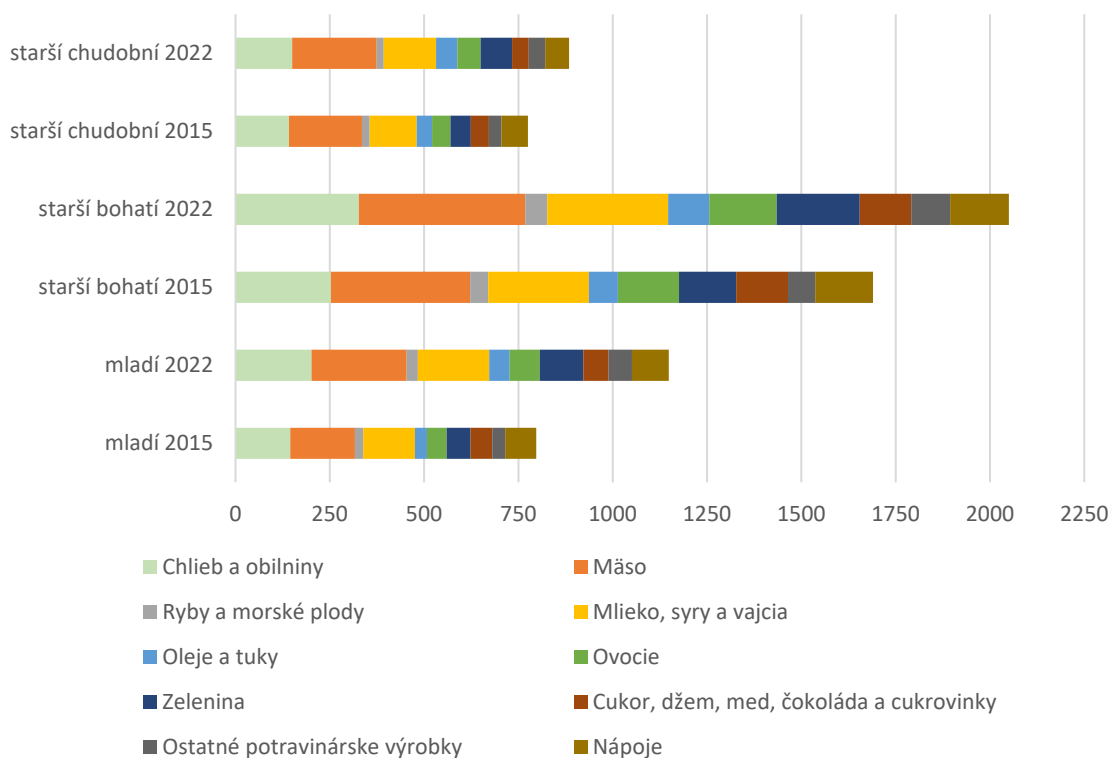
Graf 2.5 Výdavková kategória 01 - Potraviny a nealkoholické nápoje

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Toto porovnanie dokresľuje pohľad na skutočné vynaložené výdavky v eurách. Pomerový ukazovateľ odhalil, že podiel výdavkov na potraviny sa v prípade mladých domácností za sedemročné obdobie priblížil k podielu, aký na potraviny spotrebúvajú domácnosti starších bohatých. V absolútnych hodnotách však najbohatšie domácnosti starších mŕňajú ročne na potraviny stále o približne 900 eur na osobu viac, než domácnosti mladých (2022). Naopak, domácností starších nachádzajúce sa v dolnom kvintile rozdelenia (chudobné), aj napriek až tretinovému podielu výdavkov na potraviny z ich celkových výdavkov, na ne mŕňajú ročne približne o 260 eur menej než domácnosti mladých (a až o 1166 eur ročne na osobu menej, než domácnosti bohatých starších). Pritom ešte v roku 2015 mŕňali na potraviny približne rovnako, ako domácnosti mladých (a o 915 eur na osobu menej, než domácnosti starších bohatých), tie však zvýšili od roku 2015 svoje absolútne výdavky na potraviny najviac zo všetkých výdavkových kategórií, rovnako ako domácnosti starších bohatých, zatiaľ čo domácnostiam starších chudobných stúpili v porovnaní s rokom 2015 najviac výdavky na bývanie, nie na potraviny. Potraviny tak zrejme pre chudobné domácnosti starších predstavovali potenciálny zdroj úspory. To nás privádza k otázke, v ktorých kategóriách potravín bola takáto „úspora“ (úspora oproti správaniu iných typov domácností, v absolútnej hodnote všetkým typom domácností výdavky na potraviny v čase rástli) možná.

Graf 2.6 Výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje v detailnejšej klasifikácii (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)

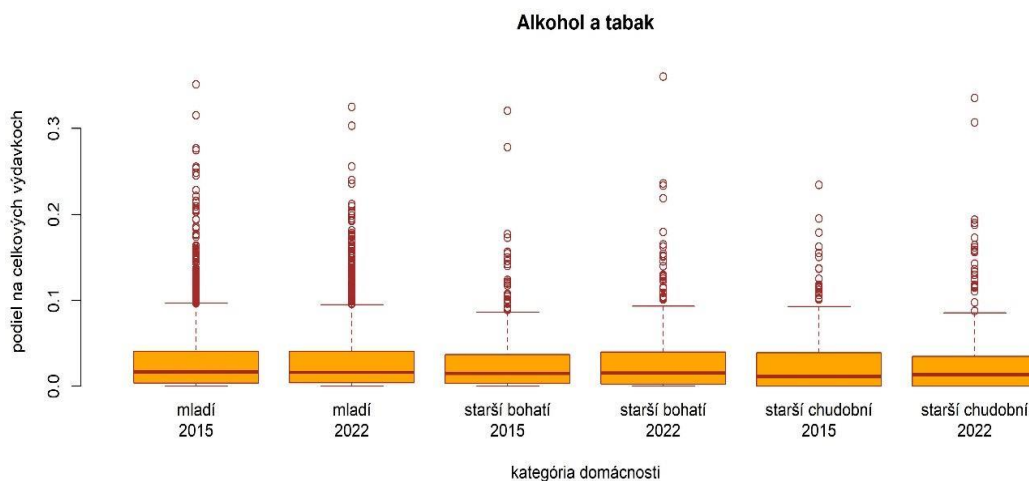
Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Pri porovnaní pomerov výdavkov starších chudobných voči výdavkom domácností mladých v tej istej kategórii potravín by sme zistili, že k takejto úspore (voči správaniu mladých) došlo vo všetkých položkách potravín podľa klasifikácie uvedenej v grafe 2.6 (inými slovami, v žiadnej kategórii nevzrástli medzi rokmi 2015 a 2022 výdavky starších chudobných aspoň takým tempom, ako v prípade domácností mladých). To isté možno povedať pri porovnaní s domácnosťami starších bohatých, s výnimkou zeleniny a ovocia, kde už aj v roku 2015 predstavovali výdavky starších chudobných len zhruba tretinu výdavkov starších bohatých a do roku 2022 tretinu o niečo presiahli.

V grafe 2.6 je dobre vidieť odlišné správanie starších chudobných v čase (2022 vs. 2015) prakticky vo všetkých štyroch hlavných potravinových kategóriách, ktorými podľa objemu celkových výdavkov sú (v tomto poradí) a) mäso, b) chlieb a obilniny, c) mlieko, syry, vajcia a d) zelenina. Dobře to ilustruje príklad chleba a obilnín. Kým v prípade domácností mladých aj starších bohatých tieto výdavky v roku 2022 zreteľne vzrástli, u domácností starších chudobných sa zmenili len minimálne. Ich podiel na celkových výdavkoch starších chudobných na potraviny sa tak znížil zo všetkých potravinových položiek najviac (na 17 %). Aj napriek tomuto zníženiu ostáva podiel ich výdavkov na chlieb a obilniny vyšší, než u starších bohatých. Rovnako tak vyšší podiel na celkovej spotrebe majú v domácnostiach starších chudobných aj mäso a oleje a tuky, čo treba vnímať aj v kontexte toho, že ide o druhy potravín, u ktorých zdražovanie v roku 2022 patrilo k tým najvyšším. Naopak, menej než ostatné dva typy domácností míňajú starší

chudobní na zeleninu, ovocie a nápoje (menší podiel na celkových výdavkoch). Dá sa konštatovať, že domácnosti starších chudobných míňajú na základné potraviny viac, to platí obzvlášť pre mäso a chlieb. Výdavky na mäso sú jedinou kategóriou, ktorá sama o sebe dosahuje štvrtinu celkových výdavkov na potraviny, a to iba u starších chudobných. A to aj napriek tomu, že ich výdavky na mäso sú v absolútnom vyjadrení o 10 % nižšie než výdavky mladých na mäso a až o 50 % nižšie, než výdavky na mäso v prípade domácností starších bohatých. Z toho možno usudzovať, že mäso a chlieb/pečivo považujú starší chudobní za nevyhnutné výdavky, na ktoré vynakladajú veľkú časť výdavkov na úkor iných potravinových položiek, na ktorých v porovnaní s ďalšími dvoma typmi domácností šetria relatívne viac. Najmenej sa spotrebnému správaniu ostatných typov domácností približujú starší chudobní v položke ryby a morské plody – ich výdavky na tieto produkty nedosahujú ani tretinu v porovnaní so staršími bohatými a ani dve tretiny v porovnaní s mladými. Druhou položkou, kde sa podielom na celkových výdavkoch najmenej približujú spotrebnému správaniu ostatných dvoch typov domácností, je cukor, džem, med, čokoláda a cukrovinky. Spolu s rybami a nápojmi sú to jediné tri kategórie potravín, v ktorých starší chudobní svoje výdavky v eurách oproti roku 2015 ešte znížili. To sú teda skupiny produktov, v ktorých sa domácnosti starších chudobných obmedzili relatívne aj absolútne, aby zachovali úroveň spotreby pre nich nevyhnutných potravín. Ďalšou kategóriou spotrebných výdavkov (COICOP) sú alkoholické nápoje a tabak. Táto skupina produktov je zaujímavá tým, že ešte v polovici 90. rokov reprezentovala po bývaní a potravinách tretiu najväčšiu skupinu spotrebných výdavkov slovenských domácností, dnes vo výdavkoch na konečnú spotrebu nedosahujú ani 5%.²⁵ Podľa rodinných účtov predstavovali v roku 2020 výdavky na alkohol, tabak a narkotiká len 2,6 % celkových výdavkov domácností (HBS), čo je len o málo viac ako priemer EÚ 27. V súčasnosti je zaujímavosťou paradox, že identický podiel majú aj výdavky na zdravie.

Graf 2.7 Výdavková kategória 02 - Alkoholické nápoje a tabak

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

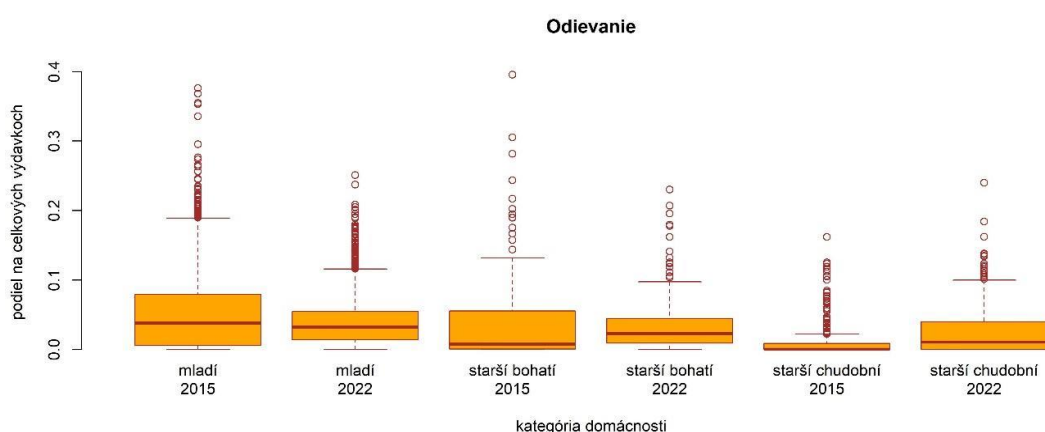
²⁵ Podľa údajov v národných účtoch o spotrebe domácností ako komponentu HDP.

Aj v skupine výdavkov na alkohol a tabakové výrobky (Graf 2.7) je možné pozorovať odlišné spotrebné rozhodovanie medzi dvoma sledovanými obdobiami podľa typu domácnosti. Domácnosti mladých aj domácnosti starších bohatých navýšili v absolútnom vyjadrení tento typ výdavkov oproti roku 2015 nepomerne viac, než domácnosti starších chudobných, v dôsledku čoho sa podiel výdavkov na tieto produkty v prípade domácnosti mladých medzi rokmi 2015 a 2022 prakticky nezmenil, u starších bohatých o niečo vzrástol a naopak, u starších chudobných poklesol. Domácnosti starších chudobných mívajú na alkohol a tabak ročne (na jedného člena) zhruba 3,5-krát menej, než starší bohatí a 2-krát menej, než domácnosti mladých.

Len o málo väčšou výdavkovou skupinou sú výdavky na oblečenie a obuv. V ich prípade došlo k nárastu ich podielu medzi sledovanými obdobiami práve len v skupine starších chudobných, a to z dôvodu ich skutočného absolútneho zvýšenia u týchto domácností. Naopak, v priemerných domácnostiach mladých znížili svoje výdavky na odevy a obuv o pätinu a v domácnostiach starších bohatých, kde mívajú na tieto tovary najviac na osobu, zmenšili svoje výdavky v porovnaní s rokom 2015 až o štvrtinu. Domácnostiam starších chudobným stúpol tento typ výdavkov v porovnaní s rokom 2015 o 36 %. Vo výsledku sa tak podiel tejto kategórie výdavkov na celkových výdavkoch domácností starších chudobných výrazne priblížil k podielom zaregistrovaným v ostatných dvoch skupinách domácností, aj keď mediánová hodnota rozdelenia opýtaných domácností starších chudobných je stále ešte podstatne nižšia (boxplot tiež odhaľuje, že domácnosti vo vzorke boli v roku 2015 v týchto výdavkoch pomerne heterogénne; pozri medzikvartilové rozpätie v grafe 2.8).

Graf 2.8 Výdavková kategória 03 - Odievanie

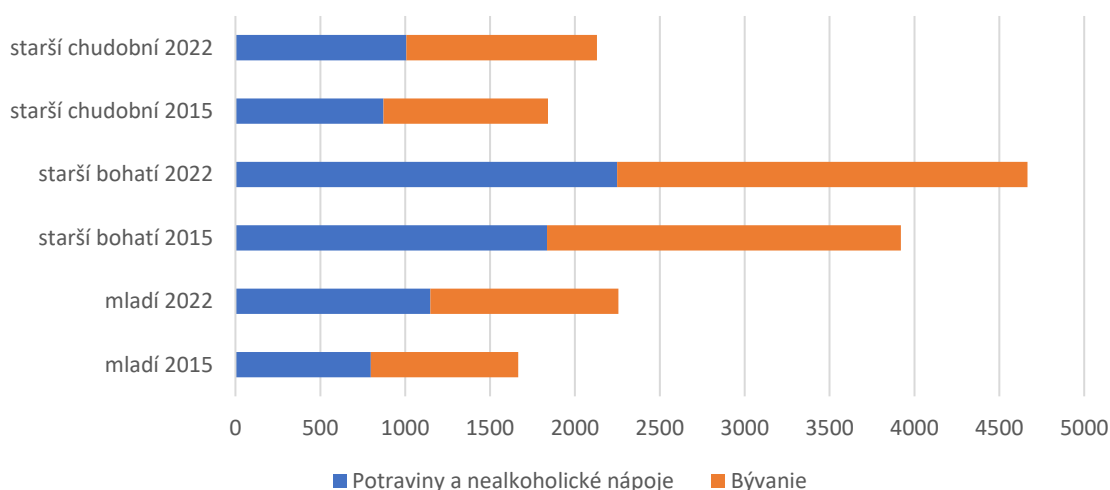

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Najväčšou kategóriou spotrebných výdavkov v klasifikácii COICOP sú výdavky na bývanie (vrátane výdavkov na vodu, elektrinu, plyn apod.), podľa rodinných účtov predstavovali v roku 2020 presne tretinu všetkých výdavkov slovenských domácností. Tento jav je v súlade s priemerom EÚ 27, kde sa podiel výdavkov na bývanie dotýhal v roku 2020 tiež ku 33 %. Podľa metodiky národných účtov, ktorá umožňuje detailnejšie každoročné porovnanie v dlhšom časovom horizonte, výdavky slovenských domácností

na konečnú spotrebu v kategórii bývanie dosiahli v roku 2022 podiel 30,3 %, čo predstavovalo medziročne pokles o 1,1 p. b. Za ostatné obdobie bol ich podiel najnižší v roku 2018 (28,1 %) a počas pandemického obdobia narástol, čo bolo ale skôr výsledkom poklesu výdavkov v iných kategóriách, ktorá boli postihnuté pandemickými opatreniami (v tej dobe citeľnejšie klesal podiel výdavkov v doprave, rekreácii, reštauráciách a hoteloch). Pri porovnaní celého časového radu (od roku 1995) zistíme, že dlhodobo nedošlo k žiadnemu jednoznačnému trendu trvalejšieho poklesu alebo nárastu podielu výdavkov na bývanie, po celú dobu sa pohybuje rozlične okolo uvedených hodnôt.

Graf 2.9 Porovnanie priemerných výdavkov na Potraviny a Bývanie (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)

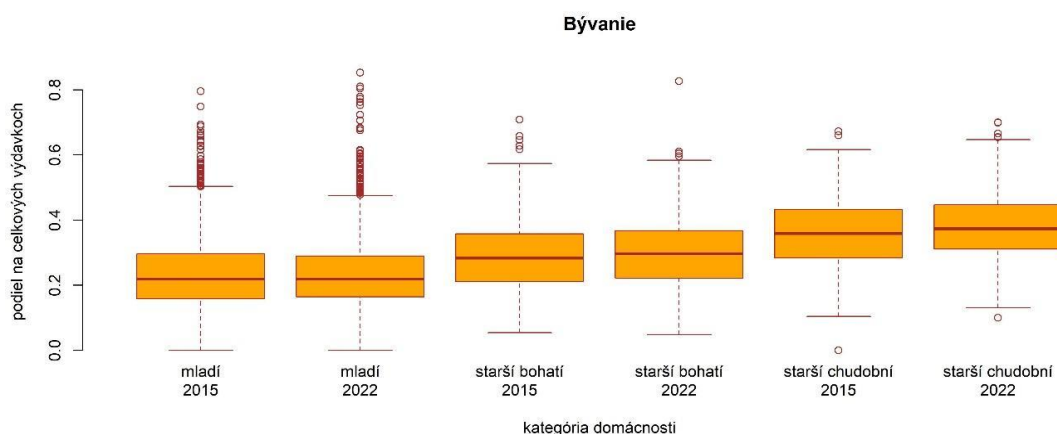
Zdroj údajov: HBS 2015; 2022

Podobnosť dopadu nárastu výdavkov na bývanie na rodinné rozpočty dokazuje aj porovnanie v čase v našej výberovej vzorke (Graf 2.9). Medzi rokmi 2015 a 2020 pozorujeme porovnateľný nárast výdavkov na bývanie (v absolútnych hodnotách) u všetkých typov domácností, na rozdiel napríklad od potravín, kde bol nárast v prípade domácností starších chudobných trikrát menší, než u ostatných dvoch typov domácností (aj v prípade bývania bol nárast výdavkov domácnosti starších chudobných predsa len najnižší, neodlišoval sa ale až v takej miere). Čím sa ale domácnosti líšia, je východisková hodnota výdavkov na bývanie. Rozpočty starších chudobných sú výdavkami na bývanie zaťažené ročne sumou 1 016 eur (rok 2022), rozpočty mladých sumou 1 108 eur, ale rozpočty najbohatších starších až sumou 2 310 eur. Keďže už pri potravinách sme konštatovali, že starší bohatí na ne míňajú približne o 900 eur ročne na osobu viac ako domácnosti mladých, ročné výdavky na jedného člena domácnosti len v týchto dvoch najväčších kategóriách (bývanie a potraviny) presahujú v prípade starších bohatých úroveň tých istých výdavkov mladých o viac ako 1 900 eur. A naopak, domácnosti starších chudobných na ne míňajú o 356 eur ročne na osobu menej, ako domácnosti mladých, pričom presne $\frac{3}{4}$ tohto rozdielu je kvôli rozličnej hladine výdavkov na potraviny a len štvrtina kvôli nižším výdavkom starších chudobných na bývanie. Rozdiel v životnej úrovni horného a dolného kvintilu domácnosti starších tak dokladuje fakt, že starší bohatí

si môžu dovoliť ročne na člena domácnosti minúť na hlavné dve výdavkové položky o 2 282 eur viac, než starší chudobní. V roku 2015 predstavoval tento rozdiel v nákladoch 1 960 eur.

Keďže, ako uvádzame vyššie, v absolútnych sumách stúpili výdavky na bývanie medzi nami sledovanými rokmi porovnateľne pre všetky typy domácnosti, výsledkom bol nárast podielu výdavkov starších chudobných na bývanie (u ktorých bola ich hladina najnižšia) oproti roku 2015 o takmer 3 p. b., na 36,8 %. Pritom u starších bohatých (ktorí míňajú na bývanie ročne na osobu o 1 116 eur viac) ich podiel na celkových výdavkoch klesol, a to na 27,9 %. Domácnosti mladých vynakladajú na bývanie 22,8 % svojich výdavkov (2022). Túto odlišnú mieru zaťaženia celkových rodinných rozpočtov možno vyčítať aj z Graf 2.10.

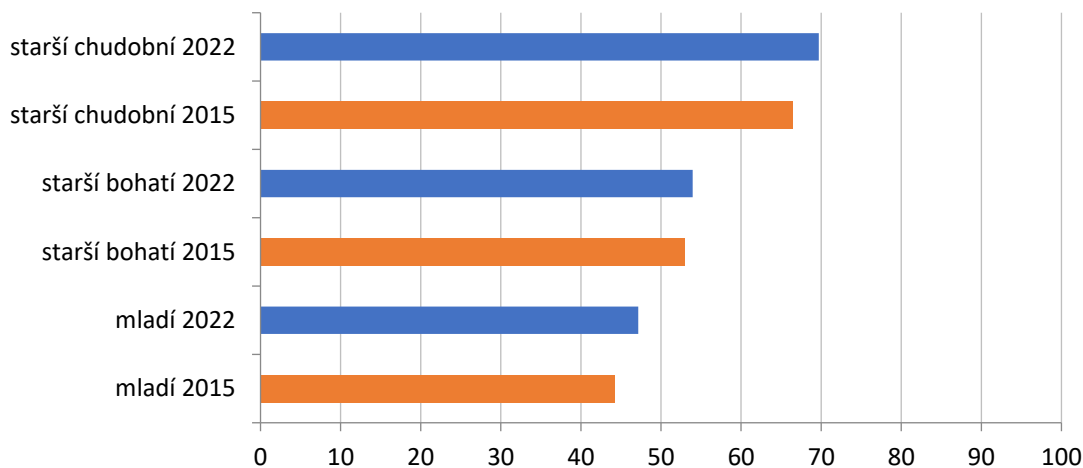
Graf 2.10 Výdavková kategória 04 - Bývanie

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Na potraviny a bývanie dokopy tak domácnosti starších chudobných spotrebúvajú až 69,7 % svojich celkových výdavkov. U domácností starších bohatých predstavuje podiel výdavkov na bývanie a potraviny 54 % a u domácností mladých 47,2 % (graf 2.10). Aj to ilustruje, do akej miery sú domácnosti starších chudobných ohrozené potravinovou infláciou a nárastom cien energií, veľký priestor na absorbovanie vyšších cien základných životných potrieb v ich rodinných rozpočtoch už neostáva.

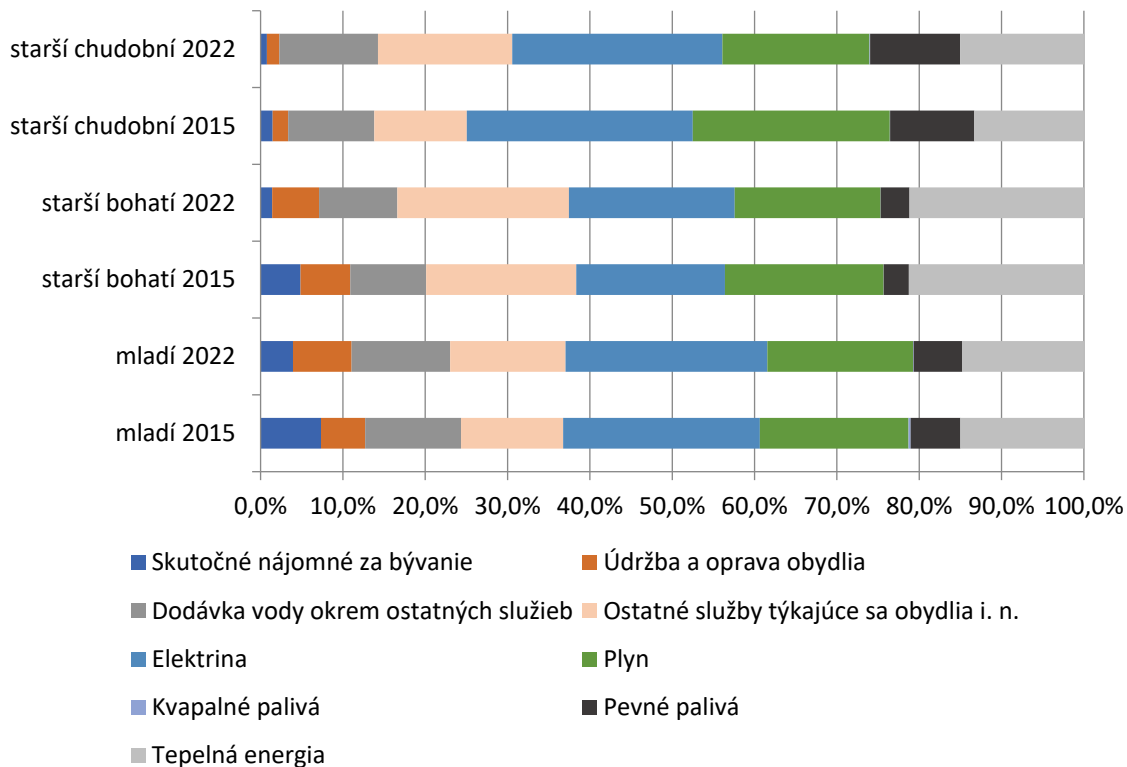
Graf 2.11 Podiel výdavkov na potraviny a bývanie z celkových výdavkov domácností (v %)

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Vyšší podiel výdavkov na bývanie z celkových rodinných rozpočtov súvisí aj s mierne odlišnou štruktúrou výdavkov vo vnútri tejto kategórie, ako dokladuje graf 2.11. Domácnosti starších chudobných v porovnaní s ostatnými typmi domácnosti napríklad oveľa menej využívajú nájomné bývanie (vrátane prenájmu s obydliím súvisiacich priestorov), menej míňajú na údržbu a opravu obydliia, viac na elektrinu a plyn, omnoho častejšie vykurujú pevnými palivami a ďaleko menej využívajú tepelnú energiu. Údaje v grafe naznačujú, že domácnosti starších chudobných sa podľa všetkého nachádzajú prevažne v iných druhoch sídel (vidiek vs. mestské sídla) a bývajú v iných typoch obydliia (dom vs. byt), pričom k odlišnej štruktúre vo vnútri tejto skupiny výdavkov ich núti aj limitovaný rozpočet.

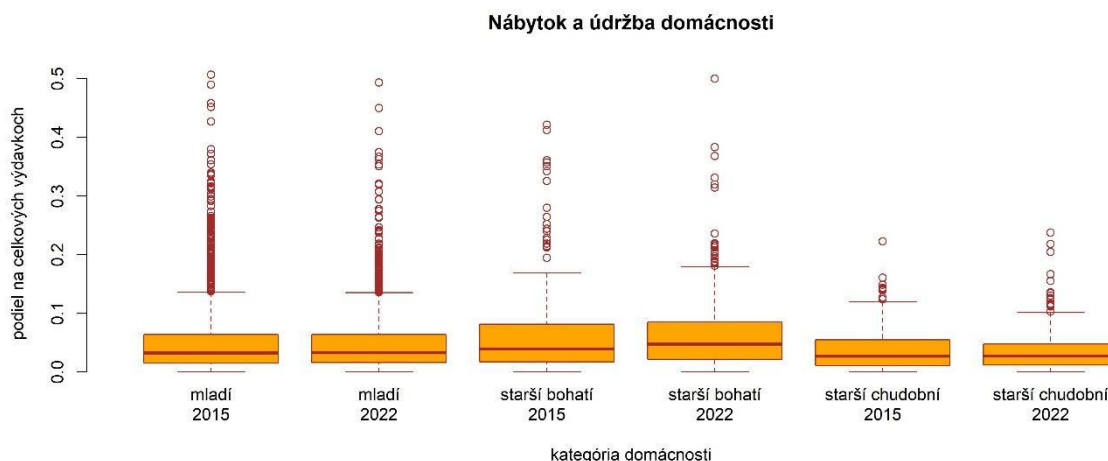
Graf 2.12 Štruktúra výdavkov na bývanie v detailnejšej klasifikácii (podieľy v %)

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Ďalšou kategóriou výdavkov, ktorá pre domácnosti starších chudobných predstavovala zdroj šetrenia, je nábytok, vybavenie domácnosti a bežná údržba domácnosti. Podiel ich výdavkov sa v tejto kategórii oproti roku 2015 znížil, pričom pod toho zníženie sa podpísal aj skutočný pokles vynaložených výdavkov v absolútnych hodnotách. Domácnosti starších míňajú na nábytok a vybavenie domácnosti a bežnú údržbu skutočne menej, ako v roku 2015 a platí to pre obe skupiny starších. V porovnaní s minulosťou na nábytok a vybavenie domácnosti míňajú viac domácnosti mladých, avšak len o málo viac. Skutočná úroveň výdavkov je však aj po ich znížení stále najvyššia v prípade domácností starších bohatých, ročne vynaložia na nábytok a vybavenie cez 480 eur na člena domácnosti, kým domácnosti mladých cez 290 eur. V domácnostiach starších chudobných je to po znížení len 90 eur na člena domácnosti. (Keďže v tejto kategórii sú najdrahšími položkami tovary, ktoré využíva celá rodina, okrem nábytku napríklad biela a čierna technika, pri porovnávaní absolútnych súm je potrebné zohľadniť, že sú prepočítané na jedného člena; pričom v domácnostiach starších chudobných je vyšší výskyt viac- a mnohočlenných domácností).

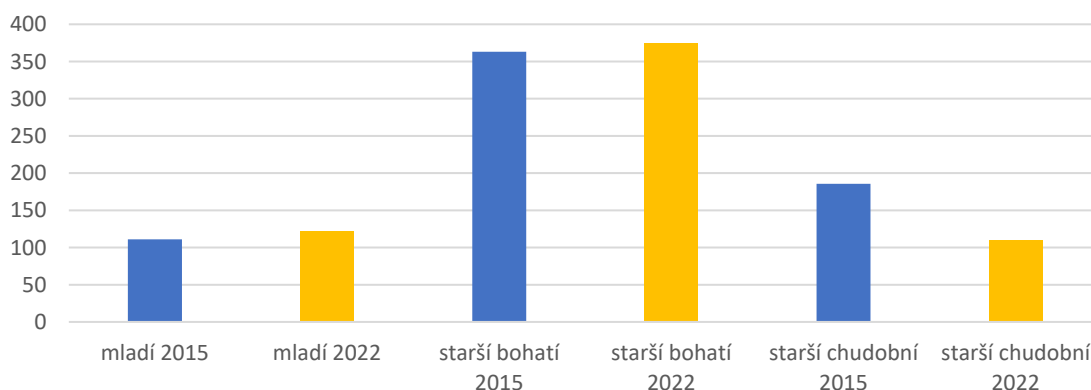
Graf 2.13 Výdavková kategória 05 – Nábytok a údržba domácnosti

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Osobitne zaujímavou kategóriou sú výdavky na zdravie. Predpokladá sa, že s vyšším vekom výdavky na zdravie stúpajú, aj napriek tomu v tejto kategórii výdavkov domácnosti starších v porovnaní s rokom 2015 šetria, a to oba typy domácností starších. Kým v roku 2015 v oboch skupinách domácností starších vynakladali na zdravie viac (na člena domácnosti) než v domácnostiach mladých, až 40-percentné zníženie výdavkov na zdravie v domácnostiach starších chudobných (medzi rokmi 2015 a 2022) spôsobilo, že dnes vynakladajú na zdravie absolútne menej, než v domácnostiach mladých (94 eur oproti 122 eurám). Zároveň je to 3,5-krát menej, než vynakladajú na zdravie domácnosti starších bohatých, ktorí za rok na zdravie minú 334 eur na člena (v roku 2015 míňali starší bohatí na zdravie 2,3-krát viac, než chudobní).

Graf 2.14 Porovnanie priemerných výdavkov na zdravie (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)

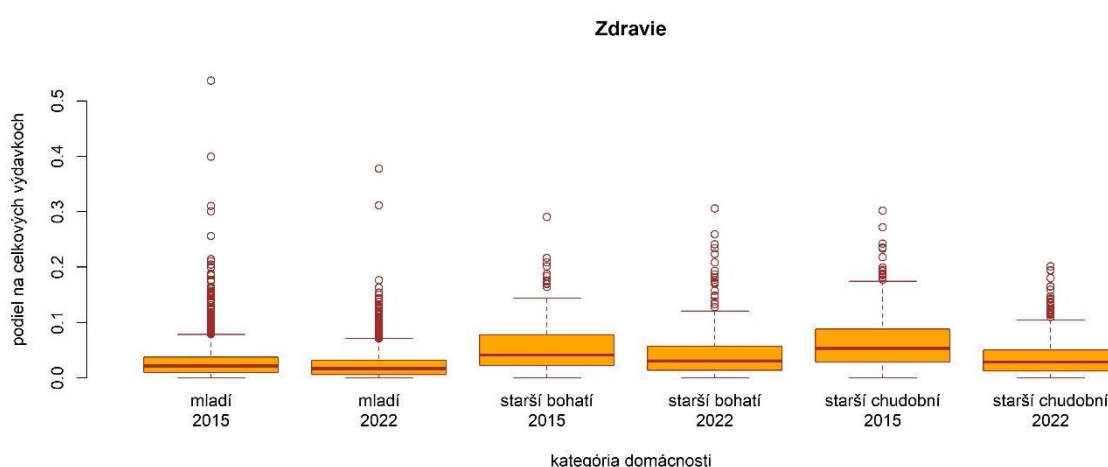

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Kým v roku 2015 bol tak podiel výdavkov na zdravie na celkovom rozpočte v súlade s očakávaniami u oboch kategórií starších domácností citeľne vyššie, než v domácnostiach mladých, v roku 2022 je tento podiel v prípade domácností starších chudobných už len o 1,1 p. b. vyšší (oproti mladým). Za zmienku stojí, že v tomto pomerovom vyjadrení ide v prípade domácností starších chudobných o najväčší prepád

podielu (o 3,3 p. b. z hodnoty 6,8 %) zo všetkých výdavkových kategórií vôbec v porovnaní so stavom v roku 2015. Ide o nepriaznivé konštatovanie obzvlášť v kontexte problematiky nízkych hodnôt života v zdraví, ktorej sa venujeme v prvej kapitole publikácie. Priemerné výdavky na zdravie v EÚ sú o poznanie vyššie, než koľko vynaložia slovenské domácnosti, čo je podmienené inou cenovou úrovňou zdravotných služieb ale aj rôznym nastavením miery krytia výdavkov z verejného zdravotného poistenia.

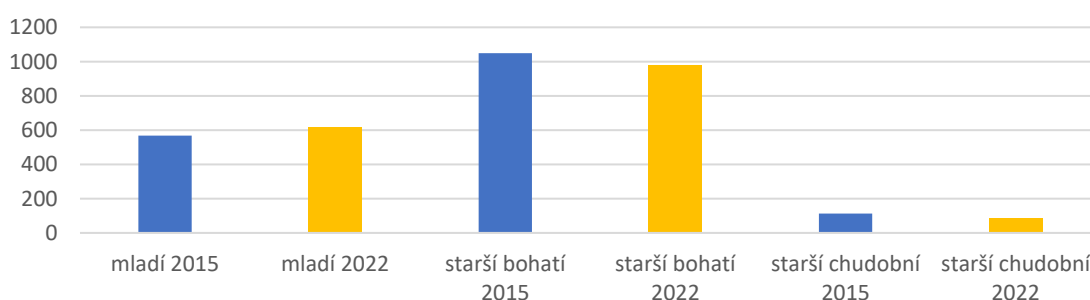
Graf 2.15 Výdavková kategória 06 – Zdravie

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

V prípade výdavkov na dopravu pozorujeme výrazne odlišné spotrebné správanie v závislosti od životnej úrovne domácností starších. Kým domácnosti starších bohatých míňali už v roku 2015 podobnú sumu na jedného člena ako v domácnostiach mladých a do roku 2022 zvýšili svoje výdavky na túto kategóriu ešte viac než domácnosti mladých, starší chudobní míňali na dopravu už v roku 2015 takmer 6-krát menej, než starší bohatí a do roku 2022 znížili svoje výdavky v tejto položke absolútne až o 40 %, v dôsledku čoho boli v roku 2022 ich výdavky na dopravu už 11-krát nižšie v porovnaní so staršími bohatými. Táto kategória zahŕňa obstaranie osobných motorových vozidiel, motoriek, bicyklov, ale napríklad aj karavanov či lodí a využívanie dopravných služieb (cestná, železničná, letecká doprava, atď.).

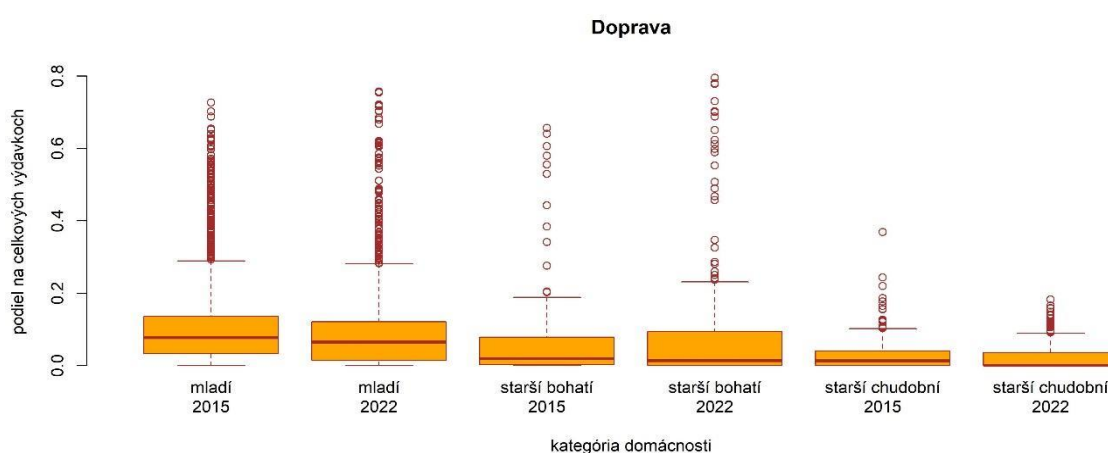
Graf 2.16 Porovnanie priemerných výdavkov na dopravu (ročné výdavky v eurách na člena domácnosti)

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Po vzdelávaní ide o druhú kategóriu výdavkov, kde starší chudobní v miňaní (v eurách) zaostávajú za staršími bohatými najviac (tretou sú reštaurácie a hotely, štvrtou rekreácia). Výsledný podiel výdavkov na dopravu je tak v prípade starších chudobných 3-krát menší, ako u starších bohatých. U starších bohatých išlo v tejto kategórii výdavkov naopak o najvýraznejšie zvýšenie ich podielu na celkových výdavkoch zo všetkých výdavkových kategórií oproti roku 2015.

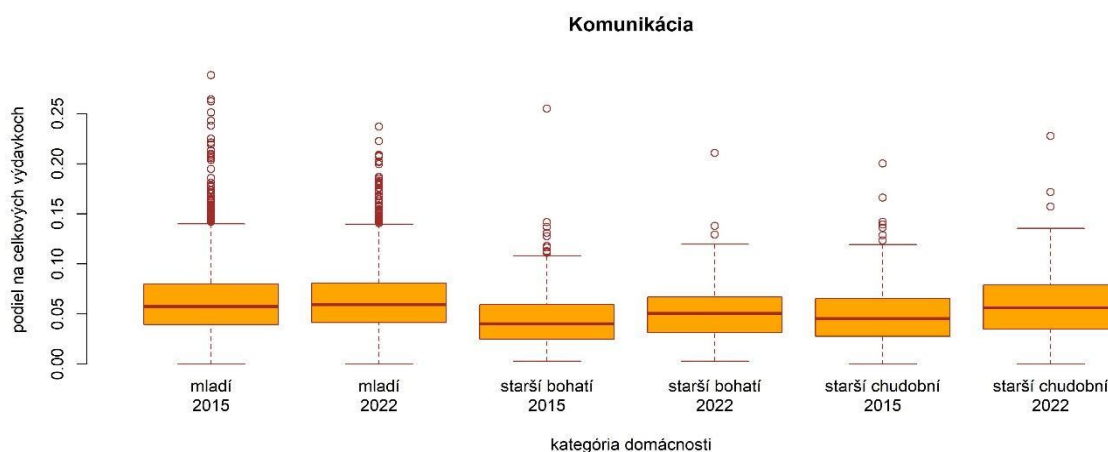
Graf 2.17 Výdavková kategória 07 – Doprava

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

V prípade výdavkov na komunikáciu naopak miňajú starší chudobní väčší podiel svojho rozpočtu (takmer 6%), než starší bohatí, treba však podotknúť, že v absolútnom vyjadrení je to 2,4-krát menšia suma. Táto výdavková kategória zahŕňa obstaranie a opravu telefonických zariadení, platby za telekomunikačné služby a internet, za poštové a kuriérske služby. Výdavky v tejto kategórii stúpili u všetkých domácností v porovnaní s rokom 2015, nešlo však o žiadne dramatické nárasty. U starších chudobných však toto zvýšenie spôsobilo, že odčerpávajú z ich celkového rozpočtu takmer taký podiel, ako u mladých domácností.

Graf 2.18 Výdavková kategória 08 – Komunikácia

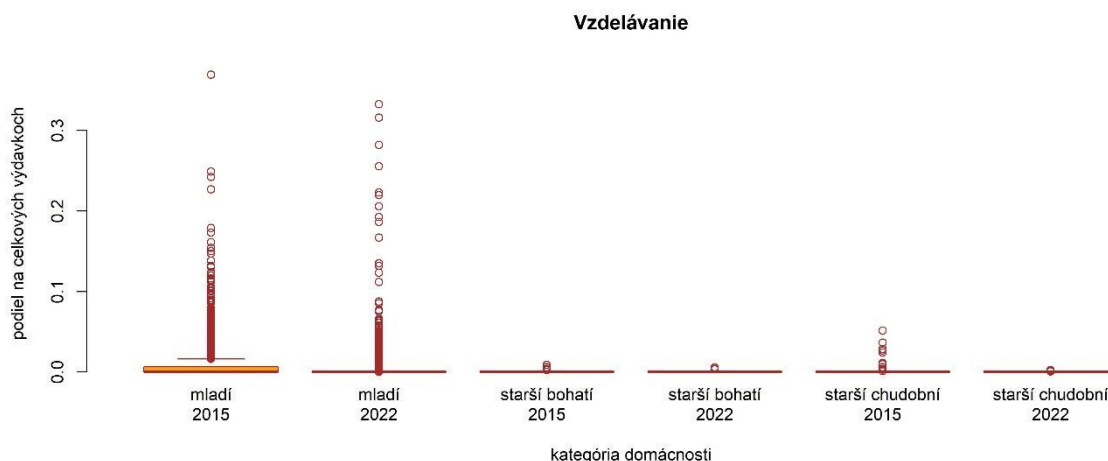

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

V kategórii výdavkov na vzdelávanie ide o očakávané výsledky, absolútne výdavky na túto kategóriu sú v oboch typoch domácností starších minimálne, preto je ich podiel na celkových výdavkoch blízko nad nulou.

Graf 2.19 Výdavková kategória 10 – Vzdelávanie

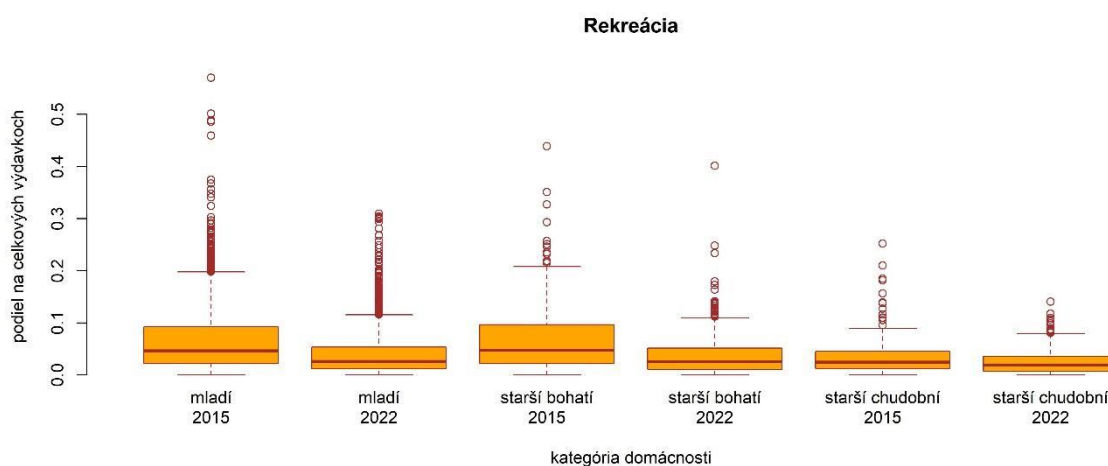
Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Poslednými dvoma konkrétnymi skupinami výdavkov sú výdavky na rekreáciu a kultúru a výdavky na reštaurácie a hotely. V prípade rekreácie a kultúry došlo v nami porovnávanom období k citelnému zníženiu výdavkov u všetkých typov domácností, čím sa podiel týchto výdavkov na celkovom rozpočte u všetkých typov domácností znížil. Môže ísť o pretrvávajúce efektu pandemických obmedzení, ktoré v tejto oblasti narušili spotrebné správanie. Pohľad do národných účtov na konečnú spotrebu domácností v tejto kategórii výdavkov odhalí, že nárast ich podielu na celkových výdavkoch vrcholil v troch rokoch pred vypuknutím pandémie, keď sa v prípade slovenských domácností dotáhal na 10 % (2016 – 2018). Pre porovnanie, v polovici 90. rokov dosahoval podiel výdavkov na rekreáciu a kultúru 6,5 % celkových výdavkov domácností. V roku 2019 začal ich podiel klesať a v rokoch pod vplyvom pandémie sa ďalej prepadol (2020 – 2021). V roku 2022 síce došlo k zvýšeniu podielu výdavkov na túto kategóriu, na predpandemickú úroveň sa však nevrátil. Zaostávajú aj za ich priemerným podielom v EÚ 27.

V pomerovom vyjadrení boli v roku 2015 domácnosti starších bohatých ochotné venovať na rekreáciu a kultúru rovnakú časť svojho rozpočtu, ako domácnosti mladých (6,8 %). V prípade starších chudobných to bola polovica tohto podielu. Ročné výdavky na osobu venované na rekreáciu sú v prípade starších bohatých po pandémii stále o 43 % nižšie v porovnaní s ich úrovňou v roku 2015 (311 eur vs. 542 eur), podiel na celkových výdavkoch je oproti ostatným typom domácností u nich najvyšší. Domácnosti mladých sa v tejto oblasti oproti roku 2015 obmedzili o 32 % a domácnosti starších chudobných o 39 %, avšak u nich je úroveň týchto výdavkov podstatne nižšia (4-násobne nižšia v porovnaní s mladými a 5,5-násobne nižšia v porovnaní so staršími bohatými, ročne na ňu totiž venujú len 57 eur na osobu). Je potrebné tiež zdôrazniť, že ide o jedinou výdavkovú kategóriu, kde pretrváva absolútne zníženie výdavkov oproti roku 2015 vo všetkých skupinách

domácností, zároveň v domácnostiach mladých aj v domácnostiach starších bohatých je táto úspora finančne najväčšia z výdavkových kategórií v porovnaní s rokom 2015.

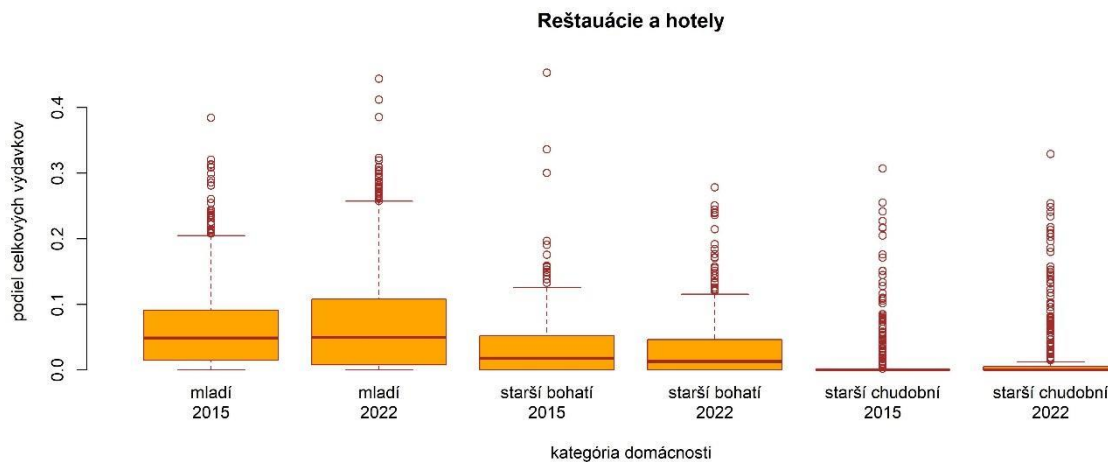
Graf 2.20 Výdavková kategória 09 – Rekreačia a kultúra

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Ak neberieme do úvahy vzdelávanie, kde je úroveň výdavkov domácností mladých pochopiteľne neporovnateľná s domácnosťami starších, tak reštaurácie a hotely sú jedinou konkrétnou výdavkovou kategóriou, kde starší bohatí nemínajú najviac peňazí na člena v porovnaní s ostatnými skupinami domácností. Iba v tejto kategórii výdavkov prevzali prvenstvo v ročných výdavkoch domácnosti mladých. Pre zaujímavosť, v roku 2015 bola jedinou takouto kategóriou, kde výdavky mladých presahovali úroveň výdavkov starších bohatých, doprava. Zároveň z gGraf 2.21 možno vyčítať, že domácnosti mladých sú v podiele, aký sú ochotné z celkových výdavkov na reštaurácie a hotely vyčleniť, pomerne heterogénne (ich podiely na celkových výdavkoch sú vo väčšom rozptyle, pozri medzikvartilové rozpätie). Výdavky starších chudobných na tieto služby sú v porovnaní s ďalšími dvoma typmi domácností minimálne, podiel na ich celkových výdavkoch nedosahuje ani 2 % - po vzdelávaní je to najmenší podiel z ich rozpočtov (nasledujú rekreácia, doprava a odevy a obuv, ako najmenšie položky rozpočtov starších chudobných).

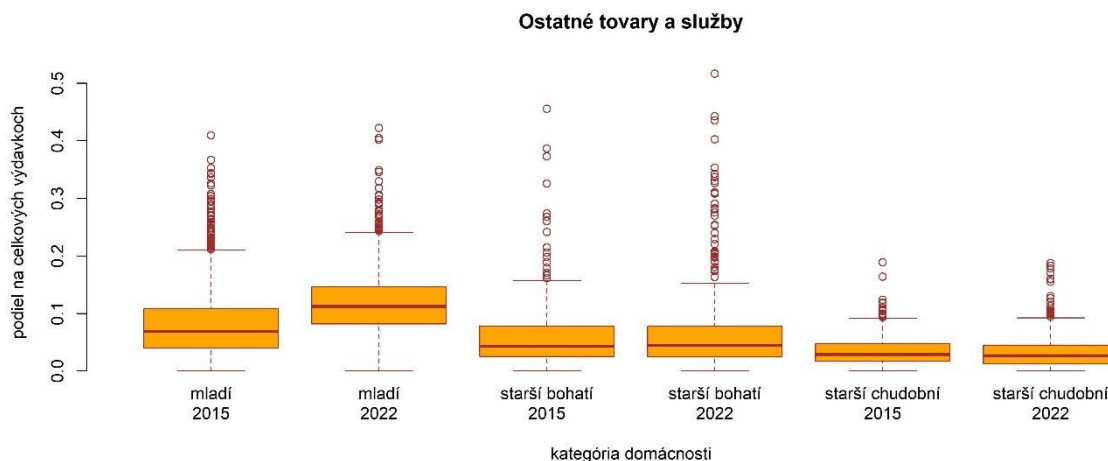
Graf 2.21 Výdavková kategória 11 – Reštaurácie a hotely

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

Pre úplnosť prinášame aj grafické zobrazenie podielov výdavkov v kategórii ostatné tovary a služby (Graf 2.22), ide však o veľmi heterogénnu skupinu, u ktorej má zmysel komparácia výdavkov len na detailnejšej úrovni klasifikácie výdavkov.

Graf 2.22 Výdavková kategória 12 – Ostatné tovary a služby

Zdroj údajov: HBS 2015; 2022.

* * *

Porovnanie výdavkov jednotlivých typov domácnosti podľa výdavkových kategórií odhalilo, že domácnosti starších chudobných šetria oproti spotrebnému správaniu ostatných najviac pri obstarávaní dopravných prostriedkov a využívaní dopravnej siete, kde mínajú ročne na osobu 11-krát menej než starší bohatí či domácnosti mladých. Zároveň ide aj o najväčšiu úsporu v absolútnom vyjadrení v porovnaní s výdavkami priemernej domácnosti s hlavou rodiny do 55 rokov, ročne na osobu totiž minú na túto výdavkovú kategóriu o 557 eur menej než mladí. Ak neberieme do úvahy kategóriu ostatné, druhou skupinou výdavkov, kde starší chudobní šetria svojim správaním najviac,

sú reštaurácie a hotely. Aj tu mŕňajú 11-krát menej ako starší chudobní, a 15,5-krát menej ako domácnosti mladých, ich ročná úspora oproti priemernej domácnosti mladých je tu 345 eur na člena domácnosti. Nepriaznivou správou je, že na tretej priečke vo veľkosti úspory v eurách boli v roku 2022 potraviny, pritom ešte v roku 2015 šetrili domácnosti starších chudobných oproti priemernej domácnosti mladých omnoho viac na rekreácii a kultúre aj na odevoch a obuvi. Jedinou kategóriou, kde mŕňali domácnosti starších chudobných v roku 2015 viac než priemerná mladá domácnosť, boli výdavky na zdravie. V roku 2022 taká kategória nie je žiadna.

Absolútne najviac narástli v porovnaní s rokom 2015 domácnostiam mladých aj domácnostiam starších bohatých výdavky na potraviny, v prípade domácností starších chudobných to však boli výdavky na bývanie, nárast výdavkov na potraviny bol u nich až druhým najväčším. Aj to dokazuje, že v kategórii bývanie už najchudobnejšie domácnosti nedokázali nájsť možnosti úspor a zvýšenie výdavkov na bývanie realizovali aj za cenu menšieho navýšenia výdavkov na potraviny. Naopak, domácnosti starších bohatých aj priemerné mladé domácnosti vedeli pokryť zdrazenie potravín výrazne vyšším zvýšením svojich výdavkov na ne (viac ako 3-násobne vyšším v porovnaní s domácnosťami starších chudobných). Domácnosti starších chudobných sa pritom jasne odlišujú od ostatných domácností inou štruktúrou samotných výdavkov na bývanie, z ktorej je čitateľné odlišné spotrebné správanie. Odlišnosti nachádzame aj v podieloch ich výdavkov na základné a menej nevyhnutné druhy potravín. Alarmujúcim zistením je fakt, že len bývanie spolu s potravinami odčerpáva až 70 % rozpočtov domácností starších chudobných. Okrem najvýznamnejších absolútnych nárastov výdavkov v položkách potraviny a bývanie si oproti roku 2015 doprajú viac (tretí najväčší nárast) mladé domácnosti na reštaurácie a hotely a domácnosti starších bohatých na dopravu, teda nákup dopravných prostriedkov a využívanie dopravnej siete. V prípade domácností starších chudobných už tak významný nárast výdavkov v žiadnej z výdavkových kategórií nenájdeme. Aj to naznačuje, že ich možnosti boli skonzumované vyššími výdavkami v položkách bývanie a potraviny. Tretím najvyšším nárastom výdavkov, avšak násobne menším, sú v ich prípade výdavky na komunikáciu. Zaujímavým zistením je tiež fakt, že v absolútnom vyjadrení obmedzili starší chudobní v porovnaní s rokom 2015 svoje výdavky najviac v kategórii zdravie. Ďalšími v poradí v absolútnej úspore oproti roku 2015 sú u starších chudobných doprava a rekreácia, potom reštaurácie a hotely – teda tie kategórie výdavkov, v ktorých si naopak iné typy domácností dopriali najväčšie zvýšenie výdavkov po potravinách a bývaní (v prípade dopravy starší bohatí a v prípade reštaurácií a ubytovania mladí). Ekonomická situácia domácnosti je v tomto ohľade silnejším faktorom, než vek prednostu domácnosti.²⁶ To neplatí pre reštaurácie a hotely, kde aj domácnosti starších bohatých vykázali výrazné zníženie výdavkov oproti roku 2015 (na rozdiel od priemernej domácnosti mladých). V tejto oblasti však opäť ide čiastočne o pretrvanie odlišného spotrebného správania, ktoré bolo narušené v určitých segmentoch služieb z dôvodu pandemických obmedzení. To platí aj pre rekreáciu a kultúru, kde všetky typy domácností

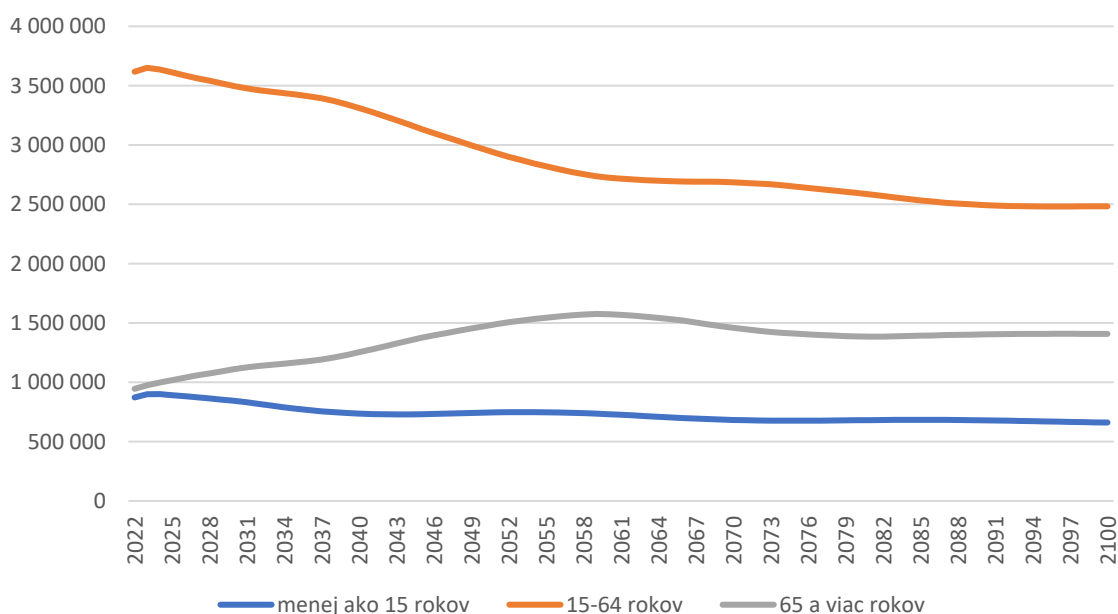
²⁶ Odlišnosť v spotrebnom správaní bola v uvedených výdavkových kategóriách podmienená ekonomickým statusom, nie vekom.

míňali v porovnaní s minulosťou ešte aj rok po pandémie menej. Niektoré odlišnosti v spotrebnom správaní starších chudobných a starších bohatých vznikajú pod vplyvom ich iných socio-demografických charakteristík, ako sme ilustrovali v predošlej časti textu (teda či je hlavou domácnosti muž alebo žena, koľko členov má daná domácnosť, aký je skutočný vek hlavy rodiny).

3. Historický vývoj a udržateľnosť dôchodkového systému

Starnutie populácie sa negatívne prejaví aj na celkovej vekovej štruktúre slovenskej populácie a to predovšetkým v pomere počtu obyvateľov v produktívnom veku k starším. V súčasnosti je index závislosti starších²⁷ na úrovni 3,82, čiže zjednodušene sa dá povedať, že na sto starobných dôchodcov pripadá 382 ľudí v ekonomicky aktívnom veku. Hlavná projekcia budúceho populačného vývoja Eurostatu²⁸ pre Slovensko predpokladá postupný pokles obyvateľstva vo veku 15 – 64 k úrovni 2,7 mil. okolo roku 2060. Zároveň, by mal nastať nárast početnosti vekovej kategórie 65 a viac ročných, ktorý by mal kulminovať v rovnakom období na úrovni blízkej 1,6 mil. V uvedenom období dôjde k poklesu indexu závislosti v starobe na úroveň len tesne nad 1,7, čo bude znamenať, že na jedného dôchodcu pripadne menej ako dvaja obyvatelia v produktívnom veku. Pričom je potrebné pripomenúť, že miera ekonomickej aktivity ľudí v produktívnom veku v súčasnosti na Slovensku dosahuje približne 76 %²⁹ a v prípade krajín s najvyššou mierou aktivity (Holandsko a Island) bola na úrovni 85, resp. 87 %. Uvedené naznačuje určitý priestor pre ďalší rast. Avšak, aj v prípade vysokej efektivity politik smerujúcich k zvyšovaniu ekonomickej aktivity a dosiahnutí hodnôt Islandu v kritickom období rokov 2059 – 2062, by na Slovensku pracovalo na sto dôchodcov len zhruba 150 zamestnancov.

Graf 3.1 Prognóza vekovej štruktúry obyvateľstva Slovenska

Zdroj: Eurostat

Očakávaný negatívny demografický vývoj sa teda prejaví na výraznom poklese osôb prispievajúcich do systému sociálneho zabezpečenia pri súčasnom výraznom náraste osôb

²⁷ Definovaná ako podiel obyvateľov v produktívnom veku (15-64 rokov) na počte obyvateľov nad 64 rokov, podľa Páleník a kol. (2014).

²⁸ EUROPOP2023 – Baseline projection [proj_23np]

²⁹ Vypočítané na základe údajov Eurostat [lfsa_pganws] za rok 2022.

s vyššími nárokmi na výdavky uvedeného systému. Rada pre rozpočtovú zodpovednosť (RRZ, 2020b) konštatovala negatívny vplyv zmien „v dôchodkovom systéme v priebehu roka 2019 a začiatkom roka 2020 (zavedenie stropov dôchodkového veku, zvýšenie minimálneho dôchodku, zníženie krátenia dôchodkov zo sociálneho poistenia pre sporiteľov v druhom pilieri, zavedenie 13. dôchodku v plnej výške)“ na úrovni približne 2,1 % HDP ročne. V tomto období bola indikovaná potreba úprav parametrov dôchodkového systému a RRZ vítala snahu ukotviť základné princípy dôchodkového systému SR aj ústavným spôsobom. V roku 2022 konštatovala RRZ pozitívny dopad dôchodkovej reformy na udržateľnosť verejných financií v rozsahu na úrovni zhruba 1% HDP ročne. K podobným záverom dospela aj štúdia Miklošovič a kol. (2023), ktorá kvantifikovala rozdiel medzi deficitnosťou pôvodného nastavenia parametrov dôchodkového systému a stavom po reforme na úrovni zhruba 1 p.b. pre obdobie rokov 2050 - 2060.

Potreba reformy slovenského dôchodkového systému je dlhodobo diskutovaná v politických kruhoch, ako aj na úrovni odbornej a vedeckej komunity. V rámci diskusie dominujú dva hlavné prúdy vnímania, z hľadiska toho čo sú hlavné cieľové atribúty dôchodkového systému. Jedna časť sa prikláňa k sociálnemu rozmeru dôchodkového systému a druhá časť spektra sa zameriava na jeho dlhodobú udržateľnosť. Už v roku 2016 navrhla Slovenská asociácia poisťovní určitý kompromisný návrh týchto dvoch prúdov vnímania prostredníctvom zmeny filozofie jednotlivých pilierov, keď prvý pilier by predstavoval solidárny element, druhý by fungoval na dobrovoľnej báze s príspevkov zamestnanca a zamestnávateľa a tretí pilier by bol čisto súkromný. Podľa návrhu, by takéto zmeny smerovali k štandardizácii dôchodkového systému na Slovensku (Čamek, 2016).

Okrem rastúceho podielu výdavkov na dôchodky vyplácané z I. piliera dôchodkového systému prináša so sebou rastúci počet obyvateľov v dôchodkovom veku aj zvýšené nároky na zdravotnú a dlhodobú starostlivosť. V práci Radvanský a Lichner (2014) odhadli, že nedostatok poskytovateľov dlhodober starostlivosti sa bude v roku 2025 pohybovať na úrovni 18 – 29 % potrebného rozsahu starostlivosti. Tento nedostatok je kompenzovaný prostredníctvom neformálneho poskytovania starostlivosti so strany rodinných príslušníkov, čo vedie k negatívnym vplyvom na zladovanie pracovného a osobného života a následne aj na dostupnosť pracovnej sily na trhu práce. Tento stav zároveň prináša nižšie príjmy osôb poskytujúcich starostlivosť a to tak individuálne, ako aj v podobe odvodov do systému sociálneho zabezpečenia.

V ďalších častiach tejto kapitoly sa najprv venujeme historickému vývoju nastavení a parametrov dôchodkového systému na Slovensku. Následne je predstavený aplikovaný model pre odhad variantných scenárov očakávaného vývoja priebežného piliera slovenského dôchodkového systému. V ďalšej časti sú prezentované a diskutované výsledky simulácií budúceho vývoja I. piliera dôchodkového systému. Na záver je spracovaná prípadová štúdia efektu zavedenia možnosti odchodu do dôchodku po 40 rokoch obdobia dôchodkového poistenia.

3.1. História dôchodkového systému na Slovensku

Dôchodkové systémy sa časom vyvíjali, ako všetky iné oblasti ekonomiky a spoločenského zriadenia. Predstavujú súčasť sociálneho zabezpečenia, ktorého podstatou je postarať sa o občanov pri udalostiach, akými sú choroba, tehotenstvo, materstvo, invalidita, úmrtie partnera a staroba.

V Rakúsko – Uhorsku, Jozef II. vydal Penzijný predpis (v roku 1771), podľa ktorého sa platili dávky pre siroty a vdovy poddaných, ktorí slúžili do smrti cisárovi. O desať rokov sa dôchodky vyplácali aj osobám, ktoré cisárovi slúžili minimálne po dobu desiatich rokov. Robotníci pracujúci v manufaktúrach si začali zakladať svoje vlastné poisťovacie spolky. Neskôr sa sociálny systém v Česko-Slovensku odvíjal od modelu „železného kancelára“ Otta von Bismarcka, ktorý v roku 1918 prevzali Rakúsko – Uhorský model. Bol prijatý zákon č. 211/1924 o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby. Dôchodky boli vyplácané prostredníctvom Ústrednej sociálnej poisťovne so sídlom v Prahe.

Mesiac po vzniku Slovenskej republiky v marci 1939 bola založená Ústredná sociálna poisťovňa v Bratislave, ktorá zaisťovala nemocenské a dôchodkové poistenie. Súčasne s ňou pôsobila Zemská úradovňa pre poisťovanie robotníkov na Slovensku. Obe inštitúcie boli od roku 1945 spojené do celku a boli premenované na Národnú poisťovňu. Po druhej svetovej vojne bol prijatý zákon č. 99/1948 o národnom poistení, ktorý systémovo riešil problémy s nezamestnanosťou, finančnou tiesňou a zdravotným poistením pre zamestnaných aj nezamestnaných občanov. Náklady spojené s poistením hradili podnikatelia a štát. Išlo o prechod od individuálnych foriem poistenia k jednotnej centralizovanej forme zabezpečenia štátom.

Po nástupe komunizmu sa rozšíril ochranný prístup v sociálnej politike. Štát na seba prevzal rozmanité sociálne aktivity. Majetok Národnej poisťovne bol zoštátnený, zrušilo sa fondové hospodárenie (1951 – Zákon č. 102/1951 Zb. o prebudovaní národného poistenia). Od roku 1957 bol dôchodkový vek stanovený na 60 rokov u mužov a 55 rokov u žien.³⁰ Pri výpočte dôchodku sa uplatňovali zásluhy podľa počtu odpracovaných rokov, zárobku v posledných rokoch pracovnej činnosti a brala sa do úvahy aj náročnosť povolania. Prijatím zákona č. 121/1975 Zb. o sociálnom zabezpečení, prevzal starostlivosť o dôchodkové zabezpečenie Úrad dôchodkového zabezpečenia. Uvedeným zákonom sa zároveň zrušilo zdaňovanie penzií.

Po nežnej revolúcii prešiel sociálny systém opäť niekoľkými organizačnými zmenami, sociálna starostlivosť podliehala pod jednu inštitúciu – Národnú poisťovňu, ktorá spravovala tri fondy sociálneho zabezpečenia (dôchodkové, zdravotné a nemocenské poistenie), oddelene od štátneho rozpočtu. Sociálna poisťovňa od roku 1995 funguje ako verejnoprávna inštitúcia na priebežnom systéme financovania. Možnosť dobrovoľného penzijného pripoistenia pod správou doplnkových dôchodkových poisťovní (DDP) mali

---

³⁰ Pôvodne znížený dôchodkový vek nebol odvodený od počtu vychovaných detí. Neskôr prijatím zákona č. 121/1975 Zb. o sociálnom zabezpečení bolo zavedené naviazanie zníženia dôchodkového veku žien od počtu vychovaných detí. Pre bezdetné ženy bol dôchodkový vek určený na 57 rokov a postupne klesal na 53 pri výchove päť a viac detí.

zamestnanci a zamestnávateľia od roku 1996.

Výraznejšie zmeny sa začali žiadať po tom ako sa Sociálna poisťovňa v roku 1998 dostala prvýkrát do deficitu. Od 1. januára 2004 sa realizovali zmeny, ktoré priniesli súčasný dôchodkový systém a od roku 2005 sa spustil druhý pilier starobného dôchodkového sporenia.

Dôchodkový systém na Slovensku pred rokom 2004

Dôchodkový systém, pred jeho najvýznamnejšou zmenou v roku 2004, fungoval formou povinného priebežného dôchodkového systému a zastrešovala ho Sociálna poisťovňa. Občania mali možnosť sa dobrovoľne pripoistiť v rámci dobrovoľného doplnkového dôchodkového poistenia. Do povinného systému platili pracujúci občania zo svojej mzdy odvody, ktoré vzápätí Sociálna poisťovňa použila na vyplácanie dôchodkov vtedajším dôchodcom. Do fondu prispievali aj zamestnávateľia a štát. Z dôchodkového zabezpečenia boli poskytované okrem starobného dôchodku aj nasledujúce dôchodkové dávky: invalidný, čiastočný invalidný, za výsluhu rokov, vdovský, vdovecký, sirotský, manželský, sociálny a dávky poskytované dôchodcom na kúpeľnú starostlivosť, podpora pri narodení dieťaťa a pohrebné.

Na účely dôchodkového zabezpečenia boli zamestnania rozdelené do troch pracovných kategórií. V I. kategórii boli zaradené rizikové zamestnania, pri ktorých dochádza k častým a trvalým poruchám zdravia, pretože zamestnanci sú vystavovaní pôsobeniu škodlivých vplyvov. Boli to napríklad zamestnania v baníctve, letectve, námorníctve, jadrových elektrárňach alebo ťažbe kameňa. Do II. pracovnej kategórie patrili zamestnania, pri ktorých po dlhoročnom výkone vznikajú trvalé škody na zdraví, ďalej zamestnania, ktoré sa vyznačujú nadmernou namáhavosťou a nadmerným nebezpečenstvom úrazu a práce v zahraničí v tropických alebo inak zdravotne náročných oblastiach. Zamestnanie, ktoré nie je zaradené do prvých dvoch kategórií patrí do III. pracovnej kategórie.

Nárok na dôchodok mal každý občan, ktorý bol zamestnaný najmenej 25 rokov. Vek odchodu do dôchodku u mužov závisel od počtu odpracovaných rokov v určitej pracovnej kategórii. Ak občan pracoval 10 až 20 rokov v zamestnaní I. alebo II. kategórie a celkovo bol zamestnaný 25 rokov, mal nárok na starobný dôchodok vo veku 55 až 58 rokov. Presný vek závisel od konkrétneho zamestnania. Ostatní muži mali nárok na dôchodok, ak boli zamestnaní minimálne 25 rokov a dosiahli vek 60 rokov. Dôchodkový vek žien závisel aj od počtu vychovaných detí. Vekové rozpätie bolo od 53 rokov pri výchove 5 a viac detí do 57 rokov pre bezdetné ženy.

Dôchodková dávka

Pri výpočte výšky dôchodku sa najskôr vypočítal priemerný mesačný zárobok (PMZ), ktorý predstavoval priemer hrubých mesačných miezd počas piatich zárobkovo najlepších kalendárnych rokov z rozhodného obdobia. Rozhodné obdobie bolo 10 po sebe nasledujúcich rokov pred rokom, v ktorom občanovi vznikol nárok na dôchodok. Výška PMZ sa potom vypočítala nasledovne: ak bol priemerný mesačný zárobok vyšší

ako 2 500 Slovenských korún (Sk), suma 2 500 Sk sa započítavala v plnej výške , z rozdielu medzi sumami 6 000 Sk a 2 500 Sk sa započítavala jedna tretina, z rozdielu medzi sumami 10 000 Sk a 6 000 Sk jedna desatina a na sumu nad 10 000 Sk sa neprihliadalo. Týmto spôsobom bola výška PMZ zhora ohraničená sumou 4 066,7 Sk.

Aj výška starobného dôchodku závisela od pracovnej kategórie. Z PMZ sa vyrátala základná výmera starobného dôchodku. Základnú výmeru vo výške 60 % z PMZ dostali občania, ktorí pracovali 10 až 20 rokov v zamestnaniach I. pracovnej kategórie v závislosti od náročnosti zamestnania, 55 % z PMZ ak občan pracoval najmenej 20 rokov v zamestnaní z II. pracovnej kategórie, inak 50 % z PMZ. Základná výmera sa zvyšovala, ak človek pracoval dlhšie ako 20 rokov v zamestnaní I. a II. kategórie.

V roku 1993 bola zákonom stanovená najvyššia výmera starobného dôchodku v sume 3 800 Sk mesačne a najnižšia výmera 550 Sk. Výška sumy najvyššej výmery sa postupne novelizáciami zvyšovala v dôsledku inflácie a rastu miezd. V roku 2003 to bolo 9 219 Sk. Zaujímavosťou je, že najnižšia výmera zostala až do konca roku 2003 rovnaká, teda 550 Sk.

Dôchodkový systém na Slovensku v súčasnosti – legislatívny rámec

Dôchodkový systém na Slovensku upravujú tri hlavné zákony: zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení (ZoSP), zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení a zákon č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a doplnujúce zákony. Tieto zákony upravujú všetky tri hlavné piliere dôchodkového systému.

Dôchodkový systém na Slovensku je v súčasnosti zložený z troch hlavných schém:

- Univerzálny dôchodkový systém – pokrýva takmer všetkých dôchodcov na Slovensku pri bežných typoch zamestnania, samostatne zárobkovo činných osôb a podobne. Je zložený z priebežne financovaného I. piliera a dobrovoľného, príspevkovo definovaného dôchodkového sporenia (II. pilier).
- Výsluhové zabezpečenie policajtov a vojakov – pokrýva ozbrojené zložky Slovenskej republiky ako vojakov, štátnu políciu, spravodajskú službu a pod. Legislatívne je upravený zákonom č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov.
- Dobrovoľné, plne financované doplnkové dôchodkové sporenie (III. pilier) – doplnkové sporenie nad rámec oboch vyššie spomínaných systémov. Účast' v ňom je možná pre kohokoľvek bez ohľadu na účast' v univerzálnom systéme alebo v systéme policajtov a vojakov.
- Osobitné sociálne poistenie príslušníkov obecnej polície – preddôchodková schéma pokrývajúca príslušníkov obecnej polície do dovŕšenia dôchodkového veku. Upravuje ju zákon č. 564/1991 Z. z. o obecnej polícii.

Prakticky existuje aj 0. pilier dôchodkového systému, ktorý predstavuje najnižšiu dávku poskytovanú na dôchodku – dávku v hmotnej núdzi dôchodcov. Nárok na ňu má každý jednotlivec, ktorý dosiahol dôchodkový vek bez ohľadu na to, či splnil alebo nesplnil podmienky na účast' v univerzálnom systéme alebo výsluhovom systéme.

Univerzálny dôchodkový systém

Dôchodkové zabezpečenie – I. pilier

V súčasnosti je pre seniorov hlavným zdrojom príjmov prvý pilier. Ide o dávkovo definovaný poistný dôchodkový systém, ktorý je priebežne financovaný, teda zaplatené poistné terajších poistencov sa používa na výplatu dôchodkov pre súčasných poberateľov dôchodkových dávok. Tieto zahŕňajú starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, invalidný a pozostalostný (vdovský, vdovecký a sirotsky) dôchodok. Na výplatu súčasných dôchodkov sa využívajú zdroje rezervného fondu solidarity a v prípade potreby aj prebytky iných základných fondov Sociálnej poisťovne, ako aj finančným transferom od štátu. Priebežne financovaný dôchodkový systém pokrýva prevažnú časť ekonomicky aktívneho obyvateľstva vykonávajúceho zárobkovú činnosť, zakladajúcu povinné dôchodkové poistenie.

Prvý dôchodkový pilier je založený na sociálnom poistení. Dôchodkové poistenie sa skladá z invalidného poistenia ako poistenia pre prípad poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť v dôsledku dlhodobu nepriaznivého zdravotného stavu poistenca a starobného poistenia ako poistenia na zabezpečenie príjmu v starobe a pre prípad úmrtia. Tento pilier je verejnoprávny dôchodkový pilier a je založený na priebežnom financovaní, je monopolisticky členený s kolektívnym vlastníctvom k zaplatenému dôchodkovému poisteniu. Správu nad odvedeným poistným a vyplácanými dávkami vykonáva Sociálna poisťovňa. Ide o verejnoprávnu inštitúciu, ktorá je rozpočtom oddelená od štátneho rozpočtu, avšak jej hospodárenie je súčasťou verejných financií. Prípadný nedostatok finančných prostriedkov na výplatu dôchodkových dávok je kompenzovaný transferom zo štátneho rozpočtu.

Tabuľka 3.1 Výška príspevkov na sociálne poistenie

	Iba I. pilier	Zmiešaný systém, 2023	Zmiešaný systém, 2027 a neskôr
Zamestnávateľ	21,75	21,75	21,75
Dôchodkové poistenie	17,00	17,00	17,00
Starobné poistenie	14,00	7,50 / 5,50	8,00 / 6,00
Invalidné poistenie	3,00	3,00	3,00
Rezervný fond solidarity	4,75	4,75	4,75
Zamestnanec	7,00	7,00	7,00
Dôchodkové poistenie	7,00	7,00	7,00
Starobné poistenie	4,00	4,00	4,00
Invalidné poistenie	3,00	3,00	3,00
Spolu	28,75	28,75	28,75

Pozn.: Sadzby v zmiešanom systéme pre zamestnávateľa na starobné poistenie sú rozdelené na I. pilier / II. pilier

Príspevky do dôchodkového systému

Príspevky na sociálne poistenie sú platené vo forme odvodov z vymeriavacieho základu (hrubej mzdy) a odvádza ich rovnako zamestnanec aj zamestnávateľ. Budúce benefity sa odvíjajú od zaplateného objemu prostriedkov, avšak odvody zaplatené nad hranicu

trojnásobku priemernej mzdy v danom období sa neberú do úvahy. Suma zaplateného poistného je rovnaká bez ohľadu na to, či poistenec participuje na starobnom dôchodkovom sporení alebo nie. Ak je poistenec v zmiešanom systéme, odvody platené zamestnávateľom sú rozdelené medzi I. a II. pilier Sociálnou poisťovňou, ktorá časť vybraných odvodov posiela poistencom zvolenej DSS.

Dôchodková dávka

Nárok na starobný dôchodok je podmienený dovŕšením zákonom ustanoveného dôchodkového veku a získaním najmenej 15 rokov dôchodkového poistenia. Poistenec má možnosť odísť do dôchodku pred dovŕšením dôchodkového veku využitím inštitútu predčasného starobného dôchodku. Po odpracovaní 40 rokov môže poistenec odísť do predčasného dôchodku kedykoľvek, bez ohľadu na dôchodkový vek, a suma priznaného dôchodku sa znižuje o 0,3 % za každých začatých 30 dní od vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku do dovŕšenia dôchodkového veku. Druhá a pôvodná možnosť odchodu do predčasného dôchodku je maximálne dva roky pred dovŕšením dôchodkového veku. V tomto prípade poistencovi stačí získať najmenej 15 rokov dôchodkového poistenia, avšak suma priznaného dôchodku sa znižuje o 0,5 % za každých začatých 30 dní od vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku do dovŕšenia dôchodkového veku. V oboch prípadoch musí byť suma priznaného dôchodku vyššia ako 1,6-násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu.

Dávky poskytované z prvého piliera pokrývajú sociálne udalosti staroby (starobný dôchodok), straty schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť (čiastočný a plný invalidný dôchodok) a straty žiteľa alebo partnera (vdovský, vdovecký a sirotsky dôchodok). Nad rámec daných kategórií existuje predčasný starobný dôchodok, ktorý pokrýva situáciu poistenca, ktorý má problémy zabezpečiť svoj príjem prostredníctvom zamestnania v pred dôchodkovom veku alebo ktorý po relatívne dlhej kariére nie je schopný pokračovať v práci. V súčasnosti nie je možné poberať predčasný dôchodok a zároveň vykonávať pracovnú činnosť. Takáto možnosť v minulosti existovala napriek tomu, že je v protiklade s deklarovávaným účelom dávky a bola vo veľkom množstve využívaná. Novelou zákona o sociálnom poistení č. 543/2010 Z. z. bol preto súbeh pracovnej činnosti a poberania predčasného dôchodku zakázaný.

V pôvodnom dôchodkovom systéme bola úroveň poskytovaných dávok založená primárne na princípe solidarity, od ktorého sa postupom času čiastočne upustilo. Súčasnú dávku poskytovanú z I. piliera vykazujú hybridnú podobu, kombináciu prvkov dávkov aj príspevkovo orientovaných dávok. Princíp výpočtu dávok je založený na bodovom systéme. Výška dôchodkovej dávky závisí od počtu a veľkosti zozbieraných bodov za celý pracovný život poistenca, v ktorých sa odzrkadľuje princíp zásluhovosti, keďže dávková formula a výpočet dôchodkovej dávky je priamo naviazaný na výšku príjmu poistenca dosiahnutého počas pracovného života.

Vzorec na výpočet dávky podľa § 66 ZoSP stanovuje, že suma starobného dôchodku sa určí ako súčin priemerného osobného mzdového bodu (POMB), obdobia dôchodkového

poistenia (ODP) získaného v rozhodujúcom období³¹ ku dňu vzniku nároku na starobný dôchodok a aktuálnej dôchodkovej hodnoty (ADH). POMB sa určí ako podiel súčtu osobných mzdových bodov (OMB) dosiahnutých v jednotlivých kalendárnych rokoch rozhodujúceho obdobia a obdobia dôchodkového poistenia v rozhodujúcom období. OMB vyjadruje pomer medzi osobným vymeriavacím základom (t. j. ročným príjmom, z ktorého platil poistenec poistné) a sumou všeobecného vymeriavacieho základu za príslušný kalendárny rok (priemerná mzda). V princípe platí, že ak poistenec počas celého svojho aktívneho života dosahoval príjem na úrovni priemernej mzdy (POMB = 1) a získal obdobie dôchodkového poistenia 40 rokov, jeho priznaný dôchodok v pomere k priemernej mzde (tzv. miera náhrady) bude približne 50%. Podľa tohto princípu bola pôvodne stanovená výška ADH. Výška dávky je tak priamo spätá s výškou príjmu poistenca, aj keď v obmedzenej miere.

Základným princípom dávkovo definovaných dôchodkových schém je solidarita. Solidarita sa prejavuje v úprave výšky POMB v závislosti od vzdialenosti voči priemernému príjmu. Maximálna výška POMB, ktorá sa zohľadňuje pri výpočte dôchodkovej dávky je 3,0. Maximálny vymeriavací základ, z ktorého sa odvádza poistné na dôchodkové poistenie je vo výške sedemnásobku priemernej mzdy v hospodárstve SR. Tento nezarátaný bod, resp. toto vybrané poistné, ktoré sa nezarátava do výšky dôchodku je typickým prejavom solidarity a je príjmom pre fond starobného poistenia, ktorý sa ďalej prerozdeľuje medzi ostatné vyplácané dôchodky. V rámci zásady solidarity ďalej identifikujeme situácie, kedy POMB v hodnote nižšej ako 1,25 je započítaný v celej výške, pričom hodnota POMB od 1,25 do 3,0 sa započítava len 84 % a kedy sa k POMB v hodnote nižšej ako 1,0 pripočíta 16 % z rozdielu medzi hodnotou 1,0 a určeným POMB poistenca. Prvý pilier vykazuje určité odchýlky od zásady univerzálnosti.

BOX 1: OMB poistencov štátu

Za určité skupiny jednotlivcov platí poistné na dôchodkové poistenie (starobné a invalidné poistenie, rezervný fond solidarity) štát. Ide o matky na materskej alebo osoby starajúce sa o dieťa, poberateľov opatrovateľského príspevku, osobných asistentov pre osoby s ťažkým zdravotným postihnutím, vojakov dobrovoľnej vojenskej prípravy a osoby, ktoré poberajú kompenzačný príspevok. Obdobie, za ktoré poistné na dôchodkové poistenie platí štát, sa započítava do ODP pri výpočte dôchodkovej dávky.

Negatívny vplyv na výšku budúceho dôchodku však má OMB, ktorý je za obdobie poistenia štátom priznávaný. Vymeriavací základ, z ktorého štát platí poistné je mesačne vo výške 60 % jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu s pred dvoch rokov. Takto je legislatívne definovaná minimálna mzda a preto za toto obdobie poistenci získavajú minimálny možný OMB. Matkám na materskej, ktoré tvoria najvýznamnejšiu skupinu poistencov štátu, preto starostlivosť o dieťa pôsobí negatívne na budúcu výšku dôchodku. Tento problém bol adresovaný v Ústave SR v čl. 39 odseku 4, podľa ktorého „nemožnosť vykonávať zárobkovú činnosť z dôvodu dlhodobej starostlivosti o dieťa počas zákonom

³¹ Kalendárne roky, spravidla od roku 1984.

ustanovenej doby po jeho narodení nesmie mať negatívny vplyv na primerané hmotné zabezpečenie v starobe.“ Zatiaľ sa však v plnej miere nepretavil do vykonávacej legislatívy.³²

Typy dôchodkových dávok

Starobný dôchodok je primárna dávka starobného zabezpečenia a funguje podľa vyššie uvedených skutočností. Je počítaná ako násobok ODP, POMB a ADH, pričom sa pri priznaní valorizuje o dôchodcovskú infláciu platnú k 1. januáru daného kalendárneho roka (bez ohľadu na použitie mimoriadnej valorizácie v predchádzajúcom roku).

Predčasný starobný dôchodok umožňuje odchod do dôchodku pred dovŕšením dôchodkového veku v prípade, že jednotlivec nie je schopný alebo ochotný vykonávať zárobkovú činnosť. Podmienkou priznania predčasného dôchodku je mať ukončený pracovný pomer, prácu na živnosť alebo dohodu, teda nebyť dôchodkovo poistený. Ďalšou podmienkou nad rámec starobného dôchodku je, že výška priznaného predčasného dôchodku (vrátane dôchodku z II. piliera, ak je jednotlivec účastníkom) musí byť o 60 % vyššia, ako je úroveň životného minima. Jej opodstatnenie vychádza z mesačného krátenia priznaného predčasného dôchodku buď o 0,5 % za každý začatý mesiac pred dovŕšením dôchodkového veku alebo 0,3 % v závislosti od počtu odpracovaných rokov. V prípade, ak jednotlivec odpracoval viac ako 40 rokov, má nárok na odchod do predčasného dôchodku bez ohľadu na jeho dôchodkový vek a platí preňho nižšie krátenie. Ak má však odpracovaných menej rokov, do dôchodku môže ísť najviac dva roky pred dovŕšením dôchodkového veku s vyšším percentuálnym krátením.

Invalidné dôchodky poskytujú sociálnu ochranu v prípade straty schopnosti vykonávať pracovnú činnosť so zdravotných dôvodov. Dôchodková dávka sa počíta rovnako, ako starobný dôchodok, avšak je ovplyvnená práve úrovňou poklesu vykonávať pracovnú činnosť. Možnosť poberať invalidný dôchodok vzniká v prípade poklesu tejto schopnosti aspoň o 40 % (čiastočná invalidita) a v takom prípade je priznaný dôchodok redukovaný na túto úroveň.³³ Plný invalidný dôchodok je priznaný, ak je pokles schopnosti vykonávať pracovnú činnosť vyšší, ako 70 %. Pri výpočte výšky dôchodku sa vždy predpokladá plná dĺžka kariéry do dovŕšenia dôchodkového veku a teda vychádza suma pre invalidný dôchodok je potenciálny starobný dôchodok, ktorý by bol jednotlivcovi priznaný v budúcnosti.

Pozostalostné dôchodky sa delia na vdovské, vdovecké a sirotské. Zabezpečujú príjem pozostalým v prípade úmrtia manžela, manželky alebo žiteľa. Nárok na pozostalostný dôchodok vzniká, ak zosnulý poberal akýkoľvek dôchodok zo sociálneho poistenia alebo naň mal nárok (získal potrebný počet odpracovaných rokov). Rovnako v prípade, ak zomrel v dôsledku pracovného úrazu, či choroby z povolania. Výplata vdovského / vdoveckého dôchodku trvá dva roky a následne zaniká, ak sa poberateľ nestará o nezaopatrené dieťa, nie je plný invalid, nedosiahol dôchodkový vek, nevychoval tri

³² Rodičovský dôchodok sa považuje za čiastočné naplnenie tohto článku Ústavy.

³³ Ak invalidita vznikla v dôsledku stavu, ktorý si privodil poistenec sám požitím alkoholu alebo iných návykových látok, suma invalidného dôchodku sa delí na polovicu.

a viac detí, nedosiahol vek 52 rokov s výchovou dvoch detí alebo vek 57 rokov s výchovou jedného dieťaťa. Výplata zaniká aj prípade, že vdova / vdovec uzavrie ďalšie manželstvo. Priznaný dôchodok je vo výške 60 % dôchodku zosnulého pre vdovu / vdovca a 40 % pre sirotu. V prípade viacerých sirôt sa priznané dávky krátia tak, aby spolu tvorili maximálne 100 % výšky dôchodku zosnulého.

V prípade súbehu dvoch dôchodkových dávok je nižšia z týchto dávok krátená na polovicu. Prevažne sa súbeh dávok vyskytuje u starobných dôchodcov so zosnulým manželom / manželkou, avšak pravidlo krátenia platí všeobecne pre vyššie definované dávky.

Spolu so základnými dôchodkovými dávkami vypláca Sociálna poisťovňa aj dodatočné dávky pre ich poberateľov. Prvou z nich je novozavedený rodičovský dôchodok (viď BOX 3). Rodičovský dôchodok je vyplácaný poberateľom starobného dôchodku, invalidného dôchodku po dovŕšení dôchodkového veku a výsluhového dôchodku, ak dieťa³⁴ poberateľa bolo dôchodkovo poistené (zamestnané) na území Slovenskej republiky dva roky dozadu. Dávka sa vypočíta ako 1,5 % vymeriavacieho základu dieťaťa s pred dvoch rokov, maximálne vo výške 120 % priemernej mzdy v tomto období.³⁵ Jedno dieťa zakladá nárok na výplatu rodičovského dôchodku u oboch rodičov (teda vyplatené dávky sú maximálne na úrovni 3 % vymeriavacieho základu dieťaťa), avšak rodič môže poberať dávku od akéhokoľvek počtu detí. Budúce dôchodkové nároky detí nie sú ovplyvnené.

Ďalšou dodatočnou dávkou je trinásty dôchodok, ktorý je vyplácaný raz ročne všetkým poberateľom dôchodkových dávok.³⁶ Dôchodcovia s celkovou hodnotou dôchodkových dávok nižšou ako aktuálne platné životné minimum (ŽM) majú nárok na maximálny trinásty dôchodok vo výške 300 eur. Hodnota trinásteho dôchodku s vyššími dôchodkami klesá, až kým nedosiahne minimálnu dávku 50 eur. V roku 2022 bol v reakcii na vysokú mieru inflácie vyplatený jednorazový štrnásty dôchodok s hodnotou dávky stanovenou na 70 % z trinásteho dôchodku.

Tabuľka 3.2 Trinásty dôchodok podľa výšky priznaného dôchodku

Výška dôchodku	Trinásty dôchodok
Do výšky 268,88 eur (100 % ŽM)	300
Od 268,88 do 963,32 eur	$300 - 0,36 * (\text{výška dôchodku} - \text{ŽM})$
Nad 963,32 eur	50

Indexácia

S cieľom zachovania kúpyschopnosti poberateľov dôchodkových dávok sú dôchodkové dávky každoročne od 1. januára valorizované. Valorizácia sa rovnako týka aj každého novopriznaného dôchodku v danom roku. Pre zachovanie princípu udržania životnej

³⁴ Vzťahuje sa na biologické, adoptované alebo legálne zverené dieťa do starostlivosti.

³⁵ V roku 2023 predstavuje maximálna výška mesačnej dávky 21,80 eur.

³⁶ Poberateľom starobných, predčasných starobných, invalidných, pozostalostných alebo výsluhových dôchodkov.

úrovne dôchodcov by rast dôchodkových dávok mal zohľadňovať rast cien domácností dôchodcov (dôchodcovskej inflácie). Nestály vývoj dôchodcovskej inflácie však historicky zapríčiňoval časté zmeny v mechanizme valorizácie. Pri nízkych úrovniach inflácie bola zavedená tzv. hybridná valorizácia, kedy boli dôchodky valorizované čiastočne v závislosti od inflácie a čiastočne od priemernej sumy dôchodkovej dávky. Využívaná bola aj tzv. švajčiarska metóda, kedy dôchodky rástli o percento určené ako priemer rastu miezd a rastu spotrebiteľských cien za prvý polrok roka, ktorý predchádzal aktuálnemu roku. V súčasnosti platí valorizácia čisto percentom rastu cien domácností dôchodcov za prvé tri kvartály predchádzajúceho kalendárneho roka (namiesto polroka, ktorý sa sledoval v minulosti). Naopak veľmi vysoké úrovne inflácie odhalili ďalší nedostatok v mechanizme valorizácie – časové oneskorenie. Napriek tomu, že sa vysoká inflácia odrazila aj vo vysokej valorizácii, dôchodkové dávky boli zvyšované vždy až na začiatku nového kalendárneho roka. Z toho dôvodu bol zavedený inštitút mimoriadnej valorizácie (viď BOX 3), podľa ktorého je v prípade vysokej valorizácie umožnené zvyšovať dôchodkové dávky aj v priebehu roka v prípade, ak inflácia prekročí 5 %.

Starobné dôchodkové sporenie – II. pilier

Starobné dôchodkové sporenie predstavuje príspevkovo definovaný kapitalizačný pilier dôchodkového systému, ktorý funguje od začiatku roka 2005. Systém je založený na fondovom financovaní a je silno regulovaný, kedy dohľad nad systémom vykonáva Národná banka Slovenska. Podstatou II. piliera je vytvorenie systému, ktorý má diverzifikovať dopady starnutia populácie v budúcnosti na primeranosť dôchodkového zabezpečenia a nepriamo aj na udržateľnosť. Sporitelia tak budú poberať dôchodok z dvoch zdrojov. Spolu s primerane krátenou dávkou z I. piliera³⁷ vyplácanou Sociálnou poisťovňou aj dávkou z II. piliera vyplácanou vybranou súkromnou poisťovňou. Zatiaľ čo výplata dávok z I. piliera závisí od ekonomickej a demografickej situácie na Slovensku, vývoj majetku v II. pilieri závisí prevažne od vývoja globálnej ekonomiky (v závislosti od zloženia kapitalizačných fondov jednotlivých DSS).

Zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení (ZoSDS) definuje starobné dôchodkové sporenie ako sporenie na osobný účet sporiteľa (§ 2). Princíp sporenia spočíva v prechode vlastníckeho práva k zaplatenému starobnému poisteniu z kolektívneho vlastníctva na súkromné vlastníctvo. Zaplatené povinné odvody na starobné dôchodkové poistenie rozdelia na dve časti (viď tabuľka 1). Časť poistného alokovaného pre II. pilier Sociálna poisťovňa presúva do DSS, ktoré ho odvádzajú na príslušné dôchodkové účty sporiteľov, kde sa zaplatené poistné akumuluje. Príspevky akumulujuce sa na osobných dôchodkových účtoch sa investujú do cenných papierov na finančných trhoch a do iných aktív, čo znamená kapitalizáciu odvedeného poistného.

---

³⁷ Výpočet krátenia dávky z I. piliera závisí od podielu presunutých odvodov do II. piliera a celkovej sumy odvodov na dôchodkové poistenie. Do úvahy sa berie poistné na dôchodkové poistenie vo výške 18,00 % a odvody do rezervného fondu solidarity vo výške 4,75 %, nakoľko tieto zdroje sa používajú čisto na výplatu aktuálnych dôchodkov. Pri výške odvodu 6,00 % do II. piliera (platnom od 2027) bude krátenie v danom roku vypočítané ako 6,00 % / 22,75 %, teda 26,40 %.

O spravovanie zaplatených príspevkov sa starajú súkromné dôchodkové správcovské spoločnosti. Jedná sa o akciové spoločnosti so sídlom v Slovenskej republike, ktorých predmetom činnosti je vytváranie a správa dôchodkových fondov (§ 47). Za túto činnosť sú oprávnené vyberať poplatky, ktoré znášajú ich klienti (§ 63). DSS sú oprávnené podieľať sa na zisku dôchodkových fondov prostredníctvom poplatkovej štruktúry určenej zákonom, ale samotný výber poistného vykonáva Sociálna poisťovňa, ktorá vybrané poistné odvádza na účet pre nepriradené platby, kde sa transformuje na dôchodkové jednotky, ktoré sa potom prerozdeľujú na príslušné dôchodkové účty v dôchodkovom fonde (§ 74a). V tomto smere je DSS v prevažnej miere správca príspevkov, avšak príspevky môže vyberať aj priamo vo forme dobrovoľných príspevkov, ktoré môže sporiteľ odvádzať nad rámec platených odvodov. Správa príspevkov je zverená viacerým konkurenčným DSS, ktoré si nových sporiteľov získavajú prostredníctvom slobodnej súťaže.

DSS vytvára a spravuje dôchodkové fondy, ktoré sa od seba líšia investičnou stratégiou a mierou rizikovosti (§ 72 ods. 4). Vytvorené musia byť povinne dva druhy fondov v každej DSS – dlhopisový garantovaný a indexový negarantovaný dôchodkový fond. DSS zriaďuje každému svojmu sporiteľovi dôchodkový účet, ktorí slúži na evidenciu dôchodkových jednotiek príslušného dôchodkového fondu (§ 94 ods. 1). Dôchodková jednotka vyjadruje podiel sporiteľa na majetku v príslušnom dôchodkovom fonde (§ 75 ods. 1). Majetok v dôchodkovom fonde je oddelený od majetku DSS, čím sa posilňuje ochrana sporiteľa. Hlavnou úlohou DSS je spravovať majetok v dôchodkovom fonde, ktorý nakupuje, predáva a vymieňa cenné papiere na finančnom trhu, za účelom čo najvyššieho zhodnotenia vloženého poistného. Systém fungovania dôchodkového fondu je obdobný ako pri podielových fondoch, pričom je ale úprava ZoSDS oveľa prísnejšia. Sporenie ponúka individuálne garancie (§ 63d), ktoré zabezpečujú návratnosť vlozenej istiny, avšak len pre povinné prostriedky vložené do garantovaných dlhopisových fondov. Prostriedky investované v negarantovaných fondoch nie sú predmetom žiadnej garancie.

BOX 2: Predvolená investičná stratégia

II. pilier dlhodobo čelil silnému nesúladu alokácie majetku sporiteľov s ich časovým horizontom sporenia. Napriek tomu, že historicky viaceré fondy II. piliera dosahovali v porovnaní s obdobnými fondmi v krajinách OECD nadpriemerné výnosy, celkové priemerné zhodnotenie úspor zaostávalo za priemerom OECD.³⁸ Príčinou bola nevhodná alokácia vysokého podielu prostriedkov sporiteľov (až tri štvrtiny) v konzervatívnych dlhopisových garantovaných fondoch, ktoré dosahujú dlhodobo nižšie zhodnotenie. Neoptimálne rozdelenie značne ovplyvnil aj jednorazový presun sporiteľov do dlhopisových garantovaných fondov v roku 2013, tzv. „akcia návratky“. DSS boli na základe § 123ai ZoSP povinné najneskôr do konca februára 2013 zaslať všetkým sporiteľom v zmiešaných, akciových a indexových fondoch určené tlačivo - návratky. Sporitelia, ktorí mali záujem zostať v týchto dôchodkových fondoch, boli povinní aktívne tlačivo doručiť DSS do 31. marca 2013, inak boli presunutí do dlhopisových garantovaných fondov. Nakoľko väčšina

³⁸ Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky, ÚHP, 2017.

sporiteľov aktívne nespravuje svoje rozloženie majetku, presunutá bola značná časť sporiteľov. Sporitelia tak kvôli nesprávnej alokácii zdrojov, v dôsledku akcie návratky, prišli o dve až sedem miliárd eur hodnoty aktív za obdobie od 2005 do 2019.³⁹

Z toho dôvodu bola v roku 2022 zavedená⁴⁰ predvolená investičná stratégia na báze životného cyklu sporiteľa. V prvej časti sporenia, kedy je investičný horizont najdlhší a riziko volatility v negarantovaných fondoch najviac mitigované, bude majetok sporiteľa alokovaný výlučne do indexových negarantovaných fondov s vyšším potenciálnym výnosom. V ustanovenom veku 50 rokov sa začne majetok postupne presúvať do menej rizikových dlhopisovo garantovaných fondov. Tento vek sa bude zvyšovať s rastom dôchodkového veku o jeden celý rok s cieľom zachovania pomerného rozdelenia častí sporenia. Sporenie v predvolenej investičnej stratégii je dobrovoľné a sporitelia majú možnosť si sporiť ľubovoľne, a to aj vo viacerých dôchodkových fondoch, ktoré spravuje DSS. Od veku 50 rokov však musí byť dodržaný minimálny objem majetku sporiteľa v dlhopisovom garantovanom dôchodkovom fonde bez ohľadu na účasť v predvolenej investičnej stratégii. Tento pomer je možné znížiť na polovicu písomným oznámením pre DSS. Tabuľka 3 ukazuje rozloženie majetku v predvolenej investičnej stratégii a teda aj minimálny podiel v dlhopisovom fonde a rovnako aj minimálne hranice pri zvolení si neúčasti na predvolenej stratégii.

Tabuľka 3.3 Rozloženie majetku v predvolenej investičnej stratégii do dovŕšenia dôchodkového veku

Vek	Indexový fond	Dlhopisový fond	Vyviazanie na jednu polovicu	
			Indexový fond	Dlhopisový fond
do 49	100	0	100	0
50	96	4	98	2
51	92	8	96	4
52	88	12	94	6
53	84	16	92	8
54	80	20	90	10
55	76	24	88	12
56	72	28	86	14
57	68	32	84	16
58	64	36	82	18
59	60	40	80	20
60	56	44	78	22
61	52	48	76	24
62	48	52	74	26
63	44	56	72	28
64	40	60	70	30

Každý sporiteľ, na ktorého sa vzťahuje automatická účasť v II. pilieri, sa automaticky stáva sporiteľom v predvolenej investičnej stratégii. Všetci ostatní sporitelia majú možnosť byť sporiteľmi v predvolenej investičnej stratégii na základe svojho rozhodnutia. Predvolená investičná stratégia nie je povinná a je možné sa z nej vyviazať.

³⁹ Ódor & Povala, 2020.

⁴⁰ Zákon č. 399/2022 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení. Implementovanie naviazané na Komponent 18 Plánu obnovy a odolnosti.

Povinnosť participácie v systéme dôchodkového sporenia bola od jeho vzniku častokrát menená. Pri vzniku II. piliera bola účasť povinná bez možnosti vystúpenia, ktorá bola v roku 2008 zmenená na dobrovoľnú. V roku 2012 bola participácia opäť stanovená ako povinná, avšak s možnosťou vystúpenia do dvoch rokov. Následne od 1. januára 2013 bol vstup do II. piliera určený dobrovoľne s možnosťou vstupu kedykoľvek do dovŕšenia 35 rokov veku. Aktuálne, od mája 2023, je účasť povinná pre všetkých novo vstupujúcich pracovníkov na trh práce, s možnosťou vystúpenia do dvoch rokov a opätovného vstúpenia do veku 40 rokov. Ak sa jednotlivec rozhodne zo systému vystúpiť a následne doň opäť vstúpiť, nemôže už opätovne vystúpiť.

Spôsob vyplácania dávok je zložený z dvoch fáz, rozdelených na polovicu strednej dĺžky dožitia sporiteľa v momente začiatku poberania (predčasného) starobného dôchodku. Prvá fáza predstavuje tzv. programový výber, kedy má sporiteľ možnosť poberať dávku z polovice nasporenej sumy počas celého obdobia alebo si môže danú sumu vybrať jednorazovo. Druhá fáza spočíva v zakúpení doživotnej anuity z druhej polovice nasporenej sumy, spolu s dodatočnými nasporenými prostriedkami za obdobie programového výberu. Sporiteľ musí uzatvoriť zmluvu o budúcej zmluve o vyplácaní doživotného starobného dôchodku s príslušnou životnou poisťovňou. Následne je DSS povinná presunúť hodnotu dôchodkového účtu sporiteľa životnej poisťovni a životná poisťovňa je povinná so sporiteľom uzatvoriť zmluvu o vyplácaní doživotného (predčasného) starobného dôchodku.

Účelom starobného dôchodkového sporenia je spolu so starobným poistením zabezpečiť sporiteľovi príjem v starobe a pozostalým pre prípad smrti. Vypláca sa z neho starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, pozostalostný dôchodok (vdovský, vdovecký a sirotsky dôchodok) a výnos z investovania. Výška dôchodkovej dávky závisí od výšky zaplatených príspevkov a miery ich zhodnotenia, dĺžky sporenia, veku odchodu do dôchodku a od zvoleného spôsobu poberania dôchodku. Výplatná fáza (§ 29) je upravená tak, aby bola investičná fáza predĺžená aj na čas poberania dôchodku. Základnou formou výplaty je programový výber, počas ktorého je dôchodok vyplácaný z časti prostriedkov a druhá časť je naďalej investovaná. Po je uplynutí je vyplácaný doživotný dôchodok vo forme doživotnej anuity. Okrem programového výberu je možné polovicu prostriedkov vyplatiť aj jednorazovo, prípadne môžu byť úspory vyplatené formou dočasného dôchodku.

BOX 3: Reforma dôchodkového systému na Slovensku (I. a II. pilier)

Dôchodkový systém podlieha častým legislatívnym zmenám. Dôvodom býva politický cyklus a rozdielna politická orientácia po výmene vlády. Významným faktorom je rigidita systému, kedy absentujú automatické mechanizmy, ktoré by upravovali parametre systému v závislosti od makroekonomického a demografického vývoja v spoločnosti. Objavili sa snahy o ukotvenie hlavných parametrov dôchodkového systému do Ústavy SR návrhom Ústavného zákona o primeranom hmotnom zabezpečení v starobe.⁴¹ Prijatie takéhoto zákona si však vyžaduje široký konsenzus odbornej verejnosti a politickým spektrom. Z toho dôvodu

⁴¹ <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2020/549/>

zákon prijatý nebol. Napriek tomu boli v roku 2022 prijaté široké reformy I. a II. piliera, spolu so snahou zreformovať aj III. pilier. Reformy sledujú zlepšenie udržateľnosti a adekvátnosti systému a detailnejšie sú popísané nižšie v tomto Boxe.

Reforma I. piliera dôchodkového systému⁴² sleduje primárne aplikáciu zmien v Ústave SR prijatých v decembri 2020.⁴³ Za týmto účelom bolo rozšírenie schémy predčasného starobného dôchodku o možnosť odchodu do dôchodku po odpracovaní 40 rokov, so zníženým malusom z 0,5 % na 0,3 %. Právo asignovať časť zaplatených odvodov osobe, ktorá danú osobu vychovala a poberá hmotné zabezpečenie v starobe bolo zabezpečené formou zavedenia rodičovského dôchodku. Podľa neho môžu rodičia pracujúcich detí dostávať dodatočnú dávku k dôchodku, odvíjajúcu sa od zárobku detí. Reforma zároveň reaguje na zrušenie dôchodkového stropu vo výške 64 rokov z Ústavy SR naviazaním rastu dôchodkového veku na rast strednej dĺžky života. Existujúca tabuľka dôchodkového veku⁴⁴ pre kohorty do roku narodenia 1966 je ponechaná a dôchodkový vek pre nasledujúce kohorty bude stanovovaný opatrením Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky šesť rokov dopredu. Medzi ďalšie prijaté opatrenia patrí spomalenie rastu aktuálnej dôchodkovej hodnoty zo 100 % rastu podľa priemernej mzdy na 95 % rast, spolu s dočasným zmrazením sadzieb odvodov do II. piliera.

Nad rámec komplexnej reformy I. piliera boli prijaté dodatočné opatrenia spojené s kompenzáciou vysokej inflácie. Ako prvé boli jednorazovo vyplatené 14. dôchodky, ktoré boli postavené na báze 13. dôchodku v nižšej výške. Následne sa ustanovil mechanizmus mimoriadnej valorizácie s permanentnou platnosťou. Napriek tomu, že valorizácia dôchodkov je naviazaná na infláciu, zvýšenú infláciu reflektuje až oneskorene. Preto budú podľa nového mechanizmu dôchodky valorizované aj v priebehu kalendárneho roka v prípade, že inflácia presiahne 5 %. Štandardná valorizácia na začiatku roka bude upravená o výšku mimoriadnej valorizácie. Minimálne dôchodky boli rozmrazené a opätovne naviazané na výšku životného minima, avšak vo vyššej percentuálnej hodnote.

Ďalšie reformy v rámci I. piliera sa týkali zmien v existujúcich schémach a zlepšení informovanosti o budúcich dôchodkoch. Aktualizované boli percentuálne miery poklesu zárobkovej činnosti pre vybrané ochorenia tak, aby reflektovali aktuálne lekárske poznatky. Poberanie vdovských a vdoveckých dôchodkov bolo predĺžené z jedného roka na dva, spolu s úpravou obnovenia výplaty na starobnom dôchodku pre vybrané skupiny. Bola prijatá legislatíva potrebná pre budúce zavedenie informačného listu o budúcich dôchodkových nárokoch zo všetkých troch pilierov dôchodkového systému, podľa vzoru tzv. oranžovej obálky.

Reforma II. piliera sleduje zlepšenie adekvátnosti systému prostredníctvom zefektívnenia dôchodkového sporenia. Zlepšenie efektívnosti zvyšuje budúcu mieru náhrady z II. piliera a vytvára možnosť pre potenciálnu konsolidáciu I. piliera, ktorý čelí problémom s udržateľnosťou, v budúcnosti. Nosným opatrením pre naplnenie tohto cieľa je zavedenie predvolenej investičnej stratégie na báze životného cyklu pre nových sporiteľov, spolu so

⁴² Zákon č. 352/2022 Z. z. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2022/352/20230201.html>

⁴³ Odseky 3, 4 a 5 čl. 39 Ústavy SR (<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>)

⁴⁴ Príloha č. 3a k zákonu č. 461/2003 Z. z.

skupinou existujúcich pasívnych sporiteľov. Investičný horizont predĺžila aj úprava výplatnej fázy, kde sa ako preferovaná forma výberu nastavila na programový výber. Počas neho sa výber delí na dve fázy, pričom počas prvej bude polovica majetku naďalej investovaná. Úpravou prešla aj poplatková politika DSS, povinnosť DSS vytvárať a spravovať indexové fondy s kvalitatívnymi podmienkami na ich zloženie. Maximalizácia vplyvu II. piliera v budúcnosti bola zabezpečená opätovným zavedením automatického vstupu do II. piliera pre novo vstupujúcich na trh práce, s možnosťou vystúpenia.

Doplňkové dôchodkové sporenie – III. pilier

Podnikové dôchodkové schémy boli zavedené už pred samotnou reformou dôchodkového systému zákonom č. 123/1996 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov. Účelom doplnkového poistenia bolo získať doplnkový dôchodkový príjem v starobe, invalidite alebo pre pozostalých. Tento zákon bol neskôr nahradený zákonom č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení. Povaha oboch zákonov z teoretického členenia dôchodkových systémov vykazuje prvky druhej úrovne dôchodkového zabezpečenia a slúžia ako doplnok k dôchodkovému poisteniu. Nahradením pôvodného zákona prišlo k narušeniu výlučnej povahy zamestnaneckých schém zavedením možnosti dobrovoľného vstupu do doplnkového dôchodkového sporenia aj osobám, ktoré nie sú zamestnancami. III. pilier je však stále povinný pre vykonávajúcich tzv. rizikové práce, do ktorých patria práce zaradené do 3. alebo 4. kategórie podľa osobitného predpisu⁴⁵ a práce zamestnanca, ktorý vykonáva profesiu tanečníka alebo zamestnanca, ktorý je hudobný umelec vykonávajúci profesiu hráča na dychový nástroj.

Doplňkové dôchodkové sporenie je založené na obdobnom fungovaní, ako starobné dôchodkové sporenie (najmä v podobe pred jeho reformou, viď BOX 3), len s tým rozdielom, že zamestnávateľ môže prispievať na dôchodkový účet zamestnanca (pri osobitných, zákonom stanovených kategóriách prispievať musí) vopred stanovenú finančnú čiastku. Systém je súkromný, príspevky sú odvádzané nad rámec povinného sociálneho poistenia, priamo ich vyberá doplnková dôchodková spoločnosť (DDS) a vlastnícke právo k zaplateným príspevkom (aj príspevky zaplatené zamestnávateľom) má účastník sporenia. Odvádzané finančné prostriedky sa akumulujú na osobných účtoch účastníkov v doplnkových dôchodkových fondoch, ktoré sú spravované DDS. DDS tieto prostriedky investujú na finančných trhoch s cieľom ich zhodnotenia. Dávky poskytované z tohto piliera majú pokrývať hlavne starobu ako sociálnu udalosť, avšak nie je vylúčené, aby sa účastník sporenia rozhodol predčasne vystúpiť z tohto dôchodkového piliera a vybrať si nasporené prostriedky aj keď nenastala sociálna udalosť. Možnosť kedykoľvek si vybrať nasporené prostriedky je však možná len pre tých, čo uzatvorili účastnícku zmluvu pred rokom 2014.

Vďaka možnosti zamestnávateľa prispievať na doplnkové dôchodkové sporenie sa táto schéma prevažne využíva ako zamestnanecký benefit. Od roku 2014 bola zavedená aj

⁴⁵ § 31 zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

daňová úľava na doplnkové dôchodkové poistenie ako ďalší motivačný mechanizmus pre účasť na doplnkovom sporení. Príspevky na doplnkové dôchodkové poistenie je možné daňovo odpočítať maximálne do výšky 180 eur ročne. Daňová úľava sa vzťahuje len na nových účastníkov tretieho piliera alebo starších účastníkov, ktorí akceptovali prísnejšie pravidlá výplatnej fázy (nemôžu si vybrať prostriedky kedykoľvek, ale až v ohraničenom veku).

Výsluhové zabezpečenie silových rezortov

Popri všeobecnom systéme dôchodkového zabezpečenia, ktorý pokrýva prevažnú väčšinu obyvateľstva Slovenskej republiky, existuje aj samostatný systém sociálneho zabezpečenia, ktorý sa vzťahuje na profesionálnych vojakov, príslušníkov Policajného zboru, Hasičského a záchranného zboru, Horskej záchranej služby, Slovenskej informačnej služby, Národného bezpečnostného úradu, Zboru väzenskej a justičnej stráže a železničnej polície a colníkov. Zjednodušene možno uvedené skupiny označiť ako príslušníkov silových rezortov (Ministerstva vnútra SR, Ministerstva obrany SR, Ministerstva spravodlivosti SR), i keď uvedený systém sociálneho zabezpečenia zahŕňa aj príslušníkov, ktorí sú zaradení na výkon štátnej služby do oblasti, ktorú zabezpečuje (riadi) Ministerstvo financií SR, Národný bezpečnostný úrad a Slovenská informačná služba. Rovnako ako univerzálny systém, jedná sa o uzavretý, priebežne financovaný, povinný, dávkovo definovaný systém. Je však založený na rozdielnych princípoch. Nie je solidárny podľa výšky príjmu, ale výrazne viac odmeňuje dĺžku služby.

Odchod do výsluhového dôchodku však nemusí znamenať aj odchod z trhu práce.

Príspevky do dôchodkového systému

Rovnako ako vo všeobecnom systéme sú príspevky na sociálne poistenie platené vo forme odvodov z hrubej mzdy tak zamestnancom, ako aj zamestnávateľom. Na rozdiel od všeobecného systému však neplatí žiaden strop na zaplatené odvody a ich výška a zloženie sa líši.

Tabuľka 3.4 Výška príspevkov na sociálne poistenie vo výsluhovom systéme

	Zamestnanec	Zamestnávateľ	Spolu
Starobné poistenie	7,00	20,00	27,00
Invalidné poistenie	3,00	3,00	6,00
Dočasný príspevok	1,00	1,00	2,00
Spolu	11,00	24,00	35,00

Dôchodková dávka

Nárok na dôchodkovú dávku vzniká ukončením zamestnaneckého pomeru v silových zložkách a nie je naviazaný na konkrétny dôchodkový vek. Minimálne obdobie dôchodkového poistenia bolo pred rokom 2013 stanovené vo výške 15 rokov. V danom roku bola prijatá reforma, podľa ktorej sa ODP postupne rastie do roku 2032 až kým nedosiahne dĺžku 25 rokov. Výška dôchodku sa následne vypočíta ako 37,5 % priemernej

mesačnej mzdy (miera náhrady) za posledných 10 rokov pred ukončením zamestnania. Miera náhrady sa s rastom kariéry zvyšuje až do výšky 65 %.

Typy dávok

Zo systému výsluhového zabezpečenia sa vypláca viacero dávok:

- Starobný dôchodok,
- Invalidný dôchodok (čiasťočný a plný),
- Pozostalostný dôchodok (vdovský, vdovecký a sirotsky),
- Dôchodok za výsluhu rokov,
- Výsluhový príspevok,
- Odchodné,
- Úmrtné,
- Dávky úrazového zabezpečenia pozostalých.

Indexácia

Dôchodkové dávky výsluhového systému sú indexované dôchodcovskou infláciou rovnakým spôsobom, ako dávky vo všeobecnom systéme.

Osobitné sociálne poistenie príslušníkov obecnej polície

Sociálna poisťovňa spravuje systém predčasného odchodu do dôchodku pre príslušníkov obecnej polície. Ide o relatívne novú dôchodkovú schému, ktorá je účinná od 1. apríla 2020 a slúži ako alternatíva k výsluhovému systému, pod ktorý príslušníci obecnej polície nespádajú. Pokrýva obdobie len pred dosiahnutím dôchodkového veku, po dosiahnutí ktorého je krytie zabezpečené univerzálnym systémom.

Nárok vzniká, ak policajt dovŕšil vek najmenej 56 rokov a jeho služobný pomer trval najmenej 25 rokov. Výška dávky predstavuje 60 % mesačnej mzdy v najvyššie zárobkovom roku za posledných 10 rokov pred ukončením pracovného pomeru. Príspevok sa indexuje podľa dôchodcovskej inflácie, rovnako ako v univerzálnom dôchodkovom systéme. Dávka zaniká dovŕšením dôchodkového veku, priznaním predčasného starobného dôchodku, opätovným nástupom do zamestnania na miestnej polícii (inú prácu poberatelia vykonávať môžu) alebo v prípade úmrtia. Systém je financovaný príspevkami stanovenými vo výške 3 % z vymeriavacieho základu, ktoré však pravdepodobne nepokryjú výdavky v plnej miere.⁴⁶ Potrebné budúce dofinancovanie systému nie je legislatívne upravené, pravdepodobne však bude kryté transferom zo štátneho rozpočtu. Ustanovenia týkajúce sa platenia príspevkov sú účinné od 1. apríla 2020, pričom dôchodkové dávky z programu sa začnú poskytovať od 1. januára 2024.

Adekvátnosť dôchodkového zabezpečenia

Adekvátnosť v zásade vyjadruje primeranosť dôchodkovej dávky pre udržanie určitého

---

⁴⁶ RRZ, 2020a, Kvantifikácia vplyvu opatrení: Osobitné sociálne poistenie príslušníkov obecnej polície.

životného štandardu. Dôchodkový systém má vytvoriť dostatočné hmotné zabezpečenie v prípade staroby, v závislosti od príjmu počas pracovnej kariéry. Dávky poskytované z dôchodkového systému majú zabezpečovať životné potreby poberateľa prakticky až do konca jeho života. S výškou poskytovanej dôchodkovej dávky sa v teórii aj praxi dôchodkového zabezpečenia stretávame s pojmom primeranosť dôchodkového systému. „Dôchodkový systém, ktorý poskytuje primerané dávky je systém, ktorý predchádza chudobe počas staroby a poskytuje spoľahlivý prostriedok na zabezpečenie príjmu na pokrytie celoživotnej spotreby pre väčšinu populácie“.⁴⁷

Holzmann a Hinz (2005) definujú adekvátny dôchodkový systém ako systém, ktorý prináša benefity každému obyvateľovi, ktoré sú dostatočné na prevenciu chudoby v pokročilom veku na absolútnej úrovni špecifickej pre konkrétnu krajinu, spolu s poskytovaním spoľahlivých prostriedkov na plynulú celoživotnú spotrebu pre veľkú väčšinu obyvateľstva. Adekvátnosť je teda definovaná niekoľkými hlavnými cieľmi verejného dôchodkového systému. Môžeme medzi ne zaradiť znižovanie chudoby a zabezpečovanie spotreby jednotlivcov na základe ich preferencií a obmedzení, pričom ich životný štandard príliš nepoklesne v porovnaní s obdobím pred odchodom do dôchodku. Ako ďalší cieľ môžeme pridať vytvorenie rovnováhy medzi generáciami, aby sa predišlo vysokým rozdielom v zdrojoch alokovaných pracovníkom a dôchodcom. Adekvátnosť penzijného systému v súhrne vieme merať:

1. Schopnosťou predchádzať chudobe,
2. Mierou, do akej nahrádzajú príjmy z práce,
3. Časom, počas ktorého ľudia dostávajú dôchodky vyplácané.

BOX 4: Aktuárna férovosť

Poistno-matematicky férová dôchodková dávka je vtedy, keď sú vyrovnané celoživotné individuálne dôchodkové nároky s celkovými odvedenými príspevkami.⁴⁸ Podľa danej definície neexistuje akákoľvek forma redistribúcie a každý zo systému dostane presne toľko, koľko doň vloží, vrátane získaných úrokov pred odchodom do dôchodku. Pre určenie aktuárnej férovosti dôchodkovej dávky je potrebné zmerať celoživotné príspevky a vyplatené dôchodky pre daného jednotlivca.

Miera náhrady dôchodkových dávok je dôležitým merateľným indikátorom adekvátnosti dôchodkového systému. Vyjadruje pomer poskytovanej dávky k výške pred dôchodkového zárobku poberateľa a tým ukazuje stav ku ktorému je príjem nahradený, keď oprávnená osoba odíde do dôchodku. Jej výška určuje stupeň, ktorým dôchodkový systém prerozdeľuje príjem medzi jednotlivcov rozdielnych úrovní pred dôchodkových príjmov. Úroveň miery náhrady závisí hlavne od ekonomických možností danej spoločnosti a od miery zásluhovosti a solidarity pri výpočte dôchodkovej dávky.

⁴⁷ Holzmann a Guven, 2009.

⁴⁸ Queisser a Whitehouse, 2006.

Právny rozmer adekvátnosti

Ústavnoprávny rozmer práva na dôchodkové zabezpečenie zakotveného v druhej hlave, piatom oddieli v čl. 39 odseku 1 Ústavy SR, ktorý stanovuje právo občanov na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu a strate živiteľa. Ústava bližšie nedefinuje pojem primeranosti a v odseku 3 tohto článku odkazuje na zákonnú úpravu, ktorá bližšie stanoví podrobnosti. Definíciu primeranosti zároveň spoluurčujú aj medzinárodné záväzky Slovenskej republiky, ktoré majú prednosť pred zákonom (čl. 7 Ústavy SR). Viaceré medzinárodné dohovory určujú obsah primeranosti hmotného zabezpečenia v starobe. V rámci slovenského právneho poriadku žiaden zákon nevymedzuje legálnu definíciu, ktorá by stanovovala, čo je primeranosť hmotného zabezpečenia v starobe. Legislatíva tak ponecháva priestor pre právnu teóriu a súdnu prax na vymedzenie výšky primeranosti dôchodkových dávok poskytovaných v starobe. V rámci ústavnoprávných úvah o primeranosti je potrebné mať na zreteli predovšetkým fakt, že dôchodkový systém musí zabezpečiť ďalšiu existenciu jednotlivca pri rešpektovaní jeho ľudskej dôstojnosti.⁴⁹ Predovšetkým by mala dôchodková dávka znemožniť nástup chudoby jednotlivca spôsobenú stratou doterajšieho príjmu jednotlivca. Výška dôchodkovej dávky tak bude vymedzovať životný štandard jej poberateľa.

Adekvátnosť dôchodkového zabezpečenia je vyjadrená najmä výškou poskytovanej dôchodkovej dávky ako takej, aj v porovnaní so zaplatenými príspevkami. Adekvátnosť výšky dôchodkovej dávky tak môžeme ohraničiť spodnou, minimálnou výškou a hornou maximálnou výškou dávky.

Na určenie spodnej hranice adekvátnosti, teda určenie pomyselnej úrovne, pod ktorou by výška dôchodkovej dávky nemala klesnúť determinuje aj Ústava v čl. 39 ods. 2, kde zakotvuje ďalšie sociálne právo: „*ten, kto je v hmotnej núdzi, má právo na pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok.*“⁵⁰ Hmotná núdza je stav, keď príjem členov domácnosti nedosahuje sumy životného minima ustanovené osobitným predpisom a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov zabezpečiť príjem alebo zvýšiť príjem. Adekvátne dôchodkové zabezpečenie tak nesmie poklesnúť pod hranicu životného minima. Výška dôchodkovej dávky tak dostáva zákonný limit pre vymedzenie spodnej hranice na úrovni dávky v hmotnej núdzi. V praxi môže nastať situácia, že vyplácané dôchodkové dávky nedosahujú výšku životného minima alebo jednotlivec v dôchodkovom veku nemá nárok na dávku z dôchodkového systému (neodpracoval aspoň 15 rokov). Príliš nízky dôchodok môže byť zapríčinený veľmi krátkou pracovnou kariérou spojenou s nízkym zárobkom. Adekvátnosť dôchodkového zabezpečenia je tak zabezpečená buď kombináciou dôchodkových dávok, kedy jednotlivec môže poberať napríklad starobný a pozostalostný dôchodok. Alternatívne je adekvátnosť zabezpečená dávok poskytovaných zo systému pomoci v hmotnej núdzi.

Adekvátnosť je s častí vymedzená aj určenými minimálnymi úrovňami dôchodkových

⁴⁹ Lacko 2012 Hmotné zabezpečenie v starobe.

⁵⁰ Ústava SR

dávok. Minimálnu výšku poskytovaného PSD nepriamo vymedzuje aj ZoSP v ustanovení podmienok pre poberanie predčasného starobného dôchodku v § 67. Skoršie poberanie dôchodku formou PSD je spojené s krátením priznanej dávky v dvoch režimoch, preto je potrebné zabezpečiť adekvátnosť dávky definovaním spodnej hranice. V prípade odpracovania 40 rokov je dávka krátená o 0,3 % za každý začatý mesiac pred dovŕšením dôchodkového veku, inak je krátená o 0,5 %. Krátenie znižuje adekvátnosť dávky, keďže sleduje iný princíp – aktuárnu neutralitu (viď BOX 5). Zákon stanovuje ako jednu z podmienok na vyplácanie PSD splnenie predpokladu, že suma poberanej dávky bude vyššia ako 1,6-násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu.⁵¹ Zákon tak stanovuje minimálnu výšku dávky na priznanie PSD, čím nepriamo definuje primeranosť tejto dávky. V prípade, ak by predpokladaná výška vyplácaného PSD nepresahovala stanovené minimum, nebudú splnené všetky náležitosti dávkovej schémy a tým nevznikne nárok na výplatu PSD.

V rámci stanovenia minimálnej výšky SD nie je minimálna výška v ZoSP určená priamo. Výška dôchodkovej dávky závisí od jej výpočtu u každého jednotlivca osobitne. Koeficienty výpočtu stanovujú určité minimum, pod ktoré výpočet nemôže klesnúť – ODP musí byť na úrovni 25 rokov a POMB na úrovni 0,2. Koeficient solidarity pri výpočte dávky, kedy sa k POMB v hodnote nižšej ako 1,0 pripočíta 16 % z rozdielu medzi hodnotou 1,0 a daným POMB poistenca, zvyšujú adekvátnosť nad rámec získaných nárokov jednotlivca. Pri dostatočne dlhej kariére poistencov je poistencovi zabezpečený dôchodkový príjem na takej úrovni, aby nebol odkázaný na pomoc v hmotnej núdzi prostredníctvom inštitútu minimálneho dôchodku.

Poistencom, ktorí získajú minimálne 30 rokov kvalifikovaného obdobia⁵² dôchodkového poistenia a po dovŕšení dôchodkového veku je ich priznaný starobný alebo invalidný dôchodok nižší ako minimálny dôchodok, Sociálna poisťovňa dávku zvýši na sumu minimálneho dôchodku. Splnením danej podmienky má poberateľ dôchodku nárok na doplatok do minimálneho dôchodku na úrovni 145 % životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Okrem toho dochádza k zvýšeniu minimálneho dôchodku o 2,5 p. b. za každý ďalší rok obdobia dôchodkového poistenia až do 39 rokov kariéry, po ktorom nasleduje zvyšovanie o 3 p. b. do 49 rokov kariéry, 5 p. b. do 59 rokov a 7,5 p. b. za každý ďalší rok kariéry nad 59 rokov. Dôchodcom je tak zabezpečená vyššia životná úroveň, ako by vyplývala z odvedených prostriedkov aj nad rámec solidarity pri výpočte dôchodkovej dávky.

BOX 5: Aktuárna neutralita

Aktuárna neutralita predstavuje hraničný koncept, podľa ktorého má byť celková suma celoživotne vyplatených dôchodkových dávok identická bez ohľadu na to, kedy sa

⁵¹ Pôvodne bola minimálna výška na úrovni 1,2-násobku životného minima. Zavedenie možnosti odchodu do PSD po 40 odpracovaných rokoch vytvára možnosť relatívne vysokého krátenia priznanej dávky z dôvodu potenciálne vysokého časového horizontu medzi vekom odchodu do dôchodku a dôchodkového veku jednotlivca. Z toho dôvodu bola podmienka sprísnená.

⁵² Do kvalifikovaného obdobia sa započítavajú len roky, v ktorých bol vymeriavací základ pre platenie poistného najmenej vo výške 24,1 % priemernej mzdy v danom roku.

jednotlivec rozhodne odísť do dôchodku. Výška dávky sa mení iba v závislosti od dodatočných nárokov získaných v danom roku (Queisser a Whitehouse, 2006). Skorší začiatok poberania dôchodku znamená jeho krátenie neutrálnym koeficientom, keďže dávka je poberaná dlhšie časové obdobie. Podobne pri neskoršom odchode do dôchodku je vyplácaná prémia z dôvodu kratšieho obdobia, počas ktorého je dávka vyplácaná.

Definovanie aktuárnej neutrality v dôchodkovom systéme je možné dvoma spôsobmi – z pohľadu systému ako celku alebo z pohľadu jednotlivca. V aktuárne neutrálnom systéme je naakumulovaný majetok dvoch jednotlivcov s identickou kariérou odchádzajúcich do dôchodku v rovnakom roku, ale v rôznom veku, rovnaký. Týmto spôsobom je zabezpečená spravodlivosť medzi jednotlivcami vstupujúcimi do dôchodku. Z pohľadu jednotlivca je dôchodkový systém aktuárne neutrálny, ak je jednotlivec indiferentný voči odchodu do dôchodku predčasne, v dôchodkovom veku alebo po jeho dosiahnutí v prípade, že za dané obdobie neakumuluje dodatočný majetok. Celková suma vyplatených dôchodkových dávok, ktorá mu bude vyplatená, bude v každom prípade rovnaká, bez ohľadu na jeho rozhodnutie. Podľa OECD je ročná miera aktuárne neutrálneho krátenia v slovenskom dôchodkovom systéme na úrovni 6,8 %.⁵³ To približne zodpovedá ročnému kráteniu v pôvodnej schéme predčasného starobného dôchodku, teda 6,5%. Znížené krátenie pri odpracovaní 40 rokov, 3,9 %, sa preto javí ako nižšie, ako aktuárne neutrálne a preto motivujúce k predčasnému odchodu do dôchodku. Spôsob výpočtu OECD však neberie do úvahy niektoré špecifiká dôchodkového systému na Slovensku, ako vplyv rastu ADH. Rastúca ADH zvyšuje priznaný dôchodok v nasledujúcom roku aj bez toho, že by jednotlivec nadobudol dodatočné nároky, čo znižuje aktuárne neutrálny bonus / malus.

Systém výsluhového zabezpečenia silových rezortov stanovuje priamo v rámci dávkovej formuly mieru náhrady dôchodkovej dávky. Pri splnení podmienky minimálnej služobnej doby (25 rokov) je miera náhrady stanovená na 37,5 % a s rastom kariéry v ozbrojených zložkách rastie maximálne na 65 %. Adekvátnosť dôchodkovej dávky je tak zabezpečená permanentne bez ohľadu na demografický a makroekonomický vývoj, ktorý ju priamo neovplyvňuje. To isté platí aj pre pred dôchodkový systém obecnej polície, kde je miera náhrady fixne stanovená na 60 %. Tá však platí len do dovŕšenia dôchodkového veku, kedy dávka zaniká a jej poberatelia začnú poberať dávku zo všeobecného systému. Po prechode ich miera náhrady môže výrazne klesnúť z rôznych dôvodov, ako je krátka dĺžka kariéry zapríčinená práve umožnením skoršieho odchodu zo služby a poberaním osobitného príspevku.

3.2. Udržateľnosť

Udržateľnosť v širokom slova zmysle znamená vytrvalosť systémov a procesov. V prostredí verejných financií a problematiky dôchodkového systému, udržateľnosť hodnotí očakávaný vplyv starnutia obyvateľstva v kontexte aktuálnej fiškálnej pozície a nastavenia politik. Súčasnú nastavenie politik (fiškálna pozícia, dôchodkový a zdravotný systém) by

⁵³ Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators.

malo pri aktuálnej výške zadlženia a salda verejnej správy zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť tak, aby sa dlh v základnom očakávanom scenári nezvyšoval nekontrolovane. Za účelom hodnotenia dlhodobej udržateľnosti EK aj MF SR používa dva základné indikátory udržateľnosti S1 (strednodobý horizont) a S2 (dlhodobý horizont):

- S1 – je hodnota, o ktorú sa musí trvalo zmeniť aktuálne primárne štrukturálne saldo, aby hrubý dlh verejnej správy o 15 rokov od jeho merania nepresiahol úroveň 60 % HDP
- S2 – predstavuje hodnotu, o ktorú sa musí trvalo zmeniť primárne štrukturálne saldo, aby sa súčasná hodnota budúcich primárnych sáld rovnala súčasnej úrovni hrubého dlhu. Na rozdiel od S1, indikátor S2 berie do úvahy projekcie v nekonečnom horizonte, pričom požadovaná zmena salda má zabezpečiť stabilizáciu aktuálnej úrovne dlhu.

Právny rozmer udržateľnosti

Ústava SR v prvom oddieli tretej hlavy, čl. 55a ustanovuje, že „Slovenská republika chráni dlhodobú udržateľnosť svojho hospodárenia, ktoré sa zakladá na transparentnosti a efektívnosti vynakladania verejných prostriedkov.“⁵⁴ Ide skôr o všeobecné pravidlo, ako priamo zaväzujúci nástroj, ktorý by konkrétne obmedzoval navrhované legislatívne zmeny, či už v dôchodkovom systéme alebo všeobecne, v prípade, ak by ich zavedenie predstavovalo negatívny vplyv na dlhodobú udržateľnosť. Zavedenie takýchto opatrení tak nie je priamo v rozpore s Ústavou SR.

Opatrenia týkajúce sa dôchodkového systému sú v špecifickom postavení, nakoľko je pri ich návrhu od 1. 1. 2023 potrebné uviesť vplyvy na dlhodobú udržateľnosť verejných financií v prípade, ak je dopad opatrení vyšší ako 0,1 p. b. HDP v období najbližších piatich dekád. Uvedená zmena bola zavedená do jednotnej metodiky na posudzovanie vybraných vplyvov⁵⁵ práve s cieľom poukázania na potenciálne negatívne (aj pozitívne) vplyvy opatrení na dlhodobom horizonte, ktoré môžu mať opačný vplyv na krátkodobom horizonte.⁵⁶ Opäť sa nejedná o zákonné pravidlo, ktoré by pri vysokom negatívnom vplyve na dlhodobú udržateľnosť vedelo prijatie zákona zvrátiť. Avšak počas legislatívneho procesu sťažuje predkladateľovi obhajobu zavedenia daného opatrenia. Vplyv je obmedzený len na opatrenia v dôchodkovom systéme z dôvodu existencie štandardizovaného modelu projekcie výdavkov dôchodkového systému, ktorým disponujú viaceré inštitúcie verejného sektora – SLOPEM (Slovak Pension Model).⁵⁷

Metodika a vstupné dáta

Pre posúdenie budúceho vývoja z hľadiska nárokov na priebežne financovaný pilier

---

⁵⁴ Ústava SR

⁵⁵ <https://www.mhsr.sk/podnikatelske-prostredie/jednotna-metodika>

⁵⁶ Napr. zníženie rastu ADH z 95%-ného tempa rastu priemernej mzdy (zo 100%-ného) má zanedbateľný vplyv na krátkodobom horizonte, avšak na dlhodobom je vplyv výraznejší. Podobne zavedenie rastu dôchodkového veku so strednou dĺžkou dožitia na krátkodobom horizonte nemá vplyv žiadny, avšak na dlhodobom horizonte je výrazne pozitívny.

⁵⁷ <https://www.rrz.sk/slopem-slovak-pension-model/>

dôchodkového zabezpečenia sme aplikovali jeho modelové zobrazenie. Obdobne ako v prípade typicky používaných prístupov modelovania vývoja dôchodkových systémov aj náš prístup v sebe spájal predpoklady o demografickom vývoji, ekonomických atribútoch, zamestnanosti a príjmovej distribúcii ekonomicky aktívnej časti populácie. V záujme robustnosti dosiahnutých výsledkov sme výpočty realizovali v štýle Monte Carlo simulácií, keď s ohľadom na neurčitost' budúceho vývoja bol tento náhodne vybraný zo súboru historicky známych kombinácií makro-vývoja a atribútov trhu práce (ekonomická aktivita, zamestnanosť, nezamestnanosť, príjmová distribúcia). Obdobný model bol použitý aj v prípade odbornej publikácie venovanej slovenskému dôchodkovému systému (Miklošovič a kol., 2023), pričom v aktuálnej aplikácii bol spomenutý model na základe internej diskusie autorov modifikovaný a precizovaný.

Vstupné údaje modelu predstavovala prognóza⁵⁸ demografického vývoja slovenskej populácie publikovaná Štatistickým úradom SR (ŠÚSR) podľa veku, ktorá bola následne agregovaná na 5 ročné vekové kohorty na úrovni ktorých operoval model dôchodkového systému. Makroekonomické predpoklady, boli v modeli založené na historických dátach⁵⁹ vývoja HDP v bežných cenách, úrovne priemernej mzdy a rastu cenovej hladiny.⁶⁰ Makroekonomické údaje boli čerpané z databázy ŠÚSR. Pre určenie zloženia populácie z hľadiska jeho ekonomickej aktivity (kategórie: zamestnaní, nezamestnaní, dôchodcovia, študenti, neaktívni, iní) a príjmovej štruktúry⁶¹ kategórie zamestnaných boli využité údaje zisťovania SILC za roky 2009-2022. Pre určenie počtov poberateľov starobných dôchodkov a priemernej výšky priznaných a poberaných dôchodkov sme využili údaje, ktoré publikovala Sociálna poisťovňa vo svojich ročenkách za roky 2016-2021.

Model je vystavaný na postupnom prepočte podkladových ukazovateľov príjmovej a výdavkovej strany priebežného piliera dôchodkového systému SR. Príjmy sociálnej poisťovne určené na úhradu výdavkov na dôchodkové poistenie sú v modeli definované ako príspevky platené z príjmov zamestnaných osôb a SZČO⁶² vo výške 22,75 % - inými slovami sme do týchto príjmov započítali 18 % na dôchodkové starobné poistenie a 4,75 % rezervného fondu solidarity.

$$CP_t = \left[12 \times \sum_i \underset{i \in k1}{zam_{i,t} \times mzda_{i,t} \times 22,75 \%} \right] + \left[12 \times \sum_i \underset{i \in k2}{zam_{i,t} \times mzda_{i,t} \times (22,75 \% - s2p_t)} \right]$$

kde CP_t sú celkové príjmy fondov Sociálnej poisťovne v roku t , $mzda_{i,t}$ je priemerná

⁵⁸ Dostupná na Datacube ŠÚSR – [om2024rs], stiahnuté 25.11.2022

⁵⁹ Boli využité štvrťročné údaje od roku 2009 – 2022.

⁶⁰ Meranej prostredníctvom indexu CPI, ktorý v modeli predstavoval proxy pre dôchodcovskú infláciu.

⁶¹ Príjmové kategórie boli definované ako násobky priemerného príjmu nasledovne: 0; 0 - 0,6; 0,6 - 0,9; 0,9 - 1,2; 1,2 - 1,5; nad 1,5-násobok.

⁶² Pri SZČO s nulovým vymeriavacím základom bola použitá na výpočet príspevku hodnota 50 % z priemernej mesačnej mzdy za obdobie predchádzajúce dva roky pred rokom výpočtu.

mesačná mzda pre príjmovú kategóriu i v roku t a $zam_{i,t}$ je počet zamestnancov (a/alebo SZČO) v príjmovej kategórii i v roku t . Príjmy priebežného piliera dôchodkového poistenia sú upravené o výšku sadzby odvodov na starobné dôchodkové sporenie ($s2p_t$) pre časť pracujúcej populácie participujúcej v systéme starobného dôchodkového poistenia ($k2$). Osoby nezapojené do starobného dôchodkového sporenia predstavujú kategóriu zamestnancov $k1$.

Na výdavkovej strane modelu sú odhadnuté dva hlavné typy výdavkov – novopriznané dôchodky a pokračujúce starobné dôchodky. Výdavky na starobné dôchodky predstavovali 80 % celkových výdavkov na dôchodkové dávky v roku 2022, preto prezentované výsledky bilancie predstavujú konzervatívny odhad bilancie tohto fondu Sociálnej poisťovne. Výdavky na starobné dôchodky sú doplnené o výdavky na výplatu rodičovského dôchodku v príslušných scenároch.

$$CV_t = ndoch_t + pdoch_t + RD_{t,s \in rd}$$

kde CV_t sú celkové výdavky na výplatu starobných dôchodkov, $ndoch_t$ predstavujú výdavky na novopriznané dôchodky v roku t , $pdoch_t$ sú výdavky na pokračujúce dôchodky a $RD_{t,s \in rd}$ predstavujú výdavky na výplatu rodičovského dôchodku v scenároch v ktorých tento typ dôchodku figuruje.

Výška novopriznaných dôchodkov je vypočítaná na základe vzorca pre priznávanie starobných dôchodkov pri požiadaní Sociálnej poisťovne o jeho výplatu:

$$ndoch_t = [(POMB_t \times ADH_t \times ODP_t) \times p\_ndoch_t \times 6] \times mk2_t$$

v ktorom $POMB_t$ predstavuje priemerný osobný mzdový bod v roku t , ADH_t je aktuálna dôchodková hodnota v roku t a ODP_t je obdobie dôchodkového poistenia priemerného novodôchodcu v roku t . Aktuálna dôchodková hodnota je v modeli aktualizovaná o očakávaný medziročný rast miezd krátený o 5 %. Priemerný osobný mzdový bod sa vypočítava za priemerného prispievateľa dôchodkového poistenia za obdobie poistenia v roku t . Ďalej v rovnici vystupuje počet novopriznaných dôchodkov p_ndoch_t a miera krátenia priznaných dôchodkov pre prispievateľov do 2. piliera $mk2_t$. Veľkosť miery krátenia sa mení v závislosti od doby participácie poistencov v 2. pilieri, výšky príspevkov do druhého piliera a podielu prispievateľov na celkovej zamestnanej populácii. V prípade novopriznaných dôchodkov sme predpokladali strednú dĺžku ich vyplácania v dĺžke 6 mesiacov, inými slovami sme predpokladali, že priznávanie dôchodkov je rozložené rovnomerne počas všetkých mesiacov v roku t .

V prípade výdavkov na pokračujúce dôchodky je použitý vzorec kombinujúci predpoklady o počte pokračujúcich dôchodcov s informáciou o očakávanej výške priemerného starobného dôchodku.

$$pdoch_t = p\_pdoch_t \times SD_t \times kk_t$$

kde p_pdoch_t je počet pokračujúcich dôchodcov a SD_t je výška priemerného starobného dôchodku v roku t . Očakávaná výška priemerného starobného dôchodku je určená na

základe výšky dôchodku v predchádzajúcom roku a predpokladaného rastu cenovej hladiny. Nakoľko je nadpolovičná časť vyplácaných dôchodkov koncentrovaná pod úrovňou priemerného dôchodku je potrebné korekčným koeficientom kk_t upraviť výšku $pdoch_t$ určenú jednoduchým indexovaním. Nakoľko aj do budúca predpokladáme podkladovú príjmovú distribúciu kopírujúcu historické distribúcie je hodnota kk_t na prognózované obdobie odvodená od jej hodnôt vypočítaných na základe historických údajov a následne z týchto náhodne vyberaná pre roky do budúca.

Pri scenároch v ktorých sa predpokladá existencia výplaty rodičovského dôchodku $RD_{t,s \in rd}$ je hodnota výdavkov naň určených determinovaná na základe dynamiky vývoja priemernej mzdy a počtu zamestnaných osôb.⁶³ Inými slovami predpokladáme, že podiel zamestnaných prospievajúcich svojim rodičom na dôchodky na všetkých zamestnaných je konštantný v čase.

Bilančný výsledok príjmovej a výdavkovej strany priebežného piliera dôchodkového systému je nakoniec vypočítaný ako ich rozdiel.

$$bil_t = CP_t - CV_t$$

kde bil_t predstavuje bilančný rozdiel celkových príjmov a celkových výdavkov na starobné dôchodky.

Model bol pre účely realizovanej analýzy spustený 1000 krát v každom scenári. Za obdobie rokov 2023-2027 je makroekonomický vývoj v modeli nastavený na základe prognózy makroekonomického vývoja Ministerstva financií SR zo septembra 2023 (s možnou odchýlkou o $\pm 5\%$) a predpokladali sme konštantnú príjmovú a statusovú distribúciu z roku 2022. V každom jednotlivom prepočte boli pre roky 2028 - 2070 náhodne vygenerované makroekonomické podmienky na základe štvrtročných údajov o historickom vývoji medziročného rastu HDP, priemernej mzdy a cenovej hladiny za roky 2009 – 2022. Takto zvolené obdobie pokrýva jeden celý ekonomický cyklus vrátane dvoch krízových období s mierne odlišnou reakciou trhu práce, ako aj obdobie vysokej miery rastu cenovej hladiny. V tomto období došlo aj k deflácii a taktiež boli zaznamenané medziročné rasty priemernej mzdy od negatívnych až po relatívne dynamické, preto je možné uvedené obdobie považovať za adekvátnu bázu na výber očakávaného budúceho makroekonomického vývoja. K príslušnému makro vývoju je následne vybraný súbor príjmovej distribúcie zamestnaných osôb a rozloženie populácie podľa ekonomického statusu pre rok náhodne vybraného makro-vývoja, pričom tieto distribúcie sú vekovo špecifické a aplikované na predpokladaný demografický vývoj. Jednotlivé distribúcie boli vypočítané podľa údajov zisťovania SILC ako je uvedené v časti venovanej vstupným dátam. Model vo svojej aktuálnej verzii abstrahuje od výdavkov na predčasné starobné dôchodky a preto sa dajú prezentované odhady označiť za konzervatívne.

Výsledky variantných scenárov

Pre analýzu vplyvov potenciálnych úprav parametrov a nastavení logiky fungovania

---

⁶³ Medzi rokom predchádzajúcim výplatu rodičovského dôchodku (t-2) a rokom (t-3).

prvého piliera slovenského dôchodkového systému boli modelom popísaným v predchádzajúcej podkapitole prepočítané nasledovné scenáre:

- základný scenár;
- zavedenie 13. dôchodku;
- zníženie príspevkov do II. piliera (3%);
- opätovné zavedenie dôchodkového stropu;
- zrušenie rodičovského dôchodku;
- kombinovaný scenár.

Jednotlivé scenáre boli navrhnuté tak, aby popisovali budúci vývoj dôchodkového systému a reflektovali najpravdepodobnejšie opatrenia, ktoré by mohli byť zavedené v priebehu najbližších rokov (2023 - 2027). Niektoré zvolené parametre reflektujú na verejný diskurz v predmetnej oblasti a tie, ktoré neboli v čase písania tejto monografie predmetom verejnej diskusie autori navrhli podľa ich odborných znalostí a s ohľadom na potenciálny prínos pre odbornú, ako i laickú verejnosť.

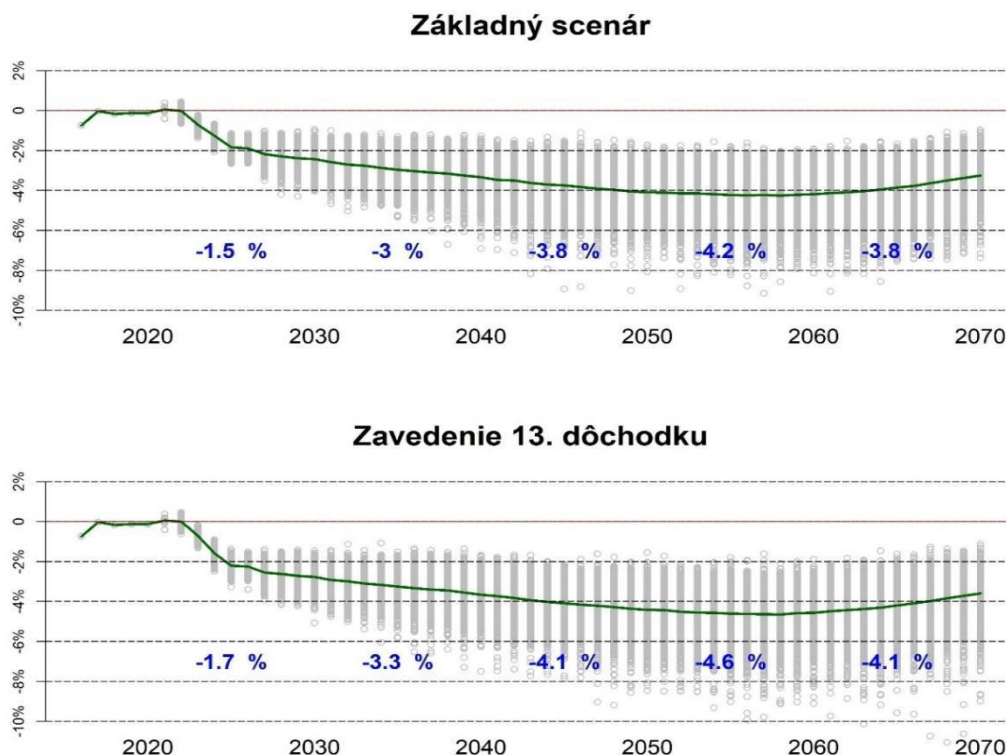
Všetky variantné scenáre sú porovnávané so základným scenárom, ktorý reflektuje tzv. „no-policy change“ logiku. Inými slovami ide o scenár v ktorom ostávajú v platnosti aktuálne známe parametre dôchodkového systému. V tomto scenári sme predpokladali zachovanie vekového automatu pri určovaní veku odchodu do dôchodku. Pokračovanie vo vyplácaní rodičovského dôchodku, ako aj čiastočného 13-teho dôchodku, ktorého výška bola zafixovaná na konštantnej úrovni v pomere k priemernému starobnému dôchodku na základe údajov za december 2022 (40,55 % z priemerného starobného dôchodku). V prípade odvodov na starobné dôchodkové sporenie sme v základnom scenári predpokladali zachovanie postupného nárastu podielu odvodov na hodnotu 6 % do roku 2027 a následné zafixovanie na tejto úrovni. Aktuálna dôchodková hodnota sa každoročne zvyšuje o rast priemernej mzdy v predchádzajúcom roku krátený o 5 %.

Zavedenie plného 13. dôchodku

Pri scenári zavedenia plnohodnotného 13. dôchodku na úrovni priemerného dôchodku boli vypočítané dve varianty jeho zavedenia. Prvý variant predpokladal len samotné zavedenie 13. dôchodku v plnej výške tak, ako bolo deklarované v rámci verejného diskurzu od roku 2024, bez ďalších zmien v systéme dôchodkového poistenia (Graf 3.2). Tento prepočet slúži na určenie výšky dodatočnej záťaže opatrenia na očakávané deficity priebežného piliera dôchodkového systému. Táto analýza naznačila, že rozsah dodatočnej záťaže do roku 2030 by zvýšil priemerný deficit o 0,2 % HDP. Toto porovnanie je však skreslené faktom, že je zavedené len na časť rokov z dekády medzi rokmi 2020 a 2030. V nasledujúcich dekádach predstavujú dodatočné výdavky na 13-te dôchodky zvýšenie priemerného deficitu o 0,3 – 0,4 % HDP ročne. Na grafoch zobrazujúcich bilanciu priebežného dôchodkového systému sú modrou uvedené priemerné hodnoty deficitov za príslušnú dekádu. Inak povedané hodnota uvedená na roku 2025 predstavuje priemer za obdobie rokov 2020-2029 a obdobne v prípade ďalších dekád.

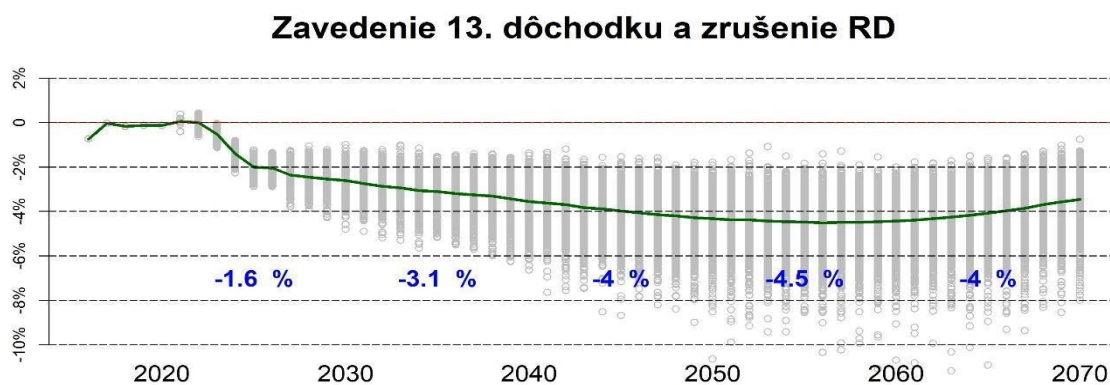
Graf 3.2 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zavedenia plného 13. dôchodku

Zdroj: autori

V prípade alternatívnej realizácie zavedenia 13. dôchodku a súčasného zrušenia vyplácania rodičovského dôchodku z fondov Sociálnej poisťovne, ktoré predstavujú Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR prezentovaný predpokladaný spôsob implementácie, by rozsah dodatočných deficitov poklesol ročne o zhruba 0,1 – 0,2 % HDP (Graf 3.3). Vyšší rozsah kompenzovania možno očakávať do roku 2040 z dôvodu vyššieho počtu detí prosperujúcich do systému v tomto období.

Graf 3.3 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zavedenia plného 13. dôchodku so zrušením RD

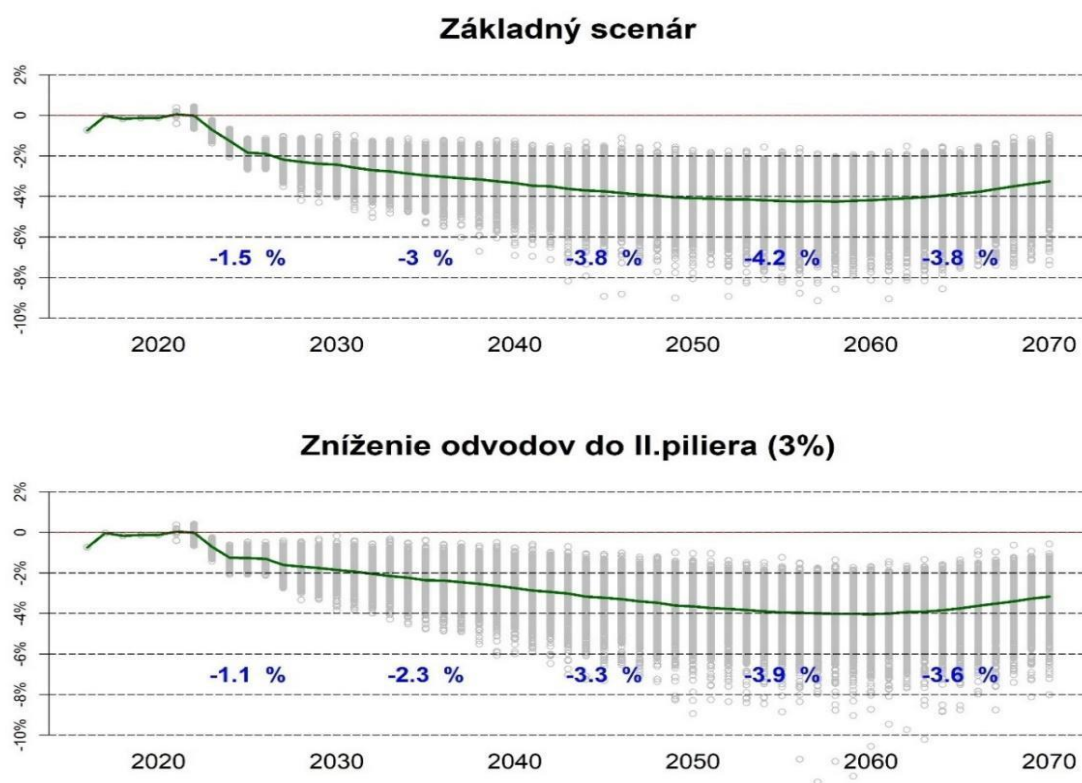

Zdroj: autori

Zníženie príspevkov do II. piliera

V tomto scenári je simulovaný dopad zníženia príspevkov na starobné dôchodkové sporenie od roku 2024 na hodnotu 3 %. Tento krok by v priebehu prvých 25 rokov zavedenia spôsobil pokles deficitov systému o 0,5 - 0,7 % HDP ročne (Graf 3.4). Po roku 2050 sa pozitívny efekt postupne začína vytrácať a na horizonte prognózy v roku 2070 je rozdiel, už len na úrovni 0,1 % HDP. Toto vytrácanie sa pozitívneho impulzu na príjmovej strane postupne vytláčajú rastúce nároky na výdavkovej strane z dôvodu poklesu miery krátenia priznaných dôchodkov.

Graf 3.4 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zníženia odvodov do II. piliera

Zdroj: autori

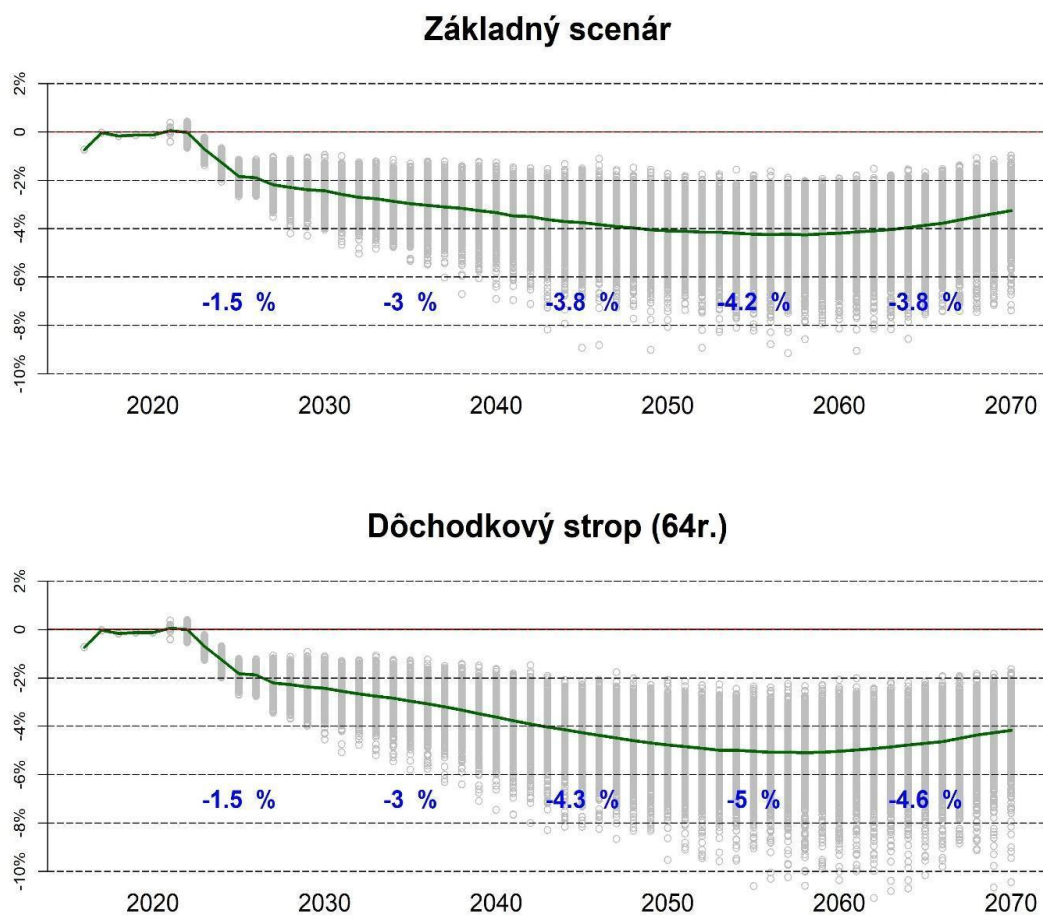
Opätovné zavedenie dôchodkového stropu

V tomto scenári sme predpokladali, že dôjde ku korekcii dôchodkového automatu a k návratu do stavu pred novelou zákona č. 352/2022 Z. z. Inými slovami vek odchodu do dôchodku by sa postupne zvyšoval, kým by nedosiahol okolo roka 2030 úroveň 64 rokov. Nakoľko došlo z dôvodu pandémie ochorenia COVID-19 k zvýšenému počtu úmrtí, prepadla sa očakávaná dĺžka dožitia (počítaná na základe úmrtnosti). Pokles dĺžky dožitia má za následok stagnáciu dôchodkového veku v rozmedzí rokov 2030 – 2036, kvôli spôsobu jeho výpočtu.⁶⁴ Z toho dôvodu sa ani v ďalšej dekáde nedá očakávať výraznejší

⁶⁴ Príloha č. 3c k zákonu č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení. Vzorec berie do úvahy medián rastu dĺžky dožitia za sedem päťročných období. Efekt poklesu dĺžky dožitia, ktorý by mal za následok pokles

rozdiel v rozsahu deficitnosti medzi základným a scenárom znovuzavedenia dôchodkového stropu. Po roku 2040 však dodatočné priemerné ročné deficity nadobúdajú hodnoty v rozmedzí 0,5 – 0,8 % s postupným rastom smerom k horizontu prognózy.⁶⁵

Graf 3.5 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár znovuzavedenia dôchodkového stropu

Zdroj: autori

Zrušenie rodičovského dôchodku

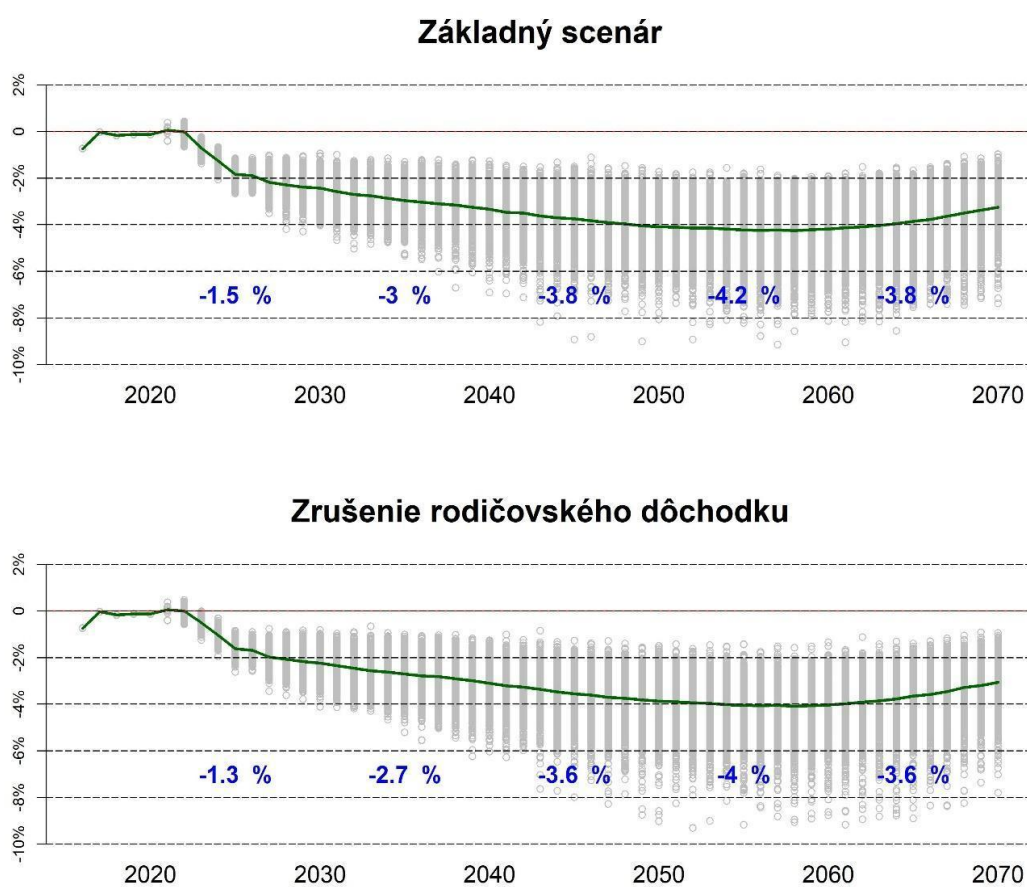
Novelou zákona o sociálnom poistení prostredníctvom zákona č. 352/2022 Z. z. došlo k zavedeniu inštitútu rodičovského dôchodku. Detailnejšie sa tejto dávke venujeme v časti „Dôchodkové zabezpečenie – I. pilier“. Zavedenie tejto dávky bolo pomerne kontroverzné z hľadiska príspevku k udržateľnosti dôchodkového systému a nárokov na štátny rozpočet, keďže nemalo priame finančné krytie výdavkov naň. Na druhej strane možno pozitívne vnímať zásluhovú dimenziu rodičovského bonusu, ktorý „odmeňuje“ rodičov, ktorí počas svojho života vychovali deti ktoré aktuálne prispievajú na financovanie chodu

dôchodkového veku sa tak preniesie vo forme tlmenia rastu dôchodkového veku do veľmi dlhého obdobia, konkrétne až do roku 2036.

⁶⁵ V prípade tohto scenára sa abstrahuje od nižšej dostupnosti pracovnej sily na potenciál tvorby HDP a prezentované odhady predstavujú konzervatívny variant možných dopadov na bilanciu priebežného dôchodkového systému.

dôchodkového systému. Na druhej strane sú často diskutované aj nevýhody nastavenia v prípade, že deti pracujú v zahraničí alebo nemôžu z objektívnych dôvodov pracovať (ZŤP...). Rovnako je tento inštitút s častí aj mimo princípu solidarity, keďže bohatší rodičia budú mať pravdepodobne bohatšie deti a tým pádom vyšší rodičovský dôchodok.. Očakávaný rozsah zlepšenia udržateľnosti tejto zmeny je na základe výsledkov realizovaných simulácií v priemere na úrovni 0,2 – 0,3 % HDP ročne.

Graf 3.6 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, scenár zrušenie rodičovského dôchodku

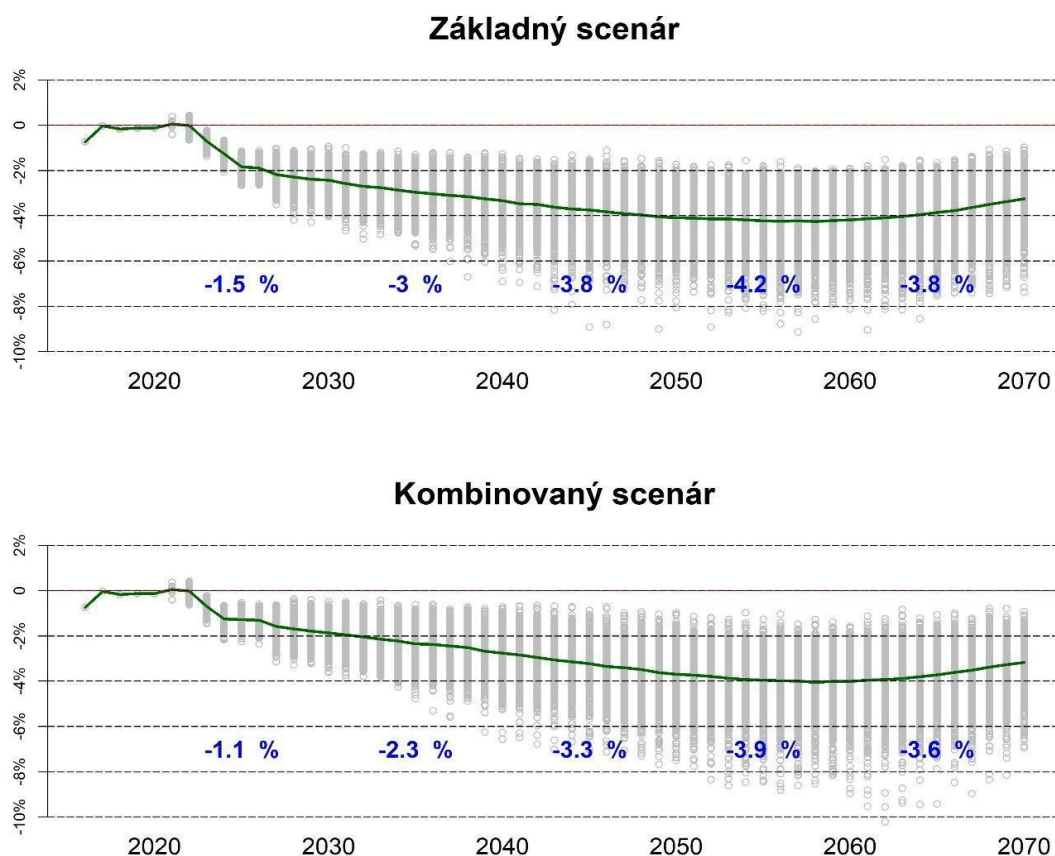
Zdroj: autori

Kombinovaný scenár

Pre obohatenie výsledkov o komplexnejší pohľad na budúci vývoj bol vytvorený kombinovaný scenár, ktorý v sebe integruje tri vyššie spomenuté alternatívne scenáre: zavedenie 13. dôchodku, zrušenie rodičovského dôchodku a zníženie odvodov do II. piliera. Spojenie týchto úprav sa autorom tejto analýzy javilo ako pravdepodobné, hoci rozsah zníženia odvodov do II. piliera bolo zvolené arbitrárne, nakoľko táto zmena nebola predmetom verejnej diskusie v čase vzniku tejto monografie. Výsledky očakávaného rozsahu deficitov priebežného piliera dôchodkového systému pri tomto scenári poukazujú na pokles bilančných deficitov v úvode prognózovaného obdobia o zhruba 0,7 % HDP ročne vďaka rozšíreniu príjmovej strany o vyššie odvody do I. piliera. Postupne sa tento

pozitívny efekt z dôvodu rastúcich nárokov na výdavkovej strane v dôsledku poklesu rozsahu krátenia novopriznaných dôchodkov vytráca a na horizonte prognózy je už len na úrovni 0,2 % HDP.

Graf 3.7 Vývoj deficitov I. piliera dôchodkového systému, kombinovaný scenár

Zdroj: autori

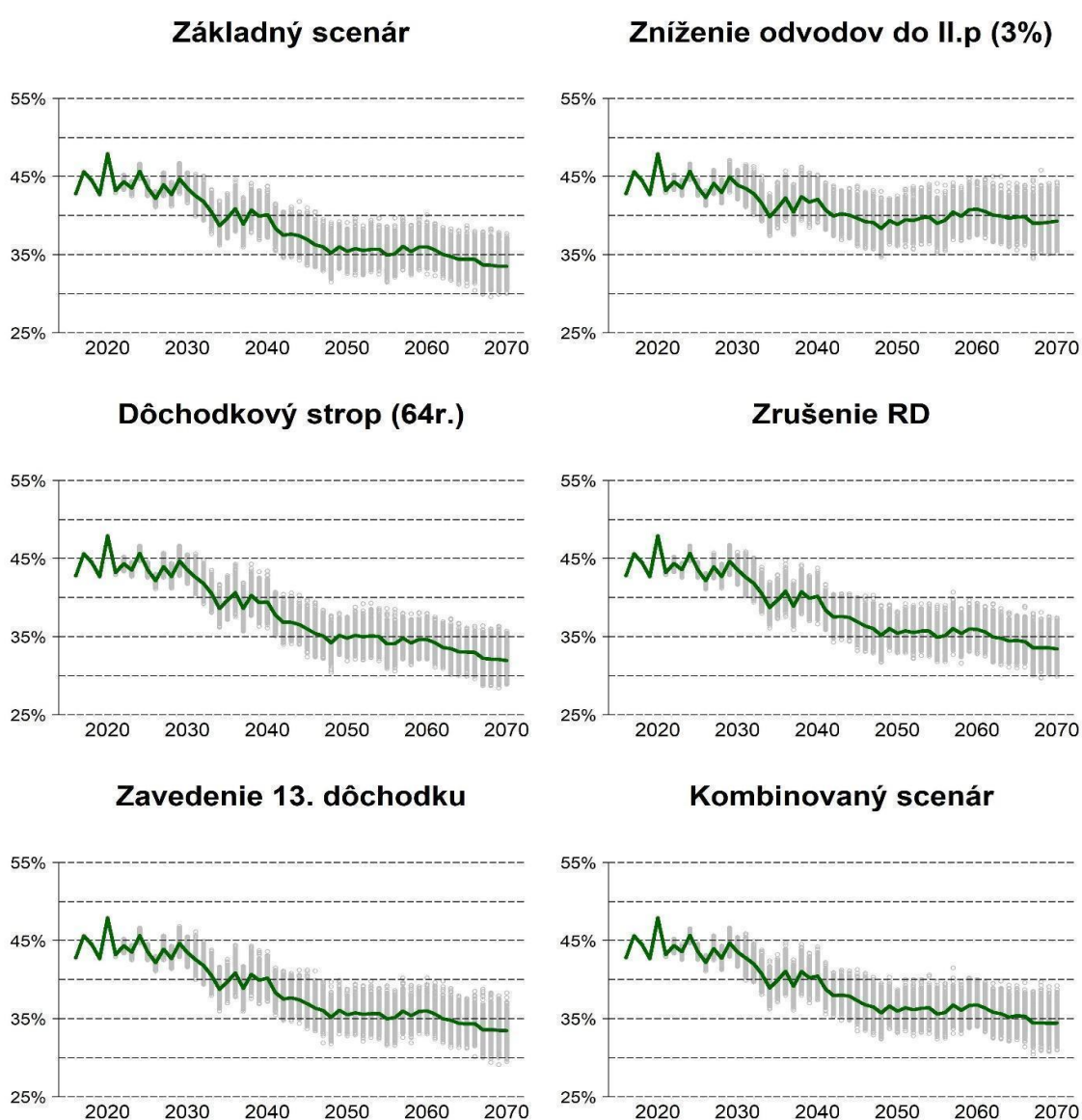
Alarmujúco možno vnímať výrazne negatívne dopady starnutia na deficitnosť systému a udržateľnosť verejných financií. Medzi rokmi 2040 – 2060 predstavuje kumulovaná výška deficitov dôchodkového systému pri jeho súčasnom nastavení zhruba 80 % HDP. Tieto prostriedky bude potrebné získať prostredníctvom škrtov výdavkovej strany štátneho rozpočtu, zvyšovaním príjmov alebo zvyšovaním štátneho dlhu.

Miera náhrady

Na záver analýzy budúceho vývoja parametrov dôchodkov vyplácaných z priebežného piliera dôchodkového systému prezentovanej v tejto kapitole je poskytnutý pohľad na budúce miery náhrady. Aktuálne osciluje miera náhrady meraná ako podiel priemerného novopriznaného starobného dôchodku na priemernej mesačnej mzde na úrovni okolo 43-46 %. S ohľadom na krátenie rastu ADH a očakávaný postupný nárast počtu ľudí odchádzajúcich do starobného dôchodku, ktorí si prispievali do II. piliera je možné

očakávať postupný pokles tohto ukazovateľa v čase. Inými slovami rozsah krátenia výšky novopriznaných dôchodkov z dôvodu dlhšej participácie početnejšej skupiny žiadateľov v systéme starobného dôchodkového sporenia (II. pilier) bude v čase narastať a tým znižovať mieru náhrady z I piliera, ktorá by mala byť kompenzovaná dávkou z II. piliera. Avšak, do roku 2030 sa podľa výsledkov všetkých scenárov dá predpokladať oscilácia miery náhrady novopriznávaných dôchodkov okolo aktuálnej úrovne. Po roku 2030 vidieť tri trajektórie na základe zvoleného nastavenia dôchodkového systému (Graf 3.8).

Graf 3.8 Očakávaný vývoj miery náhrady novopriznaných dôchodkov z I. piliera

Zdroj: autori

Najčastejšie dochádza k poklesu miery náhrady novopriznaných dôchodkov na úroveň mierne pod 35 % na horizonte prognózy. Mierne väčší prepád je možné očakávať v prípade znovuzavedenia stropu na vek odchodu do dôchodku, ako dôsledok skrátenia obdobia dôchodkového poistenia. Naopak relatívne stabilizujúci účinok na mieru náhrady

na úrovni okolo 40% priemernej mzdy, by malo zvýšenie sadzby odvodov do I. piliera na úkor II. piliera, ktoré by spôsobilo nižšiu výšku očakávaných dôchodkov zo starobného dôchodkového sporenia. Avšak predmetom tohto výskumu nie je miera náhrady z II. piliera, ktorá by mala kompenzovať výpadok miery náhrady z I. piliera. Dá sa očakávať, že v priemere za štandardných ekonomických podmienok, by táto kompenzácia mala byť vo výške priznaného dôchodku vyššia ako výpadok náhrady z I. piliera z dôvodu zavedenia predvolenej stratégie. Na druhej strane ako problematická sa javí limitovaná možnosť indexácie dávok z II. piliera.

Prípadová štúdia – odchody do dôchodku po 40 rokoch poistenia

Od roku 2023 bol umožnený odchod do predčasného dôchodku len na základe počtu odpracovaných rokov, nezávisle od ustanoveného dôchodkového veku. Každý jednotlivec tak získal nárok na odchod do dôchodku po odpracovaní 40 rokov.⁶⁶ Cieľom zavedenia tohto opatrenia bola náhrada tzv. stropu na dôchodkový vek možnosťou konštantného odchodu do dôchodku bez naviazania na rast strednej dĺžky života a teda dôchodkového veku. Z toho dôvodu bola možnosť odchodu do dôchodku po odpracovanom určitom počte rokov ukotvená v Ústave SR,⁶⁷ kde sa predtým nachádzal aj strop na dôchodkový vek.

V tejto schéme sa priznaný dôchodok kráti o 0,3 % za každý začatý mesiac pre dovŕšením dôchodkového veku alebo približne o 3,9 % ročne. Nakoľko neexistuje vekové obmedzenie začiatku poberania dôchodku, podmienka minimálnej výšky priznaného dôchodku bola zvýšená zo 120 % úrovne životného minima na 160 % jeho úrovne. Predišlo sa tak (aspoň čiastočne) možnosti, kedy by mal jednotlivec priznaný príliš nízky dôchodok a pri dovŕšení dôchodkového veku by začal poberať minimálny dôchodok.⁶⁸ Zjednodušené podmienky predčasného dôchodku sa dotkli aj poberateľov predčasného dôchodku podľa pôvodnej schémy. Každému poberateľovi predčasného dôchodku, ktorí odpracoval 40 rokov, bol navýšený predčasný dôchodok tak, aby zodpovedal novému kráteniu.

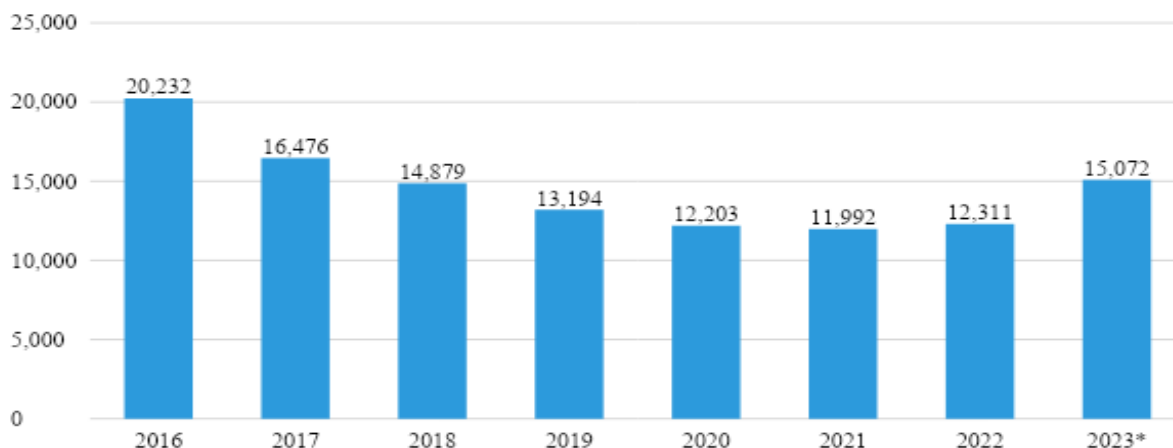
---

⁶⁶ Obdobia, počas ktorých jednotlivec nemohol z objektívnych dôvodov pracovať (ako je obdobie vojenskej služby alebo starostlivosti o deti), sa započítavajú do celkového počtu odpracovaných rokov.

⁶⁷ Ústava SR čl. 39, ods. 3.

⁶⁸ Ten je definovaný ako 145 % životného minima pri získaní 30 rokov kvalifikovaného obdobia. S rastúcim počtom rokov kvalifikovaného obdobia rastie percentuálna výška minimálneho dôchodku voči životnému minimu.

Graf 3.9 Počet poberateľov PSD k 31. 12.

* Hodnota pre rok 2023 je za október
Zdroj: Sociálna poisťovňa

Zavedením možnosti odchodu do predčasného dôchodku po odpracovaní 40 rokov začal opäť narastať počet predčasných dôchodcov. Ten mal klesajúci trend od roku 2016, kedy bol zakázaný súbeh pracovnej činnosti a poberania predčasného dôchodku, nakoľko to popieralo jeho podstatu. Nárast počtu predčasných dôchodcov momentálne viac indikuje zvýšený počet žiadostí o predčasný dôchodok, ktoré medziročne vzrástli o 56 % (z 9 861 žiadostí evidovaných k septembru 2022 na 15 359 žiadostí k septembru 2023). Zvýšil sa aj priemerný počet mesiacov odchodu do dôchodku pred dovŕšením dôchodkového veku z približne 16 na 24.

Predčasný dôchodok a inflácia

Dôchodky sú na Slovensku indexované dôchodcovskou infláciou. Rovnako sú indexované aj dôchodky pri ich priznaní, kedy sa vypočítaný dôchodok ďalej navýši o infláciu, o ktorú boli zvyšované dôchodky v danom roku. Rast cien je tak de facto započítaný dvakrát do priznaného dôchodku. Prvýkrát v ADH, ktorá je naviazaná na rast (nominálnej) priemernej mzdy v hospodárstve, a druhýkrát v spomínanej indexácii. Pri určovaní výhodnosti odchodu do predčasného dôchodku alebo jeho odložením proti sebe pôsobí percento rastu dôchodku vychádzajúce primárne z inflácie a percento krátenia priznaného dôchodku za skorší odchod.

V súčasnosti sa nachádzame v období, kedy inflácia dosahuje hodnoty až nad 10 %. Pre novovzniknuté dôchodky relevantná dôchodcovská inflácia dosiahla 13,9 % v roku 2022 a 11,2 % v roku 2023.⁶⁹ Spolu so zníženým percentom krátenia priznaného predčasného dôchodku tak vzniká dodatočná motivácia pre mnohých jednotlivcov na odchod z trhu práce. Graf 3.10 ukazuje výšku priznaného dôchodku priemerného poistenca⁷⁰ v rokoch 2023 až 2025. Dôležitý je v tomto prípade percentuálny rozdiel v priznaných sumách dôchodkov. V roku 2023 je novopriznaný dôchodok o 0,7 % vyšší, ako v roku 2025

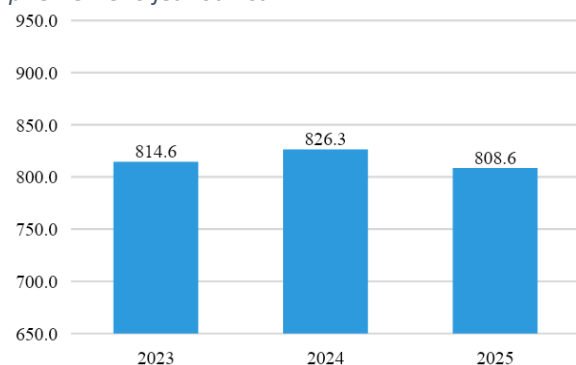
⁶⁹ 66. zasadnutie výboru pre makroekonomické prognózy (december 2023).

⁷⁰ POMB = 1 a ODP = 40. Aktuálna dôchodková hodnota pre rok 2025 je indexovaná 95%-ným rastom priemernej mzdy podľa projekcie výboru pre makroekonomické prognózy.

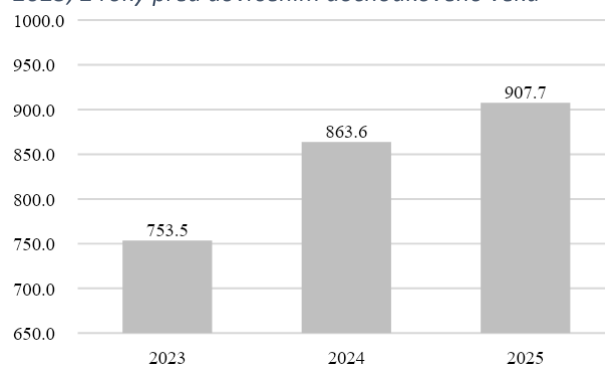
a v 2024 až o 2,2 %. To znamená, že predčasné priznanie dôchodku v 2024 pre poberateľa, ktorý dosiahne dôchodkový vek na začiatku roka 2025, je výhodnejšie pri krátení až do siedmych mesiacov. Zároveň priznanie dôchodku predčasne kedykoľvek v rokoch 2023 a 2024 bude znamenať vyšší dôchodok v 2025 v každom prípade, keďže indexácia priznaného dôchodku v nasledujúcich rokoch vždy prevýši úroveň priznaného dôchodku v 2025 (Graf 22). Spolu so skutočnosťou, že do roku 2025 bude mať jednotlivec vyplatených viac ako 20 000 eur zo Sociálnej poisťovne. Nevýhodou je nemožnosť vykonávať zárobkovú činnosť. Stratu pre jednotlivca preto predstavuje najmä rozdiel medzi výškou aktuálneho príjmu a priznaným predčasným dôchodkom.

Graf 3.10 Výška novopriznaného dôchodku priemerného jednotlivca

Zdroj: autori

Graf 3.11 Úroveň predčasného dôchodku priznaného v 2023, 2 roky pred dovŕšením dôchodkového veku

Zdroj: autori

Vplyv odchodu do predčasného dôchodku na ekonomiku

Vyšší počet predčasných dôchodcov bude znamenať nielen zvýšené výdavky Sociálnej poisťovne, vo forme vyplácaných dôchodkových dávok, ale aj nižšie príjmy z odvodov, z dôvodu výpadku jednotlivcov z trhu práce. Pri rýchlo starnúcej populácii na Slovensku a rastúcom dôchodkovom veku sa bude vplyv možnosti odchodu do predčasného dôchodku zvyšovať. V prípade niektorých povolání, príp. zamestnávateľov môže zavedenie možnosti odchodu do predčasného starobného dôchodku po 40 rokoch dôchodkového poistenia spôsobiť obmedzenie ich produkčného potenciálu. V extrémnych prípadoch môžu nastať aj výraznejšie problémy v oblasti poskytovania služieb, alebo potreba úprav výrobného programu, rozpisu služieb a zmennosti. Ako možné riešenie z krátkodobého hľadiska sa javí aktívna podpora pracovnej migrácie na Slovensko. V strednodobom horizonte je čiastočnou odpoveďou na potenciálne problémy rozšírenie digitalizácie a automatizácie a v dlhodobom horizonte sa ako jeden zo spôsobov javí podpora rastu pôrodnosti. Poslednej alternatíve sa v kontexte chudoby a sociálneho vylúčenia detailnejšie venujeme v záverečnej kapitole tejto monografie.

* * *

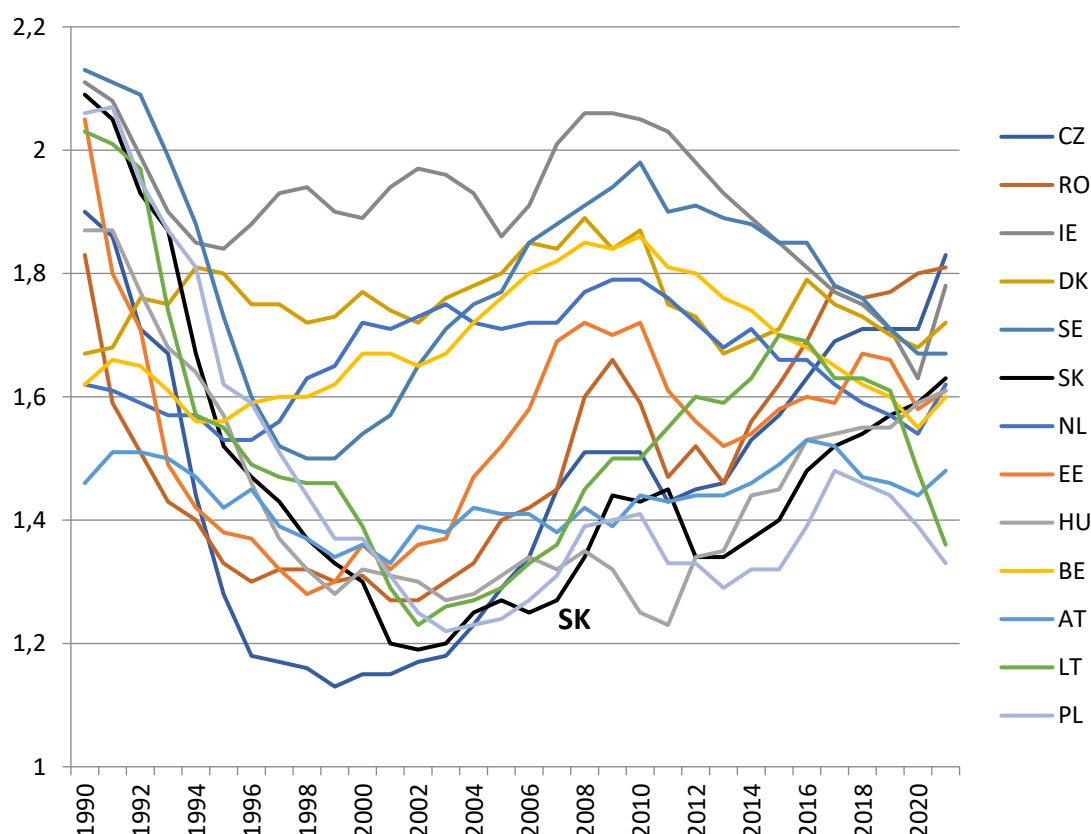
Starnutie populácie sa negatívne prejaví aj na celkovej vekovej štruktúre slovenskej populácie a to predovšetkým v pomere počtu obyvateľov v produktívnom veku k starším. V tejto časti sme sa detailne pozreli na očakávaný vývoj priebežného piliera slovenského

dôchodkového systému. Na posúdenie jeho dlhodobej udržateľnosti boli prostredníctvom simulačného modelu odhadnuté viaceré variantné scenáre reflektujúce v krátkodobom horizonte očakávané úpravy jeho parametrov. Veľmi alarmujúco pôsobí fakt, že ani jedno z analyzovaných nastavení systému nevedie z dlhodobého hľadiska k významnému zlepšeniu bilancie prvého piliera. A to všetko pri súčasnom očakávanom poklese miery náhrady novopriznávaných dôchodkov z uvedeného piliera. Tieto by mali byť aspoň čiastočne kompenzované prostredníctvom dôchodkových dávok z ostatných pilierov dôchodkového systému. Uvedené si však vyžaduje obmedzenie zásahov do systému starobného dôchodkového sporenia, ako aj vyššiu zodpovednosť zo strany budúcich dôchodcov v podobe sporenia v treťom pilieri dôchodkového systému. Spracovaná prípadová nová legislatívna úprava zavedenia možnosti odchodu do predčasného starobného dôchodku poukázala na racionálnosť využitia tejto možnosti v období vysokej inflácie zo strany osôb spĺňajúcich podmienky na jeho priznanie.

4. Vplyv adolescentnej pôrodnosti, chudoby a sociálneho vylúčenia na celkový demografický vývoj

Slovenská republika patrí dlhodobo po roku 1990 ku krajinám EÚ s veľmi nízkou pôrodnosťou, čo je hlavnou príčinou starnutia obyvateľstva (Graf 4.1).

Graf 4.1 Porovnanie hodnôt úhrnnej plodnosti, vybrané krajiny EÚ

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu, tabuľka [demo_find]

Od roku 1990, v ktorom Slovenská republika zaevidovala úhrnnú plodnosť 2,09, do roku 2001 táto miera klesla na 1,20, a tým sa zaradila medzi krajiny EÚ s najnižšou úrovňou tohto demografického indikátora. Za posledných dvadsať rokov úhrnná plodnosť mierne vzrástla, ale je stále veľmi ďaleko od reprodukčnej úrovne obyvateľstva (záchovej hodnoty), aby sa dosiahlo zastavenie procesu starnutia slovenskej populácie.

Predlžovanie priemerného veku obyvateľstva, resp. pravdepodobnosti dožitia sa vyššieho veku je stále iba časťou v rade príčin starnutia slovenskej populácie. Jedným z podstatných ekonomických dôsledkov nízkej pôrodnosti je už v týchto rokoch nedostatok pracovných síl, ktorý sa prejavuje vo vyvolaných konkrétnych štrukturálnych zmenách zamestnanosti (napr. v dôsledku znižovania kapacít škôl všetkých stupňov, rast potreby zamestnanosti v sociálnych službách a pod.). Starnutie obyvateľstva sa v budúcnosti ešte zintenzívni s negatívnymi špecifickými efektmi na celú spoločnosť, a to nielen v oblasti ekonomiky. Starnutie obyvateľstva sa už po dlhé obdobie v demografických, politických, ekonomických i sociologických odborných kruhoch viac či menej iba konštatovalo, ale

nevenovala sa mu náležitá komplexná pozornosť. Hlavne zo strany tých aktérov hospodárskej a sociálnej politiky, ktorí mali pripraviť systematické návrhy politik a nástrojov, ako predovšetkým rastom pôrodnosti situáciu v oblasti starnutia obyvateľstva stabilizovať a zlepšiť. Pre určité prúdy a skupiny ekonomického myslenia (či politicko-ekonomických škôl) a ich politických reprezentantov starnutie obyvateľstva bolo a je dôvodom na zavedenie a udržanie silného kapitalizačného dôchodkového piliera, pre ďalších dôvodom na podporu zvýšenia prílevu pracovných síl aj z tretích krajín EÚ a pre niektorých dôvodom na extrémne zvýšenie finančnej podpory rodín bez toho, aby si uvedomili nutnosť komplexného riešenia uvedeného problému a aj negatívne dôsledky narušenia relácií medzi pracovnými a sociálnymi príjmami v domácnostiach. Existencia starnutia obyvateľstva a nízkej pôrodnosti sa skôr zneužívala pri návrhoch zmien sociálnej politiky namiesto toho, aby sa riešila z dlhodobého hľadiska. Extrémne zníženie pôrodnosti je dôkazom zlyhania spoločenských elít, ich neschopnosti hľadiť za horizont jedného volebného obdobia parlamentu,⁷¹ ich neschopnosti dohodnúť sa na zásadných problémoch budúceho vývoja slovenskej spoločnosti a spôsobe, ako ich dlhodobo riešiť. Spoločenské elity sa akoby uspokojili s konštatovaním, že na Slovensku prebieha oneskorene druhá demografická revolúcia a so zastavením poklesu pôrodnosti sa nedá nič robiť. Vo vyše tridsaťročnej histórii minulých rokov sa nedokázala z elít priebežne utvárať reproduktívna väčšina, ktorá by garantovala názorovú kontinuitu riešenia kardinálnych problémov slovenskej spoločnosti vrátane extrémneho znižovania pôrodnosti.

Nie je a nemôže byť ambíciou tejto záverečnej kapitoly (aj celého projektu VEGA) navrhnuť detailne zdôvodnené riešenia problému starnutia obyvateľstva prístupmi „zdola“ (t. j. vyššou pôrodnosťou), skôr len upozorniť na vážnosť neriešenia tohto problému. Avšak je možné aspoň rámcovo načrtnúť (do odbornej diskusie) pár súvisiacich oblastí, ktoré je potrebné prioritne riešiť s prebiehajúcim starnutím obyvateľstva a uviesť problémy, ktoré zasahujú aj do iných vedných oblastí, pretože riešenie starnutia obyvateľstva Slovenska vyžaduje interdisciplinárny prístup. Domnievame sa, že je to cennejšie, ako opakovať a zdôvodňovať na dátach, že situácia v oblasti starnutia obyvateľstva a pôrodnosti je neuspokojivá, až kritická. Detailnú analýzu demografických trendov treba prenechať prirodzene demografom. Pre ostatné vedné disciplíny sú hlavné trendy demografického vývoja v zásade jasné, aby mohli kompetentní na nich stavať ďalšie riešenia vo svojich oblastiach skúmania. Analýza špecifických demografických dát (tých dát ktoré existujú a sú k dispozícii) v tejto kapitole len bližšie dokumentuje všeobecne známe trendy a ich osobitosti.

V súvislosti so starnutím obyvateľstva bude nutné predovšetkým:

A. Zintenzívniť sociálnu inklúziu sociálne vylúčených komunit.

S riešením sociálnej inklúzie sociálne vylúčených komunit súvisia problémy ako

---

⁷¹ Tým netvrdíme, že spoločenské elity boli a sú tesnejšie späté s určitou politickou väčšinou koalíčných strán, ktoré sa snažili o získanie politickej moci. Len podčiarkujeme skutočnosť, že medzi nahromadené akútne spoločenské problémy, ktoré sa mali riešiť vždy v nastávajúcom volebnom období, sa nikdy nedostal problém riešenia nízkej pôrodnosti (so všetkými súvisiacimi problémami).

znižovanie chudoby, zvyšovanie miery zamestnanosti práceschopných členov domácností z týchto komún, znižovanie miery závislosti na sociálnych dávkach a podstatné zníženie adolescentnej pôrodnosti, Cieľom ekonomickej a sociálnej politiky musí byť aj kvalita podstatných aspektov života slovenskej populácie. Priepasť medzi väčšinovým obyvateľstvom a sociálne vylúčenými komunitami sa neustále (kvalitatívne) prehľbuje, a to napriek dobrým príkladom z praxe v oblasti vzdelávania (MŠVVŠ SR, 2022). Európska komisia hrozí Slovensku pokutami, ak sa nezlepší, resp. úplne neodstránia segregácie vo vyučovaní na školách. Absencia etnických dát pre evaluáciu a monitorovanie všetkých politík a opatrení na zlepšenie situácie sociálne vylúčených komún, nielen v školstve, je zjavná už dlhé roky, a napriek aj starším apelom na ich získavanie (Úrad vlády SR, 2012) sa situácia nelepší.

Uvedené námety problémov na riešenie v súvislosti so starnutím obyvateľstva sa zdajú byť na prvý pohľad nesprávne a odt'ážité s predmetom skúmania, pretože vysokú, dostatočnú mieru fertility na reprodukciu svojho obyvateľstva dosahujú práve sociálne vylúčené komunity, ktoré významne prispievajú k celkovej úrovni miery fertility Slovenska, bez ktorej by sa táto celková miera fertility⁷² ukázala ako extrémne kritická.⁷³ Je však nutné brať do úvahy negatívny vplyv neriešených sociálno-ekonomických problémov sociálne vylúčených komún na sociálno-ekonomické procesy väčšinového obyvateľstva v mikroregiónoch a regiónoch Slovenska, kde sa rýchlo mení pomer medzi sociálne vylúčenými komunitami a väčšinovým obyvateľstvom, resp. sociálne vylúčenými komunitami a strednou vrstvou spoločnosti,⁷⁴ a ktoré majú (sprostredkovane) vplyv aj na úroveň pôrodnosti väčšinového obyvateľstva, Ako stručnú prípadovú štúdiu naznačených procesov uvádzame situáciu v obci Gaboltov v Boxe 6.

BOX 6: Gaboltov – proces segregácie v základnej škole

Gaboltov je obec v okrese Bardejov. Nebýva v nej žiadna rómska rodina. Gaboltov má základnú školu spojenú s materskou. Chodili tam gaboltovské deti spolu s deťmi z piatich okolitých obcí. Lenže rómske komunity v okolitých obciach narástli tak, že počet rómskych detí v gaboltovskej základnej škole prevýšil počet nerómskych detí. Postupne sa všetky nerómske deti vytratili. Ostali posledné dve a ich odchod je len otázkou času... Tu ani ľudsko-právna organizácia, ani ten úplne najvyšší súd nebude môcť obviniť školu či obec zo segregácie. Z toho, že naschvál izolujú rómske deti. Kde sa vytratili gaboltovské deti? A prečo? Ušli! Nesegregovali, neizolovali rómske deti, len... ušli... Pred čím? Opýtajte sa rodičov. Odpovede sa dajú zhrnúť takto: Obava z násilia (bitka, šikana, vyhrážanie). Obava o zdravie (vši, svrab, žltáčka, infekčné choroby...). Spomalené vzdelávane prispôsobené zaostávajúcim deťom.

⁷² V prípade, ak by tieto sociálne vylúčené komunity dosahovali parametre miery fertility ako väčšinové obyvateľstvo.,

⁷³ Aj o tomto sociálnom jave chýbajú detailné informácie, ktoré by mali poskytovať „citlivé“ dáta na etnickom princípe.

⁷⁴ Na tomto mieste pod “strednou vrstvou spoločnosti“ máme na mysli všetko ostatné obyvateľstvo okrem sociálne vylúčených komún.

Autor článku pokračoval takto:

Na Slovensku pribúdajú okresy, kde je z celkového počtu všetkých žiakov základných škôl 30, 40 i viac ako 50 percent detí z rómskych osád... Komplexné riešenie si vyžaduje zvýšenú podporu škoľe a spoluprácu s ďalšími aktérmi. Veľmi vzácna je spolupráca s cirkevnými organizáciami, komunitnými centrami, terénnymi pracovníkmi, starostami. Je absolútne dôležité intenzívne spolupracovať s rodičmi a presvedčiť ich, že vzdelávanie ich detí má zmysel.

Zdroj: Šmilňák, M. (2023)

Predovšetkým je nutné zastaviť negatívne tendencie vývoja v inklúzii sociálne vylúčených komunit a doplniť základnú paradigmu. Prístup, že je potrebné začať výchovou detí, treba doplniť o tézu, že deti vychovávajú predovšetkým rodičia. Zamietli sa internátne školy, ale pozabudlo sa na to, že deti sa po vyučovaní znova dennodenne vracajú do nevyhovujúceho prostredia, kde ich rodičia majú iné preferencie, a mnohé tieto deti žijú v domácnostiach, kde už tretia generácia pravidelne nepracuje, prípadne vôbec nevie, čo je to práca rodičov. Jednou z príčin je vysoká adolescentná pôrodnosť, a to aj (s nechcenou) podporou rodinných dávok, čím sa dosahuje vysoký prenos chudoby na nasledujúcu generáciu detí (Košta, Dováľová, Hošoff, König, Bednárík, 2022).

Experti na vzdelávanie upozorňujú, že školstvo potrebuje dostatok investícií, aby zvládlo inklúziu sociálne vylúčených komunit. Všeobecne je známa požiadavka na zvýšenie odmeňovania učiteľov, aby sa tým aj do štúdia na pedagogické školy (a tým do školstva) prilákali najschopnejší absolventi už stredných škôl (podľa príkladu Fínska). Okrem toho bude potrebné investovať aj do potrebného nárastu počtu pedagogických asistentov. V súčasnosti na začiatku školského roku 2023/2024, predstavoval počet učiteľov na základných školách 39071 a počet pedagogických asistentov 6900, teda celoslovenský priemer podielu asistentov na celkovom počte učiteľov je 17,7 %. Avšak Košický kraj (16,7 %) i Prešovský kraj (17,4 %), kde je vysoký podiel sociálne vylúčených komunit, evidujú len podpriemerné hodnoty.⁷⁵

Inklúzia sociálne vylúčených komunit by sa mala začať prejavovať predovšetkým vo vzdelávaní mladej generácie, t. j. aj vo výsledkoch podľa zisťovania spôsobilostí a vedomostí 15-ročných detí PISA OECD. Posledné výsledky za rok 2022 publikované 5. decembra 2023 priniesli rozčarovanie a sklamanie kompetentných subjektov zodpovedných za školskú politiku, ale aj výskumníkov, pedagógov a politikov. Skôr ako uvedieme niekoľko názorov kompetentných osôb, uvádzame, že žiaci (všetci) na Slovensku sa zhoršili vo všetkých troch sledovaných oblastiach – prírodovednej gramotnosti, matematickej gramotnosti aj čitateľskej gramotnosti. Čitateľská gramotnosť slovenských žiakov sa nachádza pod priemerom zúčastnených krajín OECD. Výkon slovenských žiakov je porovnateľný s výkonom krajín Čile, Malta a Srbsko. V rizikovej skupine sa nachádza vyše 35 percent žiakov, to znamená že nedisponujú ani základnými

⁷⁵ https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/publikacie-casopisy.../zistovanie-kvalifikovanosti/prehľad-zakladnych-skol.html?page_id=9577

čitateľskými zručnosťami, ktorých nadobudnutie je nevyhnutné pre ďalšie vzdelávanie. Ešte väčší prepad zaznamenali v matematickej gramotnosti. Najmenší rozdiel oproti priemeru OECD sa prejavil v prírodovednej oblasti.

BOX 7: Názory na postavenie slovenských žiakov v zisťovaní PISA OECD 2022

Tomáš Drucker, minster školstva: Výsledky slovenských žiakov v medzinárodnom testovaní PISA 2022 sú tragické.

Peter Weiss, bývalý politik a diplomat: Žiaci z chudobných pomerov majú najhoršie výsledky zo štátov OECD práve na Slovensku... Katastrofálne výsledky testov PISA nie sú rezortnou záležitosťou. Sú jedným z prejavov nášho celkového úpadku... Sú aj svedectvom toho, že sme sa nestali otvorenou, inkluzívnou spoločnosťou... Je to však aj dôsledok nedostatočného manažovania problému chudoby po našom vstupe do EÚ, keď sme dostali k dispozícii obrovské zdroje z kohéznych fondov. A treba povedať, že aj dôsledok zlyhania slovenských vlád pri riešení sociálneho vylúčenia početných rómskych komunit... Národná tragédia v podobe príliš veľkej rizikovej skupiny detí s obmedzenou schopnosťou ďalej sa vzdelávať sa znásobuje vďaka tomu, že až každý piaty slovenský vysokoškolák študuje v zahraničí. Z toho 70 percent v Česku, s ktorým sme ešte pred 31 rokmi tvorili spoločný štát. Jedna časť potenciálnych vynikajúcich mozgov nám tak ostáva zakliata v pasci chudoby, druhá uteká do zahraničia a už sa odtiaľ nevráti. Je to strategické ohrozenie budúcnosti nášho národa a štátu.

Tina Gažovičová, poslankyňa NR SR za Progresívne Slovensko: Výsledky testovania PISA sú zrkadlom dlhodobého zlyhania politických elít vo vzťahu k školstvu, školstvo sa musí stať prioritou vlády.

Róbert Chovančuliak, analytik, INESS: Na Slovensku dlhodobo ignorujeme, a keď neignorujeme, tak neriešime a keď riešime, tak len veľmi neefektívne, problém s marginalizovanými rómskymi komunitami. Rómovia tvoria podľa odhadov 9,1 % populácie Slovenska, čo patrí medzi najvyššie podiely v EÚ a u detí v školskom veku to bude pravdepodobne ešte viac. Na porovnanie v Maďarsku je to 7 %, v Česku 1,6 % a v Poľsku menej ako 0,5 %.

Keďže nemáme k dispozícii presné dáta o výsledkoch PISA podľa rôznych skupín obyvateľov Slovenska, nedokážeme povedať, aká časť zaostávania našich výsledkov sa dá vysvetliť demografickým faktorom. Niekoľko skutočností naznačuje, že to nemusí byť zanedbateľná časť. Po prvé, silný vplyv socioekonomického zázemia na výsledky žiakov v PISA testovaniach.

A po druhé, najnižší socioekonomický decil slovenských žiakov dosahuje tie najnižšie výsledky z matematiky zo všetkých krajín OECD, konkrétne 330 bodov. A čo je horšie, druhý najnižší decil na Slovensku je hneď na druhom mieste (338 bodov) a dosahuje tak horšie skóre ako tie najnižšie decily ostatných krajín OECD (hneď za nami sú maďarské decily).

Ak je táto hypotéza pravdivá, tak to znamená dve veci. Po prvé, vzdelávanie v bežných školách, ktoré navštevuje väčšinové obyvateľstvo, dosahuje porovnateľné výsledky s krajinami V4. Teda na našich školách sa neodohráva úplná katastrofa, dnešné deti nie sú odsúdené na beznádejnú budúcnosť.

Po druhé, o to väčší problém máme na školách, ktoré vzdelávajú deti prichádzajúce z

generačnej chudoby, a o to väčšia pozornosť by sa im mala venovať a malo by sa to stať hlavným reformným úsilím v školstve.

Zdroj: denník Pravda, 5. 12. 2023 a 12. 12. 2023; www.progresívne.sk; Konzervatívny denník POSTOJ <https://www.postoj.sk/143092/ako-pisa-vysledky-mozu-skreslovat-realitu-o-nasom-skolstve>

B. Spomaliť odlev väčšinového obyvateľstva zo zaostávajúcich mikroregiónov a regiónov Slovenska.

V článkoch denníkov a v elektronických médiách (ešte nie v odbornej literatúre) sa objavujú prvé konštatovania o odleve väčšinového („bieleho“⁷⁶) obyvateľstva z Východného a Stredného Slovenska (paralelne prebiehajú pohyby obyvateľstva vrátane migračných, t. j. priestorových pohybov v mikroregiónoch). Väčšina mladých ľudí po dosiahnutí plnoletosti uvažuje nad odchodom z vidieckych a zaostalejších oblastí Slovenska.⁷⁷ Na odchod je ale potrebná relatívne vysoká suma úspor. Nestačí v mnohých prípadoch ani prípadne predať rodičovský dom, pretože v zaostalých regiónoch je cena domov extrémne nízka a získané prostriedky v žiadnom prípade nestačia na kúpu bytu či domu v spádových perspektívnych regiónoch väčších miest.

Vysoký potenciálny odlev obyvateľstva je znásobený nemožnosťou nájdania si perspektívneho zamestnania, ktoré by korešpondovalo s logicky rastúcimi nárokmi na kvalitu zamestnania (kvalitu pracovných miest) stále vzdelanejšej mladej populácie Slovenska. Mladí ľudia, ktorí so zodpovednosťou pristupujú k zakladaniu trvalých partnerských vzťahov, k uzavretiu manželstva a rodičovstvu stále viac a viac tak zo subjektívnych, ako aj objektívnych dôvodov (perspektíva zamestnania, kvalita bývania, patričná úroveň príjmu, sociálne prostredie v mieste bydliska a pod.) posúvajú prvé prírastky do rodiny, resp. prvé pôrody žien-matiek do stále vyššieho veku, čo má za následok aj zrieknutie sa privedenia na svet detí v druhom, resp. vyšších poradiach. Priemerný vek prvoroďičiek dosiahol na Slovensku v roku 1999 23,8 roku, v roku 2009 26,7 roku, v roku 2021 27,3 roku (Eurostat) a v roku 2022 až 28,23 roku (Štatistický úrad SR, DATACube). Pritom regionálne sa evidujú extrémne rozdiely v tomto indikátore, ktoré sú dôkazom diametrálne rozdielnych sociálnych faktorov v regiónoch Slovenska. Ak teda plynule v posledných rokoch za celú populáciu Slovenska rastie priemerný vek prvoroďičiek, tak tento trend sa (ani ako tendencia) vôbec neprejavuje u adolescentných rodičiek (pozri ďalej). V roku 2022 priemerný vek prvoroďičiek na Slovensku dosiahol 31,94 roku, v Bratislavskom kraji 31,31 roku, ale v okrese Gelnica len 22,76 roku, v okrese Revúca 23,99 roku a v okrese Kežmarok 24,3 roku. V uvedených okresoch dlhodobo žije najviac rómskeho obyvateľstva, čo sa prejavuje aj rýchlym rastom podielu

⁷⁶ Aj takýto termín sa používa v médiách, nielen pochybný termín „Neróm“ (zvlášťne by v slovenčine zneli takisto pomenovania „nečerno“ a „neindián“ a pod.

⁷⁷ V týchto všeobecných úvahách nie je podstatné trendy či tendencie pohybu (migrácie) obyvateľstva detailne dokumentovať na štatistických dátach, lebo tieto neodrážajú úplne prebiehajúce procesy. Veľa mladých ľudí, resp. ľudí v produktívnom veku pracuje mimo miesta trvalého bydliska, veľa mladých ľudí začína žiť na inom mieste v podnájmoch, prípadne odchádza pracovať do zahraničia. Takisto pôrodnosť v regiónoch je ovplyvnená priestorovými pohybmi žien-rodičiek za prácou a veľakrát aj rozdielmi medzi registrovaným trvalým bydliskom a miestom pôrodu. Nehovoriac o matkách, ktoré rodia v zahraničí a ich bližšie charakteristiky chýbajú pre detailnejšiu analýzu vyššie uvedených sociálnych procesov. O tomto sociálnom jave však chýbajú sociologické výskumy.

rómskeho obyvateľstva a rýchlym rastom sociálne vylúčených komúní.

Samozrejme, za uvedenými rozdielmi je celý rad sociálnych i ekonomických faktorov, ako napr. perspektíva kariéry ženy-matky, či zachovanie si určitého životného štandardu, lebo s každým ďalším dieťaťom v rodine klesá priemerný príjem na osobu v rodine (či domácnosti).⁷⁸ A spomenuté faktory a súvislosti pri rozhodovaní sa o ďalšom rodičovstve (ďalšom dieťati) u sociálne vylúčených komúní značne absentujú, čoho výsledkom sú opakované pôrody v nízkom veku žien, čo zabezpečuje základný finančný príjem do domácnosti (príspevok pri narodení dieťaťa, prídavky na deti a rodičovský príspevok).

Priestorový pohyb obyvateľstva na Slovensku v podstate z východu smerom na západ (hlavne do okolia hlavného mesta Bratislavy) je dôkazom nezávládnutia rovnomerného ekonomického vývoja vo všetkých regiónoch Slovenska, a na tom základe kvality života, ako hlavného predpokladu rovnomernejšieho a stabilnejšieho demografického vývoja. V určitých regiónoch pretlak dopytu po bytoch vyháňa do extrémnych výšok ceny stavebných pozemkov a bytov, následkom čoho sa mladé rodiny zadlžujú hypotékami aj na dve-tri desaťročia a aj z hľadiska budúcich životných nákladov sa rozhodnú mať len jedno dieťa. K tomu treba pripočítať dlhodobý úpadok slovenského poľnohospodárstva (prejavuje sa aj vysokým importom potravinárskych produktov⁷⁹ a monokultúrnou rastlinnou výrobou, pričom živočíšna výroba a potravinársky priemysel sú z veľkej časti zlikvidované), ktorý zosilňuje tendenciu vytlačania obyvateľstva z mnohých zaostávajúcich regiónov. Napr. v Konceptii mestskej bytovej politiky 2020 – 2030 hlavného mesta SR Bratislavy (Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy, 2021, s. 27) sa konštatuje: „Do budúcnosti sa dá očakávať pretrvávajúci rast počtu obyvateľov a obyvateľiek mesta, najmä z dôvodu migrácie z ostatných regiónov krajiny.“ Okrem toho vážnym problémom v okolí Bratislavy (a nielen tam) sa javí intenzívny záber poľnohospodárskej pôdy, v rámci suburbanizácie mesta, ako ďalší negatívny jav nezávládnutia rovnomerného ekonomického a sociálneho rozvoja Slovenska. Aj na tento fenomén upozorňuje napríklad uvedená koncepcia (Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy, 2021, s. 32) takto: „Súčasným trendom v krajinách EÚ sú snahy zastaviť rozširovanie území miest a obcí do extravilánu a s tým spojené zaberanie ďalšej kvalitnej poľnohospodárskej pôdy. Pôda - na Slovensku všeobecne i v okolí Bratislavy - je neobnoviteľný a definitívne limitovaný prírodný zdroj. Nové plochy na rozvoj bývania by preto v budúcnosti už nemali byť rozširované na úkor kvalitných poľnohospodárskych plôch a voľnej krajiny, navyše v lokalitách s absentujúcim dopravným a technickým vybavením.“

---

⁷⁸ Priemerný disponibilný príjem domácnosti klesá aj pri zohľadnení modifikovanej ekvivalentnej šály OECD v prieskume SILC.

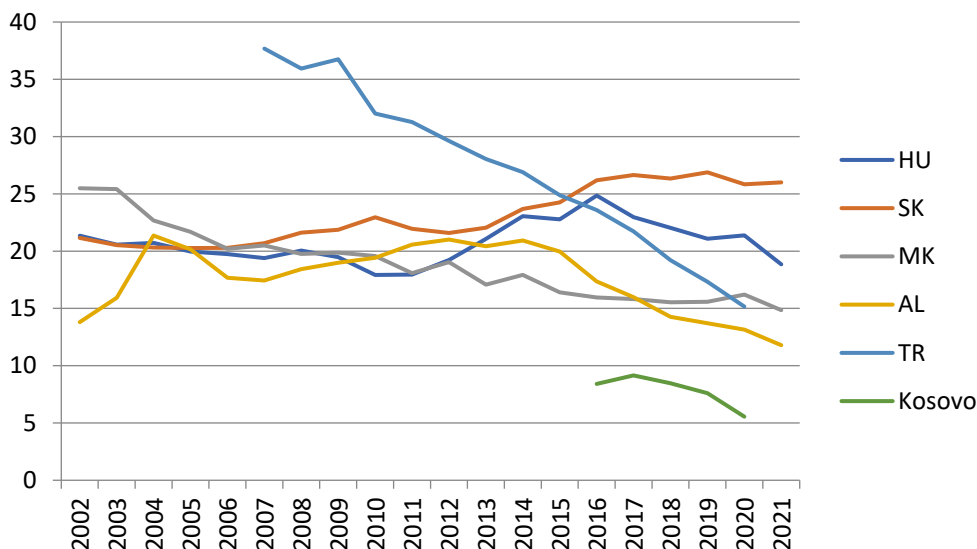
⁷⁹ Slovensko si neustrážilo ani extrémny nárast počtu maloobchodných jednotiek a predajných plôch zahraničných obchodných reťazcov, ktorých cieľom je predovšetkým dovoz tovarov z krajín centrál týchto reťazcov. Stavebný zákon obsahoval a obsahuje nelogickú prílišnú decentralizáciu povoľovania všetkých stavieb mimo individuálnej bytovej výstavby. V tejto súvislosti bolo potrebné a bude potrebné uvažovať do budúcnosti aj s tým stavom, že aj žiaci základných či stredných škôl zo sociálne vylúčených komúní sa budú musieť postupne zamestnávať na lokálnych trhoch práce. Poľnohospodárstvo i potravinársky priemysel sú z tohto hľadiska perspektívne odvetvia.

4.1 Vývoj celkovej adolescentnej pôrodnosti

Adolescentnú pôrodnosť, aj keď zvyšuje celkovú mieru pôrodnosti krajiny, treba považovať za negatívny sociálny jav, na ktorý sa nabaľujú ďalšie sociálno-ekonomické problémy. Predovšetkým z toho dôvodu, že veľmi skoré materstvo je prekážkou vzdelávania a prípravy na povolanie hlavne nedospelých matiek (o rodinnom zázemí týchto adolescentných matiek, či aj otcovia participujú a v akej miere na výchove svojich detí, jestvujú len veľmi kusé informácie). Vývoj adolescentnej pôrodnosti na Slovensku a v Maďarsku, ako aj vo vybraných krajinách s inou (prevažne islamskou) kultúrou zachytáva Graf 4.2.

Údaje na Graf 4.2 potvrdzujú jednoznačný trend nárastu adolescentnej pôrodnosti na Slovensku. Maďarsko od roku 2016 znížilo jej mieru. A z krajín kde prevláda islamská náboženská kultúra, adolescentnú pôrodnosť znížilo Albánsko na menej ako 50 % úrovne Slovenska od roku 2004, kedy miera adolescentnej pôrodnosti bola v Albánsku vyššia ako na Slovensku. Aj Turecko, ktoré malo v roku 2007 enormne vysokú adolescentnú pôrodnosť cca o 40 % vyššiu ako Slovensko), dokázalo do roku 2020 znížiť jej mieru na 59 % úrovne Slovenska. Podobne aj Severné Macedónsko z úrovne vyššej ako Slovensko v roku 2002 znížilo adolescentnú pôrodnosť do roku 2021 prakticky na rovnakú úroveň ako Turecko v roku 2020. A napodiv Kosovo napriek veľmi nízkej ekonomickej úrovni s porovnávanými krajinami vykázalo v roku 2020 iba päťtinovú úroveň adolescentnej pôrodnosti Slovenska. Domnievame sa, že neobstojí v prípade Slovenska protiargument, že vysoká adolescentná pôrodnosť je dôsledkom vysokej rómskej pôrodnosti, a preto je potrebné ju akceptovať (nič sa s ňou nedá robiť tak, ako s celkovým poklesom pôrodnosti v slovenskej spoločnosti). Práve vysoké hodnoty miery adolescentnej pôrodnosti za celú populáciu by si vyžadovali nediskriminačné opatrenia na jej zníženie. Ako už bolo zdôraznené, malo by to byť aj v záujme znižovania chudoby predovšetkým sociálne vylúčených komunit, ktoré generujú vysokú pôrodnosť tohto typu, čím sa udržiava závislosť na sociálnych dávkach a nízka zamestnanosť žien z dôvodu chýbajúcej kvalifikácie.

Graf 4.2 Vývoj adolescentnej pôrodnosti (15-19-ročných matiek) na 1000 matiek vo vybraných krajinách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [demo_frate]

Údaje Eurostatu umožňujú porovnanie krajín podľa podielu detí narodených adolescentným matkám v manželstve a mimo neho (Tabuľka 4.1). V tabuľke uvádzame výber tých krajín, za ktoré sú potrebné údaje k dispozícii v databáze Eurostatu.

Tabuľka 4.1 Podiely detí narodených adolescentným matkám vo veku 15-19 rokov v manželstve, v %

	2002	2010	2015	2020	2021
CZ	23,3	7,3	5,4	4,9	3,3
HU	25,1	13,4	10,1	15,9	15,5
SK	33,9	20,1	17,9	14,2	13,4
MK	65,8	53,6	50,7	40,9	39,7

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu, tabuľka [demo_fagec].

Podľa údajov v Tabuľka 4.1 je evidentné, že všeobecne sa zaznamenáva výrazný pokles detí narodených v manželstve, čo zodpovedá všeobecnému trendu v Európe, a to poklesu inštitútu manželstva ako základu pre pôrodnosť detí. Na Slovensku v poslednom evidovanom roku 2021 podiel detí narodených adolescentným matkám v manželstve dosiahol už len 13,4 %, čím sa Slovensko dostalo v tomto indikátore pod úroveň Maďarska (15,5 %).

4.2. Adolescentná pôrodnosť podľa veku matiek a veku otcov detí adolescentných matiek

Relatívne indikátory o adolescentnej pôrodnosti (napr. miera adolescentnej pôrodnosti, t. j. za celú vekovú skupinu 15-19 ročných matiek) je potrebné doplniť o detailnejšie údaje o rozdelení veku matiek podľa jednotlivých rokov. Vývoj pôrodnosti podľa veku matky (12 až 19 ročných) za posledné roky zachytávajú údaje v Tabuľka 4.2.

Tabuľka 4.2 Adolescentná pôrodnosť; počty živonarodených detí matkám vo vekovej skupine 12 až 19 ročných a ich podiel z celkového počtu živonarodených detí v SR (v %)

Vek matky	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
12	1		2				1					1	
13	1	7	5	6	1	9	9	1	6	5	6	6	
14	29	38	34	42	37	36	40	47	37	33	32	40	45
15	147	144	141	160	130	171	132	161	144	158	156	142	157
16	420	402	361	358	405	410	386	412	381	385	384	385	433
17	740	787	723	664	638	727	749	752	705	678	715	665	746
18	1168	1142	1010	947	940	981	973	1008	1066	984	1005	928	876
19	1512	1542	1418	1288	1212	1136	1174	1259	1259	1226	1192	1176	1096
12 až 19	4018	4062	3694	3465	3363	3470	3464	3640	3598	3469	3490	3343	3353
Narodení spolu SR	61217	60410	60813	55535	54823	55033	55602	57557	57969	57639	57054	56650	56565
Podiel detí narodených matkám vo vekovej skupine 12 - 19 r. (%)	6,56	6,72	6,07	6,24	6,13	6,31	6,23	6,32	6,21	6,02	6,12	5,90	5,93

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

Poznanie rozloženia narodených detí adolescentným matkám podľa ich veku je potrebné aj vzhľadom na potenciálnu možnosť vyplácania príspevku pri narodení dieťaťa. Od roku 2009 do roku 2021 počet narodených detí matkám vo veku do 16 rokov, kedy zákon a priori vylučuje možnosť vyplácania príspevku pri narodení dieťaťa, kolísal v rozpätí cca od 560 do 610 detí. Matky nad 16 rokov do dosiahnutia plnoletosti (18 rokov) potrebujú súhlas súdu, že môžu byť zodpovedné za výchovu svojich malých detí (prípadne im súd môže vydať súhlas na uzatvorenie manželského zväzku), a len v tom prípade môžu dostať príspevok pri narodení dieťaťa. Podiel detí narodených matkám vo vekovej skupine 12 až 19 rokov v období rokov 2009 až 2021 z celkového počtu detí narodených v Slovenskej republike osciloval okolo 6 %. Podrobný prepočet umožňuje synteticky zachytiť aj priemerné poradie narodených detí týmto adolescentným matkám (Tabuľka 4.3).

Tabuľka 4.3 Vývoj priemerného poradia narodených detí matkám vo vekovej skupine 12 -19 rokov

1992	1997	2002	2007	2010	2011	2012	2013
1,160	1,200	1,270	1,280	1,308	1,324	1,332	1,321
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1,321	1,329	1,323	1,356	1,349	1,353	1,361	1,355

Zdroj: Vlastný výpočet na základe údajov Štatistického úradu SR

Podľa údajov v Tabuľka 4.3 vyplýva, že od roku 1992 postupne narastá priemerné poradie narodených detí. Priemerné poradie narodených detí možno interpretovať aj tak, že napr. v roku 2015 v priemere 32,9 % adolescentných matiek (12 až 19 ročných) porodilo aj druhé dieťa. Tento podiel v roku 2021 predstavoval už 35,5 % matiek.

Tabuľka 4.4 Vek otcov detí narodených adolescentným matkám (vo veku 12 až 19 rokov)

Vek otca	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
15		1	1									
16	2	7	3	3	4	4	1	2	5	2	4	3
17	13	25	27	22	26	21	9	11	16	13	12	23
18	42	100	88	120	101	97	120	94	102	92	91	88
19	97	166	147	179	172	153	173	201	137	160	120	117
20	137	197	177	194	200	175	206	217	199	156	180	153
21	117	207	184	203	157	182	161	181	169	169	151	129
22	91	172	138	152	165	172	130	136	120	146	129	90
23	77	135	111	126	119	128	115	114	82	92	105	78
24	68	97	95	74	88	79	103	84	76	77	66	52
25	44	69	74	55	69	61	81	69	61	56	51	43
26	39	62	54	61	54	57	52	53	46	46	41	23
27	19	52	45	38	36	47	41	40	40	28	32	18
28	15	43	26	33	27	35	28	22	27	26	16	17
29	19	31	27	21	36	16	31	23	25	18	18	15
30	8	21	18	12	14	23	20	13	13	16	11	15
31	2	17	15	12	18	14	16	9	11	10	11	13
32	3	12	12	11	9	10	10	15	12	9	9	5
33	4	17	12	8	6	10	12	7	10	5	12	4
34	2	7	10	7	4	10	3	4	4	12	4	8
35	1	3	7	3	5	4	8	4	5	6	6	4
36		4	5	8	2	1	4	3	5	3	5	7
37	2	3	3	5	5	7	5	3	3	1	2	5
38		2	2	5	3	1	1	4	2		2	3
39		3	2	4	2	5	1	1	1	1	1	2
40		1	2	2	6	2	3	3	2			2
41		5		3	3	4		2	2	1	1	
42	1	3	1	2		3	1	4		1	2	1
43			2	1		2		2	6	1	1	1
44			2	1					1			1
45	3		1					2	1		1	
46	1	1				2	1		1	1		
47	1								1	1		
48				1			2	1			1	1
49		2							1			
50										2	1	1
51								1			1	
52								1				
53									1			1
54				1			1	1				
55								1				
56								1				
57										1		
58				1								
59						1						
60		1				1					1	
61							1					
62						1						

64											1	
Vek otca neuvedený	3254	2228	2174	1 995	2139	2 136	2 300	2 269	2 282	2338	2 254	2430
Spolu (počet živonarodených detí)	4062	3694	3465	3 363	3470	3464	3 640	3 598	3 469	3490	3 343	3353
Podiel neuvedeného veku otca (v %)	80,1	60,3	62,7	59,3	61,6	61,7	63,2	63,1	65,8	67,0	67,4	72,5

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

V roku 2009 priniesol denník SME sériu článkov rozhovorov s aktivistami z oblasti inklúzie sociálne vylúčených rómskych komunít. V rozhovore sa Anina Botošová, už v tom čase bývalá splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity, vyjadrila k problematike adolescentnej pôrodnosti takto: „Čo s ich pôrodnosťou vo veľmi nízkom veku? Keď mi štrnásťročná dievča z osady povie, že je tehotná, zaujímalo by ma, prečo nie je potrestaná ten, kto to dieťa splodil. V takom veku totiž určite nie je pripravená na materstvo. Nemali by byť potrestaní skôr rodičia tých detí? Zlyhali predsa vo výchove. Verte, že chlapci, ktorí plodia deti s maloletými dievčatami, sú oveľa starší, zväčša dospelí. Tam už rodičia nenesú zodpovednosť, na vine sú chlapci.“ (SME, 11.6. 2009).

Údaje o veku otcov narodených matkám sa zisťujú v pôrodnici bezprostredne po narodení dieťaťa. Zatiaľ čo údaje o veku matiek sú v plnej miere zaregistrované na príslušnom štatistickom formulári, veľa údajov o veku otcov chýba. Treba sa pýtať, prečo tomu tak asi je...Je pravdepodobné, že celkový počet dospelých otcov detí adolescentných matiek je teda oveľa vyšší ako ten, kde je vek otcov uvedený. Údaje zachytené štatistikou len potvrdzujú tvrdenie vyslovené A. Botošovou v roku 2009 (Tabuľka 4.4).

Z údajov v Tabuľka 4.4 vyplýva niekoľko poznatkov. Priemerný vek otcov detí narodených adolescentným matkám (či už aritmetický priemer alebo mediánová hodnota) dosahuje jednoznačne vek nad 20 rokov. Podiel neuvedeného veku otca v posledných rokoch dosahuje cca 60 až 70 % prípadov. Samozrejme, je rozdiel medzi pôrodnosťou dievčat do veku 16 rokov a žien nad 18 rokov, kedy sú aj tieto adolescentky už dospelé. Z prípadov, kedy vek otca bol „neprimerane“ vysoký u dievčat–matiek uvádzame ako príklady tieto:

- v roku 2011 bolo otcami detí šesťnásťročných matiek 49 plnoletých mužov (nad 18 rokov), z nich bol napr. jeden vo veku 31 a dvaja vo veku 41 rokov,
- v roku 2012 bol otec dieťaťa päťnásťročnej matky vo veku 24 rokov,
- v roku 2013 bolo otcami detí šesťnásťročných matiek 55 plnoletých mužov, z nich boli dvaja vo veku 28 rokov, dvaja vo veku 37 rokov, jeden vo veku 38 rokov a jeden vo veku 41 rokov,
- v roku 2014 bol jeden otec dieťaťa štrnásťročnej matky vo veku 20 rokov; dvaja otcovia detí päťnásťročnej matky boli vo veku 17 rokov, jeden vo veku 18 rokov, jeden vo veku 23 rokov, a jeden vo veku 27 rokov; otcovia detí šesťnásťročných matiek boli dvaja vo veku 16 rokov, štyria vo veku 18 rokov, ôsmi vo veku 18 rokov, deväť vo veku 19 rokov, desiat vo veku 20 rokov, traja vo veku 21 rokov, piati vo veku 22 rokov, dvaja vo veku 23 rokov, traja vo veku 26 rokov, traja vo veku 27 rokov, jeden vo veku 29 rokov, jeden vo veku 30 rokov a jeden vo veku

32 rokov,

- v roku 2016 boli otcami detí pätnásťročných matiek traja dospelí muži, z toho jeden mal 23 rokov, jeden mal 20 rokov a jeden mal 18 rokov,
- v roku 2021 bol otcom dieťaťa trinásťročnej matky šestnásťročný chlapec.

Vek otcov 12 až 16 ročných matiek je v štatistikách uvádzaný v minimálnej miere, resp. údaje o veku otcov úplne chýbajú. Súhrnne počet detí narodených matkám do 17 rokov (vrátane detí aj vo vyššom ako prvom poradí a pravdepodobne aj s dvojičkami⁸⁰) prevyšoval v každom roku (v období 2010 až 2021) počet detí narodených matkám vo veku 18 rokov v priemere o 200 až 300 detí (v niektorých rokoch aj viac). V rokoch 2014 až 2021 počet detí narodených matkám súhrnne do 17 rokov dokonca prevyšoval počet detí narodených aj matkám vo veku 19 rokov.

Ako počiatočné roky uvedených dát sú v oboch tabuľkách 12 a 14 uvedené roky 2010 (Tabuľka 4.2 obsahuje navyše aj rok 2009) preto, lebo v roku 2009 vstúpilo do platnosti ustanovenie v zákone č. 235/1998 Z. z., keď sa dovtedajší príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa začal štandardne vyplácať až do tretieho narodeného dieťaťa. To znamená, že zmena zákona mohla priniesť plný príspevok pri narodení dieťaťa (vo výške 829,86 eur) už aj adolescentným matkám, ktoré porodili svoje dieťa v druhom, prípadne aj treťom poradí. Napríklad:

- v roku 2010 bolo narodených 266 detí osemnásťročným matkám v druhom poradí, 47 detí v treťom poradí a štyri deti vo štvrtom poradí,
- v roku 2011 bolo šestnásťročným matkám narodených 50 detí v druhom poradí a sedemnásťročným matkám narodených 125 detí v druhom poradí,
- v roku 2015 bolo šestnásťročným matkám narodených 347 detí v prvom poradí, 37 v druhom poradí a 2 deti v treťom poradí ,
- v roku 2016 bolo osemnásťročným matkám narodených 692 detí v prvom poradí, 256 detí v druhom poradí, 52 detí v treťom poradí a 8 detí vo štvrtom poradí,
- v roku 2020 bolo devätnásťročným matkám narodených 682 detí v prvom poradí, 358 detí v druhom poradí, 111 detí v treťom poradí, 22 detí vo štvrtom poradí a 3 deti v piatom poradí.

Detailné príklady sme uviedli zámerne o matkách rôzneho veku a o rôznom poradí narodených detí kvôli komplexnému obrazu o zaťažení mladých žien matiek v adolescentnom veku výchovou svojich početných detí v nízkom veku. Uvedená stratégia pôrodov s najväčšou pravdepodobnosťou na dlhé roky vylučuje tieto matky z trhu práce a s nízkou perspektívou sa v budúcnosti zamestnať hlavne v zaostalejších regiónoch, nehovoriac už o pravdepodobnosti získania týchto žien-matiek dostatočnej kvalifikácie pre výkon povolania. Aj tieto aspekty musí brať sociálna politika štátu do úvahy pri koncipovaní štruktúry sociálnych rodinných dávok vrátane zintenzívnenia pomoci rodinám s viacerými deťmi poskytovaním kvalitných služieb starostlivosti o maloleté deti.

---

⁸⁰ O narodených dvojičkách a trojičkách nemáme podrobné informácie.

* * *

Problém znižovania adolescentnej pôrodnosti matiek možno riešiť len postupne,⁸¹ ale je nutné hľadať optimálnu štruktúru sociálnych (rodinných) dávok, ktorá by napomáhala znižovať tento druh pôrodnosti. Pri skorých prvých pôrodoch sú mladé dievčatá i ženy vylúčené z prípravy na povolanie a pri viacerých deťoch staršie „mladé“ matky aj zo zamestnania, čím sa zvyšuje závislosť matiek s neúplným vzdelaním na sociálnych dávkach. Preto odporúčame úplne (nediskriminačne) zrušiť príspevok pri narodení dieťaťa, ktorý, ako potvrdzujú skúsenosti s jeho uplatnením, je nesystémovým prvkom v štruktúre rodinných dávok. Okrem toho navrhujeme podstatne (!) zvýšiť sociálne štipendia pre deti (žiakov) zo sociálne vylúčených komunit na strednom stupni prípravy na povolanie (zmenou zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní – školský zákon). Hlavne mladé dievčatá⁸² treba takto motivovať k ukončeniu prípravy na povolanie (na strednom stupni vzdávania), a nie, aby získavali finančné zabezpečenie domácnosti skorým poberaním rodičovského príspevku. Taktiež navrhujeme zaviesť do systému rodinných dávok novú dávku „Príspevok pri uzavretí manželstva“ a jeho vyplácanie podmieniť racionálnymi podmienkami (napr. vek oboch snúbencov 21 rokov⁸³ a ich doterajšia bezdetnosť, čím sa podporí nepriamo aj príprava na povolanie, a prvé zamestnanie potrebné na získanie sociálneho poistenia), ktoré by mali postupne znižovať adolescentnú pôrodnosť. Výška príspevku by mala byť dostatočne motivujúca (napr. na úrovni 2-násobku priemernej mzdy, prípadne aj viac), čo v roku 2023 reprezentuje cca trojnásobok príspevku pri narodení dieťaťa.

---

⁸¹ Výchova štátu v tejto oblasti úplne zlyháva.

⁸² Je samozrejmé, že konkrétna zmena zákona sa musí nediskriminačne týkať tak dievčat, ako aj chlapcov.

⁸³ To znamená, že počať by mohla už žena tri mesiace po dovŕšení dvadsiateho roku veku, aby bola oprávnená získať „Príspevok pri uzavretí manželstva“. Príspevok by sa už nevyplácal rozvedeným osobám.

Literatúra

Aguiar, M.A., Bils, M. (2015). Has Consumption Inequality Mirrored Income Inequality? *American Economic Review*, vol. 105(9), pp. 2725-2756.

Chesnais, J. C. 2000. The inversion of the age pyramid and the future population decline in France: implications and policy responses. Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat, New York. s. 15. [online]. Dostupné na: <http://www.un.org/esa/population/publications/popdecline/Chesnais.pdf>

Eurostat (2023). Štatistiky národných účtov a sekcia Household budget survey.

HBS (2015; 2022). Štatistiky zisťovania rodinných účtov.

Holzmann R., Hinz R. (2005). *Old Age Income Support in the 21st century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*. Washington, DC: World Bank. Dostupné na: <http://hdl.handle.net/10986/7336>

Holzmann R., Guven U. (2009). *Adequacy of Retirement Income after Pension Reforms in Central, Eastern and Southern Europe*. ISBN: 978-0-8213-7781-9. Dostupné na: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7781-9>

Hošoff, B – Blažo, O. et al. (2022): (Sur)reality of integration and real convergence in the European Union : economic and legal context [(Sur)Realita integrácie a reálnej konvergencie v Európskej únii: ekonomické a právne súvislosti]. Bratislava: Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 152 p, ISBN 978-80-7160-674-1.

Jappelli, T., Pistaferri, L. (2009). Does Consumption Inequality Track Income Inequality in Italy? Centre for Studies in Economics and Finance. Working paper No. 229. Dostupné na <http://www.csef.it/WP/wp229.pdf>

Jurčová, D. 2002. *Krátky slovník základných demografických pojmov*. Bratislava: Infostat.

Košta, J. a kol. (2014). *Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl*. Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-89608-16-4.

Košta, J., Dováľová, G., Hošoff, B., König, B., Bednárok, R. (2022). *Prístupy zabezpečovania životného minima obyvateľov vo vybraných krajinách Európskej únie a v Slovenskej republike. Vzťah životného minima k minimálnej mzde a priemernej mzde*. VEDA, vydavateľstvo SAV. ISBN 978-80-224-1968-0.

Kreuger, D., Perri, F. (2005). Does Income Inequality Lead to Consumption Equality? Evidence and Theory. Federal Reserve Bank of Minneapolis, Research Department Staff Report 363. Dostupné na: <https://www.minneapolisfed.org/research/sr/sr363.pdf>.

Lichner, I., Lyócsa, Š., Výrostová, E. (2022). Nominal and discretionary household income convergence : The effect of a crisis in a small open economy. In *Structural Change*

and Economic Dynamics, 2022, vol. 61, pp. 18-31.

Lacko, M. (2012). Hmotné zabezpečenie v starobe. 120 s. ISBN 978-80-89393-65-7
Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy (2021). Konceptia mestskej bytovej politiky
2020 – 2030. Dostupné na:
https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Konceptia%20bytovej%20Opolitiky_2021-1.pdf

Matláj, J. (1996). Právo sociálneho zabezpečenia v historickom, súčasnom a európskom kontexte. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK. 113s. ISBN 80-7160-012-1

Miklošovič, T. a kol. (2023). Identifikácia potrebných zmien v dôchodkovom systéme SR - návrh reformy existujúceho systému z pohľadu KOZ SR v spolupráci so sociálnymi partnermi z dôvodu vytvorenia podmienok pre jeho dlhodobú udržateľnosť. KOZ SR, 2023. Dostupné na: https://www.kozsr.sk/wp-content/uploads/2023/04/AV05_verzia_final_sablona.pdf

Morvay, K. a kol. (2023): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2022: Zaostrené na: Ekonomia v zovretí mimoriadnych hrozieb. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 172 s., ISBN 978-80-7144-337-7.

MPSVR SR (2021). Národný program aktívneho starnutia. Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/sk/uvodna-stranka/aktivne-starnutie/narodny-program-aktivneho-starnutia/npas-2021-2030_konsolidovane-znenie_po-aktualizacia-za-roky-2021-2022.pdf

MŠVVŠ SR (2022). Spolu v jednej lavici. Metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov, Bratislava.

OECD (2013): Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth. OECD, jún 2013, Dostupné online: <https://www.oecd.org/statistics/framework-for-statistics-on-the-distribution-of-household-income-consumption-and-wealth-9789264194830-en.htm>.

OECD (2017). Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators. OECD Publishing, Paris. Dostupné na: https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en

Ódor, L., Povala, P. (2020). Sporiteľ na prvom mieste. Ako zreformovať druhý dôchodkový pilier na Slovensku?. NBS 2020. ISSN 2585-9277 (online). Dostupné na: https://www.nbs.sk/img/documents/publik/op_1_2020_odor_povala_ako_zreformovat_druh_y_pilier.pdf

Páleník, V. a kolektív (2014). Strieborná ekonomika - potenciál na Slovensku. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2014. 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9

Queisser, M., Whitehouse E. (2006), Neutral or Fair?: Actuarial Concepts and Pension-System Design. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 40, OECD Publishing, Paris. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/351382456457>

Radvanský, M. - Lichner, I. Impact of ageing on long term care demand and supply in Slovakia : NEUJOBS country report. In NEUJOBS working paper, 26.02.2014, no. D 12.2, p. 1- 26. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/313089192_Impact_of_ageing_on_long_term_care_demand_and_supply_in_Slovakia

Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky. Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/uhp/3370/76/Revizia_vydavkov_na-praca.pdf

RRZ (2020a). Osobitné sociálne poistenie príslušníkov obecnej polície, Kvantifikácia vplyvu opatrení. Bratislava: Kancelária Rady pre rozpočtovú zodpovednosť, 2020. Dostupné na: <https://www.rrz.sk/wp-content/uploads/2021/05/Kvantifikacia-vplyvu-opatreni-Osobitne-socialne-poistenie-prislusnikov-obecnej-policie.pdf>

RRZ (2020b). Hodnotenie Návrhu rozpočtu verejnej správy na roky 2021 až 2023 Analytický dokument. Bratislava: Kancelária Rady pre rozpočtovú zodpovednosť.

RRZ (2022). Úvodné stanovisko k návrhu rozpočtu na roky 2023 až 2025. Dostupné na: <https://www.rrz.sk/uvodne-stanovisko-k-navrhu-rozpocetu-na-roky-2023-az-2025/>

The 2021 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070). May 2021. Brussels. PDF. 398s. ISBN 978-92-76-29719-2 (online). Dostupné na: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2021-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2019-2070_en

Slesnick, D. T. (2000): Consumption and Social Welfare - Living Standards and their Distribution in the United States. Cambridge University Press, e-ISBN:9780511572234, DOI:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511572234>.

Šmilňák, M. (2023). Segregácia rómskych detí v školách? Klameme samých seba a školstvo je v kľči... Konzervatívny denník POSTOJ, blog 24. 4. 2023. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/129044/segregacia-romskych-deti-v-skolach-klameme-samych-seba-a-skolstvo-je-v-krcci>

Šprocha, B. - Ďurček, P. (2019). Starnutie populácie Slovenska v čase a priestore. Recenzenti: Boris Vaňo, Luděk Šídlo. 1. vyd. Bratislava : Prognostický ústav SAV, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2019. 96 s. ISBN 978-80-89524-39-6. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Starnutie.pdf>.

ÚHP (2017). Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky. Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/uhp/3370/76/Revizia_vydavkov_na-praca.pdf

Úrad vlády SR (2012). Dáta o rovnosti v Slovenskej realite. Vydala EQUILIBRIA, s.r.o. s finančnou podporou Programu EÚ pre zamestnanosť a sociálnu solidaritu. Bratislava. ISBN 978-80-8143-053-4. <https://www.gender.gov.sk/zbornik-data-o-rovnosti-v-slovenskej-realite/>.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV, v. v. i.

MORVAY, K. et al. (2023): Economic Development of Slovakia in 2022. Focused on: Economy in the Grip of Extraordinary Threats. 173 s. ISBN 978-80-7144-337-7.

MORVAY, K. a kol. (2023): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2022. Zaostrené na: Ekonomika v zovretí mimoriadnych hrozieb. 176 s. ISBN 978-80-7144-339-1; e-ISBN 978-80-7144-340-7.

HOŠOFF, B. a kol. (2023): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Kam posúva konflikt na Ukrajinu globálnu spoločnosť? 318 s. ISBN 978-80-7144-335-3.

HOŠOFF, B. a kol. (2022): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Príčiny a dôsledky rastúcich cien. 302 s. ISBN 978-80-7144-329-2.

LICHNER, I. (2022): 30 rokov premien slovenského trhu práce. 68 s. ISBN 978-80-7144-332-2.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2022): Economic Development of Slovakia in 2021. Focused on: Post-pandemic Economy with New Challenges. 128 s. e-ISBN 978-80-7144-331-5.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2022): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2021. Zaostrené na: postpandemické hospodárstvo s novými výzvami. 124 s. ISBN 978-80-7144-327-8; e-ISBN 978-80-7144-328-5.

KOŠTA, J. a kol. (2021): Súvislosti produktivity práce a minimálnej mzdy. 200 s. ISBN 978-80-224-1934-5.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2021): Economic Development of Slovakia in 2020. Focused on: How the Coronavirus Crisis Is Changing the Economy. 138 s. e-ISBN 978-80-7144-326-1.

HOŠOFF, B. a kol. (2021): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Environmentálne a sociálne východiská konjunktúry. 308 s. ISBN 978-80-7144-324-7.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2021): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2020. Zaostrené na: ako koronavírusová kríza mení ekonomiku. 138 s. ISBN 978-80-7144-321-6; e-ISBN 978-80-7144-322-3.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – OSTRIHOŇ, F. – VOKOUN, J. (2020): Atraktivita územia a mobilita talentov: veľké mestá priťahujú talenty. 175 s. ISBN 978-80-7144-320-9.

LICHNER, I. – HVOZDÍKOVÁ, V. a kol. (2020): Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien II. 139 s. ISBN 978-80-7144-316-2.

HOŠOFF, B. a kol. (2020): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. 254 s. ISBN 978-80-7144-314-8.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2020): Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slowed Productivity Growth Lagging behind the Growth of Labour Costs. 130 s. e-ISBN 978-80-7144-313-1.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2020): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2019. Zaostrené na: spomalená produktivita, ktorá nestíha za nákladmi práce. 126 s. ISBN 978-80-7144-311-7; 978-80-7144-312-4.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2019): Slovenská ekonomika po štvrtstoročí samostatného štátu. 272 s. ISBN 978-80-7144-309-0(4).

OBADI, S. M. a kol. (2019): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. 346 s. ISBN 978-80-7144-306-3.

MORVAY, K. et al. (2019): Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence. 117 s. ISBN 978-80-7144-304-9.

MORVAY, K. a kol. (2019): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2018 a výhľad do roku 2020. Zaoštréné na: prerušenie konvergencie. 120 s. ISBN 978-80-7144-301-8.

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P. – STEHLÍKOVÁ, B. (2019): Smart regióny v Slovenskej republike – možnosti a realita. 120 s. ISBN 978-80-7598-419-7.

MORVAY, K. a kol. (2018): Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019. 115 s. ISBN; e-ISBN 978-80-7144-289-9.

MORVAY, K. a kol. (2018): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. 114 s. ISBN 978-80-7144-288-2.

HOŠOFF, B. a kol. (2018): Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9.

WORKIE TIRUNEH, M. (2018): Overshooting the Maastricht Criteria: External Imbalances and Income Convergence in the European Union. 221 s. ISBN 978-1-53613-585-5.

PAUHOFOVÁ, I. a kol. (2018): Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. 158 s. ISBN 978-80-7144-291-2.

OBADI, S. M. a kol. (2018): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Pozitívny výhľad a hroziaca obchodná vojna. 324 s. ISBN 978-80-7144-294-3.

MORVAY, K. a kol. (2017): Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018. 160 s. ISBN 978-80-7144-278-3.

MORVAY, K. a kol. (2017): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. 156 s. ISBN 978-80-7144-276-9.

ONDROVIČ, A. (2017): Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. 112 s. ISBN 978-80-7144-286-8.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, si možno objednať alebo kúpiť v kníhkupectvách ELITA, ACADEMIA a VEDA, vydavateľstvo SAV v Bratislave.

Publikácie *Hospodársky vývoj Slovenska* vychádzajú každoročne od roku 1993 v slovenskej aj anglickej verzii a v prípade záujmu sú dostupné v kníhkupectve ELITA.

VÝZVY STARNUTIA SLOVENSKEJ POPULÁCIE

CHALLENGES OF DEMOGRAPHIC AGEING IN SLOVAKIA

IVAN LICHNER – JÁN KOŠTA – VERONIKA HVOZDÍKOVÁ – PETER MARTIŠKA

1. vydanie

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: +421 2 52 49 82 14, Fax: +421 2 52 49 51 06
URL: <http://www.ekonom.sav.sk>
E-mail: ivan.lichner@savba.sk

e-ISBN 978-80-7144-342-1